Міністерство освіти і науки України
Українська академія друкарства
Кафедра інформаційної, бібліотечної та книжкової справи

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

«ДОКУМЕНТ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ XXI СТОЛІТТЯ: ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ»

(до 150-річчя заснування Просвіти)

6–7 грудня 2018 року

Львів — 2018

УДК 35.07

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальний за випуск д. і. н. проф. Пасічник М. С.

Наукові матеріали, оприлюднені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Документ в інформаційному просторі XXI століття: виклики, завдання і перспективи».

У збірник увійшли наукові матеріали оприлюднені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Документ в інформаційному просторі XXI століття: виклики, завдання і перспективи». Висвітлені питання історії та міжнародного досвіду дослідження документознавства та інформаційної діяльності. Подається інформація про інновації в документознавстві. Розглядаються проблеми документознавства та інформаційної діяльності в сучасному світі.

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ:

Дурняк Б. В., докт. техн. наук, професор, ректор Української академії друкарства

Угрин Я. М., канд. техн. наук, доцент, проректор з навчально-педагогічної роботи Української академії друкарства

Маїк В. З., канд. техн. наук, доцент, проректор з наукової роботи Української академії друкарства

Пасічник М. С., докт. іст. наук, професор, зав. кафедри інформа-ційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Красівський О. Я., докт. іст. наук, професор, зав. кафедри інтеграції і права Львівського регіонального інституту державного управління

Савчук Г. М., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Берест І. Р., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Якубовська М. С., канд. філол. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Босак О. І., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Антоник О. В., канд. філол. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Зубко Н. Н., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Коляно М. М., ст. викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Стадник О. В., ст. викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Кудряшова А. В., асистент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

ЗМІСТ

НАПРЯМОК 1
ДОКУМЕНТ В ІСТОРІЇ 5
Савчук Г. М. Історичні концепції охорони авторського права в сучасних українських умовах 6
Олійник М. А. Адміністративно-канцелярський персонал у римському війську періоду принципату 11
Босак О. І. Філософія історії 13
Берест І. Р. Діяльність та розвиток професійної спілки “Стоваришування взаємної допомоги львівських міських ремісників” 15
Якубовський В. Конституція Пилипа Орлика як основа української державності 23
Бездрабко В. В. Ще раз про причини появи документа як соціального феномена 25

НАПРЯМОК 2
КНИГА І ЧИТАЧ У КНИЖКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ 27
Антоник О. В. Популярні видання львівської «Просвіти»: тематичний діапазон, типологічні особливості 28
Стадник О. В. Бібліографічні покажчики як джерело до вивчення видавничого репертуару «Просвіти» 32
Зубко Н. Н. Реклама книги на сторінках часопису «Радянський книгар» (1929–1932) 36

НАПРЯМОК 3
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА 41
Якубовська М. С. Архетип поетичних текстів Василя Клічака як спосіб діалогу зі світом: за мотивами поезій збірок «Вздовж дарованих божих днів» (2015), «Копана гора» (2017) 42

НАПРЯМОК 4
ДОКУМЕНТ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ XXI СТ. 45
Пасічник М. С. Інформаційна революція, її сутність. Побудова інформаційного суспільства в Україні 46
Пасічник С. М. Використання суспільно-політичних інформаційних ресурсів при вивченні англійської мови 51
Кудряшова А. В. Механізми перетворення первинної інформації у вторинну (аналітичну) 54
Прідьма Т. В. Основні напрями право- та нормотворення в сучасній українській архівістиці 59
Захарова І. В. Актуальність керування документообігом на основі процесного підходу 63
Філіпова Л. Я. Документ як джерело інформації: витоки теоретичного обґрунтування 66
Мина М., Стрипа М. Реферування наукових документів та оперативний відбір ревалентної інформації 69
Свердлик З. М. Мультимедійні презентації у традиційній лекції 72
Варенко В. М. Проблема уніфікації аналітичних документів 75
Пізнюк Л. В. Реферування наукової інформації: актуалізація і перегляд вимог 79

НАПРЯМОК 1

Документ в історії

УДК 347.77:075.8 (093.2)

ІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ

Савчук Г. М., кандидат історичних наук, доцент,
кафедра інформаційної, бібліотечної та книжкової справи,
Українська академія друкарства, м. Львів

Проблема захисту авторських прав постала не сьогодні, однак саме на початку XXI століття вона набула особливої ваги, коли ринок інтелектуальної власності сягнув небачених досі розмірів. Це, в свою чергу, зумовило розширення сфери застосування таких правопорушень як «піратство», тобто свідоме нехтування авторськими правами. Українське законодавство у сфері охорони авторських прав намагається наслідувати зразки розвинутих країн, однак немає єдиного підходу, натомість існують різні концепції охорони авторського права, що постали історично.

Питання інтелектуальної власності і авторського права як її складової розглядається в загальній юридичній літературі, працях з патентознавства [1] чи як окремий предмет. Огляд історичних концепцій охорони інтелектуальної власності окремим параграфом подали у своєму підручнику для студентів неюридичних спеціальностей В.О.Семків і Р.С.Шандра [2, с.44-48]. К. Є. Слободенюк у своїй статті теж присвятив увагу цьому питанню [3]. Основним нормативним джерелом в питанні захисту авторського права в Україні залишається Цивільний кодекс України [4], що базується на положеннях Бернської конвенції [5] та Закону України «Про авторське право та суміжні права» [6]. Цю джерельну базу доповнюють Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності 1996 р. [7] та Всесвітня конвенція 1952 р. про авторське право [8].

Щоб означити загальний шлях розвитку системи охорони авторського права в Україні потрібно, по-перше, розглянути історію питання і визначити основні концепції охорони авторських прав у світі; по-друге, визначити місце України у цій глобальній сфері. З першим завданням чудово впорався, зокрема, львівський дослідник Роман Шандра, тож автор зосередить особливу увагу на другому завданні.

Вже в античній Афінській республіці (VI-IV ст. до н.е.) започаткували право на захист цілісності твору і заборону вносити до нього зміни. Як відомо, давньогрецький театр відігравав не тільки культурну, але й значну суспільно-політичну роль. Однак, часто переписувачі й актори досить вільно поводилися із творами знаменитих авторів трагедій. Тому у 330 р. до н. е. було прийнято закон, відповідно до якого оригінали творів трьох великих класиків афінської трагедії (Есхіла, Софокла та Еврипіда) підлягали збереженню в офіційному архіві, а актори повинні були дотримуватися офіційного тексту [3, с.39].

У Стародавньому Римі юристи чітко виділяли і засуджували явище плагіату. На їхню думку, оскільки оприлюднення та використання твору зачіпає особисті права автора, тому йому має надаватись можливість приймати рішення щодо оприлюднення твору [9, с.180].

Після винайдення у 1440-х роках Йоґаном Ґуттенбергом технології книгодрукування рухомими літерами, яка надала можливість робити копії літературних творів за допомогою механічних процесів, з'явились нові професійні категорії осіб, котрі володіли авторськими правами – друкарі та продавці книжок. В цей період виникає ідея виключних майнових прав інтелектуальної власності на літературні твори, які закріплювались у привілеях. Підприємці витрачали великі грошові суми на закупівлю паперу, купівлю або виготовлення друкарських машин, найм робочої сили. Вкладені у книгу кошти протягом певного часу можна було відшкодувати, однак без охорони від конкуренції з боку продавців незаконних примірників інвестувати у друк та продаж книжок було ризикованою справою. Привілеї надавали на об-

межений час виключні права на відтворення і розповсюдження творів, а також забезпечували засоби захисту для реалізації права: штрафи, арешти, конфіскації підроблених примірників, відшкодування збитків [10, с.78].

У XVIII ст. розпочалось формування основних концепцій правової охорони авторського права. Першість у цьому процесі здобула Велика Британія. Однією з причин становлення тут авторського права було лобіювання своїх комерційних інтересів з боку найбільш впливових торгівців книжками. 12 грудня 1709 р. до парламенту було подано петицію проти несанкціонованого передруку та продажу книг. Розпочалась робота над законопроектом, що мав сприяти захисту прав авторів, книговидавців та торгівців книжками. 11 січня 1710 р. його було подано на розгляд парламенту, а 5 квітня 1710 р. – ухвалено [11, с.793]. Цей закон отримав назву «Статут королеви Анни».

Статут встановлював строки правової охорони авторського права у залежності від дати першої публікації книги. Якщо книгу було вперше видано до 10 квітня 1710 р., то передбачався єдиний строк охорони авторського права тривалістю 21 рік від дати першої публікації. Якщо книгу було видано після вказаної дати, то виключне право автора видавати та перевидавати книгу тривало протягом 14 років від дати першої публікації. Це право автор міг передавати продавцю книжок. Після завершення строку, автор мав право продовжити його ще на 14 років. Загалом, охорона авторського права могла тривати 28 років від дати першої публікації. Статут наголошував на охороні опублікованих творів від несанкціонованого копіювання, видання чи перевидання. Опубліковані книжки потрібно було зареєструвати в Центрі книговидавців, а дев'ять примірників необхідно було депонувати для використання в публічних бібліотеках. Після завершення строку правової охорони твір ставав суспільним надбанням [2, с. 46].

«Статут королеви Анни» діяв протягом двох століть, до прийняття парламентом у 1911 р. Закону про авторське право. Він заклав основні ідеї правової охорони авторського права в англо-американській правовій системі (так звана концепція Copyright), які знайшли відображення й у пізніших законодавчих актах Англії та Сполучених Штатів Америки [12, с.130-131].

Першими нормативно-правовими актами Континентальної Європи щодо сучасної концепції охорони авторського права (так звана концепція Droit d'auteur) були революційні ініціативи Франції. Внаслідок революції, що почалася взяттям Бастилії 14 липня 1789 р., було скасовано всі привілеї, включаючи й ті, які стосувались книговидання. Установчі збори Франції у 1791 р. прийняли проект конституції, що гарантувала свободу усно чи письмово виражати свої думки, свободу друку, забороняла цензуру. Охорона авторського права передбачалась двома декретами: 1) від 13 та 19 січня 1791 р. «Про право на постановку і виконання драматичних та музичних творів» – забезпечував право автора на публічне виконання протягом усього його життя, а також протягом 5 років після його смерті на користь його спадкоємців й осіб, яким передане це право; 2) від 19 та 24 липня 1793 р. «Про право власності авторів на літературні твори, композиторів, живописців та рисувальників» – авторові надавалося виключне право на відтворення його творів протягом його життя, а також протягом 10 років після його смерті на користь його спадкоємців і правонаступників. Ці акти започаткували сучасну систему правової охорони авторського права у Франції та закріпили права автора, які він міг використовувати протягом всього життя, незалежно ані від опублікування, ані від додержання будь-яких інших формальностей. Згідно панівних ідей Просвітництва, авторське право (французькою droit d'auteur) розглядалось не лише як майнове, але й як природне (моральне) право [12, с.131-132].

Так зародились дві концепції правової охорони авторського права – Copyright (право на копію), яка характерна для країн англо-американської правової системи та Droit d'auteur (право автора), яка характерна для країн романо-германської (континентальної) правової системи. Досі зберігаються певні законодавчі відмінності зумовлені особливостями цих концепцій [13, с.17-20]. До котрої ж цих двох концепцій можна віднести охорону авторського права в Україні?

В українському законодавстві відсутнє визначення поняття авторського права. У книзі IV «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України визначені об'єкти права

інтелектуальної власності, які залежно від сфери застосування розділені на три групи [4]. До першої групи відносяться об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, фірмові найменування. До другої групи відносяться так звані нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності: сорти рослин, породи тварин, топографії інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції. Третю групу складають об'єкти авторського права і суміжних прав: літературні, художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання творів, фонограми та відеограми, передачі організацій мовлення. Ця група має значні відмінності, як у процесі набуття прав, так і за строком їхньої дії.

У загальних рисах зміст поняття авторського права окреслюється у назві глави 36 Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право)». Під авторським правом розуміють право інтелектуальної власності особи на літературний, художній чи інший твір, що охороняється законом [2, с.48-49]. Об'єкти авторського права – це виражені у будь-якій об'єктивній формі й втілені будь-яким способом літературні, художні та інші твори, які є результатами творчої діяльності автора та охороняються законом не залежно від факту їхнього оприлюднення чи державної реєстрації, ступеня завершеності, призначення, цінності, жанру, обсягу чи мети.

Термін «літературні і художні твори», згідно із ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені [5]. Користування та здійснення авторських прав на ці твори не пов'язані з виконанням будь-яких формальностей (ст. 5). Це положення деталізується у ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6]. Згідно Закону, правовій охороні підлягають твори:

1) як оприлюднені, так й не оприлюднені;

2) як завершені, так і не завершені;

3) незалежно від їхнього призначення, жанру, обсягу, мети.

Для виникнення і здійснення авторського права в Україні не вимагається реєстрація твору чи спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей (ст. 11). Це перегукується з континентальною концепцією Droit d'auteur. Однак, потрібно враховувати, що правова охорона поширюється лише на форму вираження твору. Для того, щоб отримати правову охорону твір повинен бути виражений у формі, яка є доступною для людського сприйняття за допомогою зору, слуху, дотику тощо. Таку форму прийнято називати об'єктивною формою вираження твору – такою, яка є доступною для людського сприйняття. Вона може бути письмовою, усною, електронною, об'ємно-просторовою, а також у вигляді звуко- чи відеозапису. Тут маємо посилання до традиції Copyright.

Перелік об'єктів авторського права подається як у міжнародних, так й в національних джерелах: ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [5], ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6], ст. 433 Цивільного кодексу України [4]. На підставі згаданих статей об'єкти авторського права можна класифікувати, поділивши на групи, підгрупи та види [2, с.51-55]:

І група – літературні твори – результати інтелектуальної, творчої діяльності автора белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру, що виражаються в усній чи письмові формі.

ІІ група – художні твори – результати інтелектуальної, творчої діяльності автора, які виражаються у формі зображення чи об'ємно-просторовій формі.

ІІІ група – усі інші твори, які виникають внаслідок зміни, обробки, переробки, виконання чи будь-якого іншого способу використання творів або (та) об'єктів, що авторським правом не охороняються.

IV група – комп'ютерні програми, які хоч й охороняються як літературні твори, однак за своєю природою відрізняються від них.

Не належать до об'єктів авторського права результати інтелектуальної або механічної діяльності створені без творчої складової, а також результати інтелектуальної та творчої діяльності, які, згідно з положеннями чинного законодавства, не охороняються авторським правом. Перелік таких об'єктів міститься у ст. 434 Цивільного кодексу України [4] та ст. 10 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [6]. Виокремлення різних груп об'єктів, які не охороняються авторським правом зумовлено різними чинниками:

1) Перша група об'єктів не охороняється авторським правом, оскільки вони (об'єкти) не мають творчого характеру: повідомлення про новини дня, поточні події або інші факти, що мають характер звичайної, підібраної без творчої складової прес-інформації (інформаційні повідомлення, офіційна і кримінальна хроніки, анонси, прес-релізи, пост-релізи, повідомлення інформаційних агенств тощо).

2) До другої групи відносять твори, які не відповідають критерію оригінальності та на які поширюється право sui generis – розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші подібні бази (компіляції) даних. Sui generis (своєрідне право, право особливого роду) – спеціальний порядок для охорони баз даних, які не визнано оригінальними. Відповідно з цим порядком, виробник бази даних має право забороняти витяг із запам'ятовуючого пристрою і (або) повторне використання всіх або істотної частини змісту бази, оцінюваної з якісної чи кількісної точки зору, коли придбання, перевірка або подання даного змісту свідчать про істотне з якісної або кількісної точки зору інвестування. У країнах ЄС це право діє протягом 15 років з 1 січня року, наступного за датою завершення створення (заповнення) бази даних [2, с.56]. Тут знову бачимо відгомін континентальної традиції Droit d'auteur.

3) Третя група творів, що не охороняються авторським правом – твори народної творчості або, так званий, фольклор. Авторське право на них не поширюється, оскільки неможливо встановити конкретного автора.

4) Четверту групу становлять об'єкти, які виведені з-під охорони авторського права через їхній особливий статус: а) офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їхні офіційні переклади; б) символи та знаки, затверджені органами державної влади – державні символи України, державні нагороди; символи та знаки органів державної влади, Збройних Сил України й інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій, емблеми; грошові знаки тощо. Проекти офіційних символів і знаків, до їхнього офіційного затвердження, розглядаються як твори та охороняються відповідно до Закону (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6].

5) До п'ятої групи об'єктів, які не охороняються авторським правом відносять ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, відкриття. Охорона авторських прав поширюється на форму вираження твору, але не на виражені, описані, пояснені чи проілюстровані в творі дані (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6]. Тут маємо посил до концепції Copyright.

6) Авторське право не поширюється на твори, щодо яких закінчився строк його дії і вони перейшли у суспільне надбання (поняття, що з'явилося вже в «Статуті королеви Анни»). Згідно із ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права», твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора [6]. Відповідно до ст. 447 Цивільного кодексу України, йдеться не про припинення строку дії авторського права загалом, а лише про закінчення строків чинності майнових авторських прав [4].

Таким чином, у ході еволюції запанували дві концепції охорони авторських прав – англо-американська Copyright та континентально-європейська Droit d'auteur. Українська законодавча база в цілому спирається на останню, що виправдано історично та географічно, однак, зважаючи на особливу економічну і політичну роль у сучасному світі таких держав як США, а також

тісні взаємини з такими країнами як Велика Британія, Канада та Австралія, включила ряд положень, які можна віднести до англо-американської традиції. Крім того, є ряд національних особливостей, не характерних для законодавства країн двох вищеназваних систем. Це явище є закономірним, оскільки подальша глобалізація призводить до певної розмитості меж двох концепцій і подальшому взаємопроникненню для кращого регулювання світового ринку авторських прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савчук Г. М. Патентознавство: навчальний посібник для студентів спеціальності 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Г. М.Савчук. – Львів: УАД, 2017. – 231 с.
2. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність: підручник для студентів неюридичних факультетів / В. О.Семків, Р. С.Шандра. – Львів: «Галицький друкар», 2015. – 280 с.
3. Слободенюк К. Є. Історичний аспект становлення охорони інтелектуальної власності / К. Є. Слободенюк // Наше право. – № 4. – Частина 1. – 2010. – С. 38-43.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
5. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1886 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-051/page.
6. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12.
7. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-770.
8. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-052.
9. Шишко І. А. Авторське право як об'єкт охорони: історико-правовий аспект / Шишко І. А. // Митна справа. – № 3(81). – 2012. – С. 180.
10. Еннан Р. Є. Становлення та розвиток правової охорони авторського права / Р. Є. Еннан // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – Маріуполь, 2009. – С. 77-80.
11. Deazley R. The Statut of Anne and The Great Abridgement Swindle / RonanDeazley // Houston Law Review. – 47(4). – 2011. – P. 793-818.
12. Шандра Р. Концепції авторського права в англо-американській та континентальній правових системах: історико-правовий аспект / Р. Шандра // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XX звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2014 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. – С. 130-132
13. Авторське право в міжнародно-правовому аспекті: навчально-методичний посібник для студентів магістерської програми «Міжнародне та порівняльне право інтелектуальної власності» / Уклад. Євков А. М. – Харків: Tempus, 2010. – 126 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-КАНЦЕЛЯРСЬКИЙ ПЕРСОНАЛ У РИМСЬКОМУ ВІЙСЬКУ ПЕРІОДУ ПРИНЦИПАТУ

Олійник М. А., кандидат історичинх наук, доцент
Українська академія друкарства

Важливим елементом для належного функціонування римської військової машини, зокрема, її основної складової – легіону, була налагоджена система документування завдяки професійному канцелярському персоналу. Без його злагодженої роботи була б неможливою ефективна політика Риму у прикордонних провінціях, де розквартировані легіони відігравали чи не найбільшу роль. Інколи життя провінції нерозривно пов'язувалося з розміщеним там військовим підрозділом, командний і адміністративний склад якого брав участь в її управлінні, як наприклад, III легіон Августа в Африці.

Адміністративні обов'язки канцелярського персоналу римських військових з'єднань полягали не тільки у роботі з особовим складом легіону чи допоміжної частини. Вище командування брало безпосередню участь у муніципалізації Імперії: деякі воєначальники керували підкореними племенами або проводили ценз, командуючі військами виконували обов'язки намісників провінцій [1]. А це не вдавалось би без ефективної праці вояків-службовців легіонної канцелярії з місцевим населенням за місцем дислокації, а не тільки працюючи всередині свого підрозділу. Наприклад, відомо, що *cornicularii* намісників провінцій були дуже важливими урядовцями і мали привілей пересуватися конем (враховуючи те, що легіон, з якого переважно й походили *cornicularii*, був піхотним військовим формуванням – *М. О.*) [2].

Перейдемо, безпосередньо, до переліку та характеристики обов'язків та повноважень військових, які працювали з легіонною документацією і не тільки. Відповідальним за канцелярію був вищезгаданий *cornicularius*. Ця назва походила від розміщених на їхньому шоломі двох невеликих ріжків – *cornu*, які були відмінною ознакою цієї категорії привілейованих військових від решти вояків римської армії. Корнікуларій керував роботою з величезним потоком офіційних документів, властивих римській армії, а їх там була величезна кількість [3]. Про це свідчать папіруси, виявлені на території Єгипту, де дислокувалися римські легіони (*legio II Traiana Fortis* і *legio XXII Deiotariana*). Також до наших днів збереглися дерев'яні таблички з форту Віндоланда у Британії, які слугували матеріалом для приватного листування та офіційної кореспонденції на території цієї провінції [4]. З цієї кількості збережених документів ми можемо виокремити ті, в яких містилися результати лікарських оглядів новобранців, направлення їх у підрозділи, розписування чергувань, щоденні списки гасел, списки вартових при штабі головнокомандувача, записи відлучень та прибуття вояків на місце служби, призначення відряджень, списки військових з'єднань. До Риму щоденно відправлялися звіти, у яких вказувалися постійні і тимчасові призначення, бойові та не бойові втрати, а також чисельність вояків, придатних до проходження служби. На кожного солдата було окреме досьє, де фіксувалося усе, починаючи від жалування та суми збережень і закінчуючи відлученнями з табору з певними дорученнями по службі [5].

Легати, префекти та трибуни, тобто вищий командний склад провінційного війська (легіону чи допоміжного підрозділу – *М. О.*), мали у своєму розпорядженні власну адміністрацію (*officium*), що перебувала під керівництвом головного секретаря – корнікуларія, як і рахункова служба (*officium rationum*) та увесь канцелярський персонал. Представники цієї категорії військовослужбовців (*cornicularii*) отримували подвійну платню, порівняно з простими легіонерами чи вояками допоміжних підрозділів. Вони керували й архівами військової частини (*tabulariae*) [6]. *Tabulariae*, які слугували й обліковими касами, керувалися кожна одним корнікуларієм. Їх (тобто, архівів – *М. О.*), нараховувалося, щонайменше, три: сховище документів табору (легіону) – *tabularium legionis*, старшого центуріона – *tabularium principis* і *stratores* – «щитоносців» або «зброєносців», які також виконували адміністративні функції [7]. Архівами, які мали, безпосередньо, військовий характер, займалися три *commentarii* під керівництвом головного куратора – *summus curator* [8]. Ці офіцери відали й судівництвом, були відповідальними за в'язницю легіону та мали своїх заступників – *adiutores* [9]. Термін «*adiutores*» стосувався вояків, які перебували на найнижчих щаблях ієрархії *officium tribuni* або *praefecti* (*adiutor officii cornicullariorum*) [10].

В канцеляріях були архіваріуси та писарі [11]. Архіваріус (*librarius*), який спеціалізувався на бухгалтерському обліку (його часто називають «архіваріус-рахівник» – *librarius a ratiobius – M. O.*), працював також і на державну пошту. Накази легата легіону негайно записувалися скорописцем – стенографом (*notarius* або *exceptor*) [12]. На *exacti* була покладена відповідальність за різну другорядну документацію (*actae*). *Scrinarius* і *primoscrinarius* були рядовими працівниками *officium*. Обов'язки *laterculensis* полягали у написанні легіонерських листів [13].

До складу адміністративно-канцелярського персоналу залучали не тільки найбільш освічених вояків та представників молодшого та середнього офіцерства, а й кмітливих, тямущих та розумних військових [14]. Адже, така відповідальна і ретельна робота вимагала великої уваги, пильності та глибокого мислення.

Завдяки збереженим до нашого часу деяким листам з переписок вищих урядовців Римської імперії, ми можемо визначити важливість тієї чи іншої посади військових канцелярсько-адміністративного спрямування. Так, з копії листа, датованого 103 р. н. е., автором якого був Гай Міниций Італ, префект Єгипту, нам відома вагомість такої посади, як *cornicularius*. У листі йдеться про прохання вписати шість новобранців у допоміжну III когорту Ітуреорів. Причому підкреслюється, що оригінал листа знаходиться в архіві когорти (*tabularium*) і це підтверджує корнікуларій когорти – Авідій Арріан [15]. В іншому листі згадується помічник (асистент) в канцелярії корнікуларія з III легіону Августа (*adiutor officii cornicullariorum*) – Флавій Януарій. З документа ми дізнаємося, що цей легіонер, який працював у архіві легіону (*tabularium legionis*), помер під час проходження служби [16].

Отже ми бачимо, що канцелярський персонал складових механізму римської військової машини (чи це легіон, чи допоміжний підрозділ, чи преторіанська гвардія – *M. O.*), був досить численним та широко спеціалізованим. Це дозволяло йому бути ефективною складовою не лише війська, а цивільно-адміністративного апарату управління усією Імперією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 391.
2. Watson, G.R. Żołnierz Rzymski. – Oświęcim, 2014. S. 88.
3. Конноли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории. – М., 2000. С. 223.
4. Idziak M.-S. Legion XX Valeria Viktrix w Brytanii. – Zabrze, 2009. S. 69.
5. Конноли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории. – М., 2000. С. 223.
6. Махлаюк А. В. Римские легионы в бою. – М., 2009. С. 150.
7. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 80, 240.
8. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 76.
9. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 81; Idziak M.-S. Legion XX Valeria Viktrix w Brytanii. – Zabrze, 2009. S. 71.
10. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 80; Łuć I. Boni et mali milites Romani. Relacje między żołnierzami wojsk rzymskich w okresie Wczesnego Cesarstwa. – Kraków, 2010. S. 269.
11. Конноли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории. – М., 2000. С. 223.
12. Ле Боэк Я. Римская армия епохи Ранней Империи. – М., 2001. С. 77.
13. Łuć I. Oddziały pretorianów w starożytnym Rzymie. – Lublin, 2004. S. 95.
14. Idziak M.-S. Legion XX Valeria Viktrix w Brytanii. – Zabrze, 2009. S. 71.
15. Łuć I. Boni et mali milites Romani. Relacje między żołnierzami wojsk rzymskich w okresie Wczesnego Cesarstwa. – Kraków, 2010. S. 90.
16. Łuć I. Boni et mali milites Romani. Relacje między żołnierzami wojsk rzymskich w okresie Wczesnego Cesarstwa. – Kraków, 2010. S. 176.

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

**Босак О. І., кандидат історичних наук, доцент,
кафедра інформаційної, бібліотечної та книжкової справи,
Українська академія друкарства, м. Львів**

"Ідея історії" – найвидатніша праця видатного оксфордського професора-британського філософа, історика, археолога Робіна Дж. Колінгвуда. У центрі його наукових пошуків-співвідношення філософії та історії або їх зближення.

Історія, твердив Колінгвуд, забезпечує філософію даними, а філософія надає історії методи. Завдяки єднанню історії з філософією та їх взаємодії історія вперше стає по-справжньою раціональною. Колінгвуд розглядає історію в її філософському розумінні як трансцендентальний концепт. Він залишив величезне число рукописів-загалом близько 4 тисяч сторінок із різноманітних областей знань, одним з яких є нарис філософії історії.

Термін "філософія історії" започаткував у XVIII ст. Вольтер, який мав на увазі не що інше, як критичну та наукову історію. Філософія, вказує Колінгвуд, це мислительна діяльність. Філософія ніколи не цікавиться думкою самою по собі, вона завжди розглядає її у відношенні до її об'єкта, і тому об'єкт цікавив її тією ж мірою, що й думка.

Філософові доводиться думати про розум історика, але при цьому він не дублює роботи психолога, бо для філософа історикова думка є не комплексом психічних явищ, а системою знання. Він також думає про минуле, але робить це так, що не дублює праці історика, бо минуле для нього – це не низка подій, а система пізнаних речей.

Колінгвуд ставить питання: чому філософія історії має бути предметом спеціального вивчення замість влитись до загальної теорії пізнання? Від самих початків європейської цивілізації люди мислили якоюсь мірою історично, але ми рідко розмірковуємо над цією своєю діяльністю, яка нам легко дається. Лише коли люди переборюють труднощі, то доводиться осмислювати наші зусилля. Отже, матеріал історії як організовано-науковий розвиток самосвідомості залежить час від часу від особливих проблем, у яких, на будь-який даний час, люди натрапляють на особливі труднощі. Якщо ми поглянемо на особливо значні теми філософії будь-котрого народу в будь-котрий період його історії, то виявимо ознаки особливих проблем, на розв'язання яких спрямовувалась уся енергія їхнього духу.

Десь так у XIX сторіччі ситуація склалась така, що поширені тоді теорії пізнання були зорієнтовані на специфічні проблеми природничої науки, успадкувавши традицію, засновану на вивченні математики й теології, а цієї нової історичної техніки, що розросталась на всі боки, до уваги теж не брали. Тому потрібне було спеціальне дослідження, завдяки якому стало б вивчити цю нову проблему чи групу проблем, проблем філософських, народжених існуванням упорядкованої та систематизованої історичної науки.

Це нове дослідження могло б цілком виправдано претендувати на звання філософії історії. Дослідження проходить у 2 етапи: 1-треба було розробити філософію історії, але таким чином, щоб вона не опинилась у такому собі "водонепроникному відсіку", а у відносно незалежних умовах, як спеціальне вивчення спеціальної проблеми. Традиційні філософії несуть із собою невисловлене чітко переконання: історичне пізнання неможливе. Тож філософія історії таким часом не повиння їх зачіпати, аж поки не спроможеться сама вибудувати незалежне доведення того, що історія можлива.

Визначення історії. Історія – це різновид дослідження або розвідки. Історія належить до розгляду того, що ми називаємо науками, тобто до форм думки, з допомогою яких ми ставимо запитання й намагаємось дати на них відповіді. Загалом наука полягає не в тому, щоб збирати все, що ми вже знаємо і класифіковуємо зібране тим чи іншим способом. Її завдання – зосередитись на чомусь, що нам невідоме й намагатися його розкрити.

Предмет історії. Наука відрізнається одна від одної тим, що розкривають явище різного роду. Історія розкриває дії людей, які відбулися в минулому.

Як діє історія? Діє шляхом інтерпретації свідчень і свідчення тут – це збірна назва для речей, які поодинці називаються документами. А документ є річчю, що існує тут і нині, даючи змогу історикам, що його осмислюють, отримувати відповіді на запитання, які він (документ) ставить стосовно минулих подій.

Яке призначення історії? Це-найтяжче з усіх запитань. Відповідь: історія призначена для самопізнання людства. Існує загальна думка, що людині важко пізнати саму себе, і це означає пізнати не лише свої особливості – те, чим відрізняється від інших людей, а й свою природу як людини. Пізнати себе – це, по-перше, пізнати, що так бути людиною, по-друге – пізнати, як це бути людиною ось такого типу, як ти і, по третє – пізнати, що значить бути людиною, якою є тільки ти і ніхто більше, крім тебе. Пізнати себе – це довідатись, на що ти здатен, а оскільки ніхто не знає своїх спроможностей, поки не спробує щось зробити, то єдиний спосіб про це довідатись – поглянути, що людина вже зробила. Отже, цінність історії полягає в тому, що вона показує нам, що людина зробила, а отже вчить нас того, що таке людина.

Основні риси філософії історії. 1. Якість. 2. Кількість. 3. Співвідношення. 4. Людяність.

У якості розглядається питання: чи є історія реальною, а коли так-то в якому розумінні, а відповіддю на це питання є концепція, що називається ідеальністю історії. Це йде першою чергою, бо це фундаментальне, всі інші питання розв'язуються посиланнями на нього або виведеннями із нього.

Кількість-розглядається питання: універсальність проти окремішності, питання чи слід уявляти історію як єдину універсальну світову історію, чи як множинність окремих історій. Відповідь: коли дивитися під кутом зору ідеальності історії, це розрізнення знімається.

Співвідношення – питання про внутрішню структуру історичного факту. Першою умовою є єдність предмета, другою – упорядкована узгодженість подій, а третьою – повнота, з якою витлумачують предмет.

Людяність – питання певності або логічного статусу історії. Весь нарис виглядає каркасом чи начерком того, що легше було б виписати на більшому просторі.

Особливого тлумачення Колінгвуд надавав часу. Стверджував, що єдиною реальністю є теперішнє, але воно складається з двох ідеальних елементів: минулого (необхідність) і майбутнього (можливість). Сутність і функції філософії та історії Колінгвуд розглядав дещо дуалістично – з одного боку, як спосіб систематизації різноманітного змісту людського знання, а з другого – як засіб з'ясування абсолютних передумов людського мислення та спори їх виявлення в різні періоди історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко В., Михальченко М. "Сучасна соціальна філософія: курс лекцій" – К., 1996.
2. Робін Дж. Колінгвуд "Ідея історії". За лекціями 1926-1928 рр. Переклад з англійської – К., "Основи", 1996.

ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ “СТОВАРИШУВАННЯ ВЗАЄМНОЇ ДОПОМОГИ ЛЬВІВСЬКИХ МІСЬКИХ РЕМІСНИКІВ”

Берест І. Р., к.і.н., доц.
Українська академія друкарства, м. Львів

Важливо зазначити, що восени 1859 р. було подано на розгляд до австрійського парламенту промисловий закон, який навіть попри окремі збережені цехові привілеї запроваджував вільний заробіток, надавав певну автономію промисловим товариствам, які мали самоврядування. Тому не випадково ремісники дрібних підприємств покладали великі надії на цей закон.

20 грудня 1859 р. з незначними змінами промисловий закон було затверджено. Ця подія підштовхнула до об’єднання міських різнофахових ремісників і промисловців. З погляду сьогодення Львів вирізнявся у згуртуванні свого робітництва.

У Львові об’єднавчу роль зіграла міфічна постать покровителя Львова, ченця львівського монастиря оо. Бернардинів блаженного Яна з Дуклі, якого Папа Римський канонізував ще у 1733 р. до лику святих. Тут з’явилося “Стоваришування взаємної допомоги львівських міських ремісників та промислових робітників під патронатом (покровительством) блаженного Яна з Дуклі” [1, s. 5].

Засновники цього товариства на християнських засадах творили його в дусі любові до ближнього, спостерігаючи, що в ремісничому стані, занадто часто, крім роботи і терміновості, збігів нещасних обставин, фіксувалося брак майстерень й інших приміщень, необхідних для ведення ремесла. Багато ремісників мало сім’ї, але, опинившись у скрутній ситуації, здебільшого не знаходили для себе корисної поради, підтримки чи допомоги. Часто вони змушені були вдаватися до послуг лихварів, беручи одну позику для покриття іншої, заганяючи себе щораз в гірше становище.

Запобігти таким випадкам, створивши власне товариство та касу взаємої допомоги при ньому стало основним завданням організаторів. Позаяк прикладом у Львові була успішна діяльність кас взаємної допомоги у стоваришуванні загальноміського об’єднання друкарів Львова, товариства приватних службовців Галичини та ін.

Отже, 8 грудня 1860 р., під гаслом патронату давнього опікуна Львова ченця Яна з Дуклі, вдалося відкрити організацію під назвою “Стоваришування взаємної допомоги ремісників львівських міщан”.

6 грудня 1860 р. в міській квартирі Фелікса П’янтковського засновники та ініціатори товариства обговорили програму й обрали керівний відділ, який сформували з 22 членів.

У своїй діяльності стоваришування переслідувало мету згуртування міських ремісників, створення системи соціального захисту, нагромадження та надання членам товариства безвідсоткових грошових позик, фінансової допомоги, організацію матеріальної опіки над вдовами і сиротами, убогими родинами померлих членів товариства.

Однак існування стоваришування наштовхнулося на низку штучно створених проблем й непорозумінь, до яких доклали своїх зусиль органи поліції, жандармерії, адміністративної влади. Однією з них стало те, що положення статуту мали прийняти і обговорити на загальних зборах в присутності представника від органів влади, який мав засвідчити цей факт.

Вступивши у товариство, львівські міські ремісники і промислові робітники отримували право, завдяки сплаті невеликого щотижневого внеску до каси товариства, мати допомогу в разі потреби, на безпроцентну позику або взяти певну суму коштів, яку, згідно з можливостями фонду найчастіше видавали грішми або матеріалами, необхідними для ремесла. Окрім цього, передбачалося допомогове забезпечення сім’ї члена товариства сім’ї у випадку його смерті, яке могла отримати вдова або діти-сироти.

Відповідно до положень статуту членами товариства могли бути усі мешканці Львова працездатного віку, за винятком євреїв, хоча вони володіли львівським правом міщанства. Також вписувалися до реєстру вдови колишніх реальних членів – померлих міщан й майстрів, якщо ці вдови продовжували вести ремесло, та всі благодійники, котрі значилися почесними членами.

Вступ у товариство передбачав складання заяви і зобов'язання виконувати програмні положення організації, а також сплатити вступний та поточні внески. Кожен реальний член повинен був сприяти зростанню взаємодопомогового фонду каси своїм щотижневим пожертвуванням в розмірі 10 крейцерів.

Для виходу зі складу товариства потрібно було скласти усну або письмову заяву або півроку не платити членські внески. Після цього втрачалося право реального члена, а також при потребі отримання допомоги як для себе, так і для своєї родини.

Хто ж на майбутнє бажав знову вступити до складу товариства, то приймався за такою процедурою, ніби раніше ніколи не належав до нього. Товариство очолював начальник, який одночасно виконував функції касира. Керівник товариства мав два заступники, яких вибирали члени відділу зі свого середовища. Перший з них ще виконував функції фінансового контролера, а другий – відповідав за проведення заходів, надання допомоги та поточну роботу організації [2, s. 8–9].

3 лютого 1861 р. відбулося перше засідання відділу стоваришування, після якого було вирішено розпочати роботу організації. Вже за перший місяць її існування отримано дохід в сумі 201 фл. 96 цн., а розхід на перші адміністративні видатки склав 70 фл. 65 цн. [3, s. 15].

9 березня 1861 р. під співголовуванням аж трьох осіб – Фелікса П'янтковського, Яна Шмідта та Кароля Блехшмідта відбулися загальні збори членів "Стоваришування взаємної допомоги львівських міських ремісників". В них взяло участь близько 400 осіб. Учасники зборів звернулися з повідомленням про заснування товариства до бургомістра Львова та радника намісництва Францішка Кробеля з проханням взяти протекторат над стоваришуванням. На зборах, у відповідності до чинного законодавства, було обговорено та одноголосно прийнято положення статуту товариства. Після внесення правок та доповнень його передали на затвердження у намісництво. 6 червня 1861 р. підписом віце-голови галицького намісництва Моша під реєстраційним №36152 статут було затверджено.

Зазначений документ налічував 35 параграфів, які детально регламентували засади існування робітничої взаємодопомогової організації. Важливими серед них були принципи формування та діяльності керівного складу товариства, контрольних органів, проведення періодичної звітності, встановлення різних категорій членів, визначення джерел нагромадження коштів, правила розподілу і надання грошової допомоги, умови ліквідації товариства тощо.

Новим доповнення до положень статуту стало те, що усі члени ремісничого товариства, з метою вшанування свого патрона й мецената – блаженного Яна з Дуклі, зобов'язувалося щорічно о 10 годині ранку в першу неділю липня в приміщенні костелу оо. Бернардинів у Львові здійснювати поминальні літургійні богослужіння, на які представники львівських ремісничих цехів, що входили в склад стоваришування, повинні приходити з своїми цеховими хоругвами.

Як на загал, зазначене ремісниче стоваришування мало поліетнічний, загальноміський характер робітничої організації взаємної допомоги. Однак під впливом дії державної політики, зусиль силових структур та органів влади формувалися деструктивні умови його діяльності, що сприяло поширенню процесів розпорошенння у діях її членів, зародження недовіри, міжнаціональних непорозумінь та інших негативних явищ.

Щодо нововведень в діяльності каси товариства, то доходи, які складалися винятково з внесків членів, добровільних дарів і пожертвувань статут регламентував розділити в пропорції – три четверті коштів виділяти на надання різних видів грошової допомоги членам товариства, а четверта частина мала поступити на окремий рахунок як резервний фонд в Галицькій

касі ощадливості. Згідно з положеннями статуту членами товариства могли бути тільки християни, які володіли статусом міщанина, мали у Львові ремесло і належали до корпорацій як майстри. Якщо в тих чи інших професіях не існувало корпорацій майстрів, то достатнім було право міщанства. Щодо надання грошової безповоротної допомоги, то за статутними положеннями вона могла надаватися готівкою або через постачання потрібних матеріалів чи знарядь до ведення ремесла. Грошову зворотну допомогу, що надавали члену, виділяли з резервного безпроцентного фонду. Її повернення відбувалося за рахунок щотижневих внесків у піврічний термін [4, s.7–8].

Першою умовою отримання грошової допомоги з каси було те, що позичальник повинен бути членом товариства не менше одного року, вести стійке моральне життя і не мати боргів у сплаті членських внесків. Але в § 12 статуту зазначено, що для вдови по смерті реального члена існує виняток. Хоча вдова ремесла не вела, однаково як і її діти-сироти, вона не втрачає права на отримання грошової допомоги у біді.

Другий розділ статуту трактував різні сторони діяльності товариства. В розділі детально регламентовано основи поведінки й співпраці членів ремісничого стоваришування.

У перші роки товариство швидко розвинулося, мало добру підтримку від органів влади. Львівський магістрат навіть призначив, як одноразовий дар, 500 фл. на благодійні цілі.

Інтерес до організації виявляло чимало приватних осіб, які своїми благочинними внесками претендували на статус почесних членів. Низка почесних членів товариства – благодійників відмовлялися від будь-яких прав на отримання допомоги, залишивши собі тільки право голосу на зборах товариства. Задля цього головна управа внесла відповідні зміни до статуту.

Перші дипломи почесних членів ремісничого взаємодопомогового стоваришування Львова урочисто вручили на засіданні вже 1 грудня 1861 р. В число дипломованих номінантів управа товариства запросила низку високопоставлених й відомих осіб міста, а саме: Францішка Кробеля – бургомістра м. Львова, о. Францішка Вершхлейського – архієпископа львівського, о. Єнджея Островського – прелата львівського, о. Антона Манастирського – прелата жовківського, о. Сигизмунда Одельгевича – вікарія львівської катедри, д-ра Корнелія Кречуновича – мешканця м. Львова, д-ра Францішка Смолку – адвоката, мешканця м. Львова, д-ра Флоріана Зем'ялковського – члена Ради м. Львова, Михайла Гофмана – мешканця м. Львова, Едмунда Гловацького – мешканця м. Львова, Юзефа Юргенса – купця, Каєтана Яблонського – книгаря, Михайла Димета – купця, Мечислава Даровського – мешканця м. Львова, Карла Моша – віцепрезидента цісарсько-королівського намісництва у Львові, Яна Гурського – управителя майном родини Потоцьких, Яна Добрянського – редактора газети "Dziennik Polski", Владислава Рапацького – журналіста, Едуарда Блотніцького – журналіста, д-ра Юзефа Лунда – лікаря, Францішка Кнауера – купця, мешканця м. Львова, графиню Северину Бадені, графа Адама Старженського, Яна Кжановського – дорожнього службовця, Юзефа Стопеля – купця, мешканця м. Львова, графа Володимира Кусоцького, Яна Гофмана – радника цісарсько-королівського намісництва, Юліуша Пфайфера – директора міського театру в Кракові [5, s. 18–19].

Наведений список осіб свідчить, що ремісниче стоваришування своєю діяльністю зуміло привернути до себе увагу представників різних верств суспільства і зацікавити їх своєю діяльністю.

У звіті за перший рік існування в списках було 305 реальних і 44 почесних членів й благодійників. В цьому році внески реальних членів склали 1 тис. 386 фл. 55 цн., інші доходи фонду – 1 тис. 458 фл. 83 цн., так, що сукупний дохід за 1861 р. склав 2 тис. 845 фл. 38 цн. Після відрахування адміністративних видатків в розмірі 544 фл. 90 цн., в касі залишилося 2 тис. 800 фл. 48 цн., які було розділено таким чином, що у резервний фонд віднесено 575 фл. 12 цн., а на надання грошової безповоротної допомоги виділено 1 тис. 725 фл. 36 цн. Також вирішено вже на найближчому засіданні головного відділу розпочати процедуру надання грошової допомоги й різних видів позик [6, s. 3].

Важливе питання, яке вдалося вирішити на загальних зборах товариства, це термінове виділення безпроцентної грошової позики членам організаці на їх прохання без очікування на

відповідне рішення засідання головного відділу. Для цього було створено спеціальну комісію, яка в короткий термін визначала суму позики чи розмір грошової допомоги, що не могла перевищувати 50 фл. Комісія засідала щовівторка і щоп'ятниці, але в разі потреби могла зібратися в інший день тижня.

3 квітня 1864 р., в результаті внесених нових змін та доповнень до статуту, було проведено вибори нового правління терміном на три роки. Головний відділ товариства тепер складався з 45 осіб. На першому засіданні головного відділу відбулися вибори старійшин товариства. На ці почесні посади обрали: Фелікса П'янтковського, Вацлава Дамбровського і Климента Мотилевського.

Член спілки Мартин Пругар (рис. 4.6.3) висловив думку, щоб головний відділ товариства обдумав питання щодо залучення нових членів. Для цього, на його думку, варто залучати у коло товариства не тільки міщан. Але ця думка лише частково знайшла підтримку прихильників в середовищі міських ремісників. Більшість членів стоваришування намагалася замкнутися у своєму середовищі.

1867 року після запровадження державою низки законів на теренах імперії, пов'язаних з діяльністю товариств, стоваришування львівських міських ремісників активно працювало над довершиністю своєї структури відповідно до вимог часу. Серед членів товариства найгострішою була дикусія за внесення нових раціональних змін до статуту.

Перемовини й суперечки владналися лише 1870 року, коли на загальних зборах з ініціативи Адольфа Александровича направили конкретні пропозиції на розгляд спеціальної комісії. Також на цьому засіданні внесли пропозиції про зміни до складу керівництва товариства. Замість В. Дамбровського посаду заступника голови зайняв Леон Демковський [7, s. 27–28].

Загалом на кінець 1870 р. у складі ремісничого стоваришування перебувало 159 членів. Загальний капітал становив 9 890 фл., на балансі фонду допомоги вдовам і сиротам було 409 фл. в готівці та 5 000 фл. в облігаціях [8, s. 4].

У 1873 р. на загальних зборах за пропозицією С. Німчиновського і М. Пругара вдалося узгодити проект нового статуту, який згодом затвердили в намісництві.

На цьому ж зібранні обрали нового протектора стоваришування. Замість колишнього бургомістра Львова Ф. Кробеля ним став новий президент міста д-р Флоріан Зем'ялковський.

Фактично на той час досить гостро стало питання кількісного росту стоваришування. Знову актуалізувалася проблема вступу у товариство нових членів. На засіданні головного відділу 10 січня 1876 року було запропоновано внести зміни до статуту і дозволити вступати у товариство ремісникам з приміських територій Львова.

В результаті відкритого голосування 43 члени підтримали пропозицію, а 8 осіб виступили проти. Таким чином, рішення прийняли. Ця подія в перший же день після голосування дала несподіваний результат, адже ремісниче стоваришування поповнилося на 25 нових членів [9, s. 39].

У річному звіті товариства за 1876 рік є інформація, що ця ухвала записана в історію стоваришування як один з найважливіших поступових кроків і саме львівські міські ремісники дали поштовх до поліпшення побуту й умов праці всіх ремісників галицьких земель шляхом створення загальнодоступної взаємодопомогової організації, яка поставила мету забезпечення існування сімей та родин на випадок смерті годувальника сім'ї [10, s. 8–9].

Нові зміни статуту затверджено намісництвом 31 липня 1877 р. Тоді й провели чергові вибори керівництва. На посаді директора залишився Вацлав Дамбровський (рис. 4.6.4). Заступником голови став Вікентій Жак, якого цього ж року замінив Михайло Валіхевич [11, s.40].

Відповідно до звіту дирекції "Стоваришування взаємної допомоги львівських міських ремісників". за двадцятирічний період діяльності професійної організації її загальний капітал склав 28 тисяч 217 фл., який в готівці було розподілено по наступних фондах: залишковий – 851 фл., резервний – 10 991 фл., родинний – 3 443 фл., а також фонд інвалідів – 4 032 фл.

Крім того, в облігаціях значилося 6 600 фл. Зауважимо, що в родинному фонді каси товариства акумулювали кошти на виплату допомог вдовам та дітям-сиротам.

Позичка членів товариства з родинного фонду складала 2 300 фл. Станом на кінець 1880 року в складі товариства перебувала 151 особа [12, s. 4].

На початку 1883 року президентом Львова обрали директора "Стоваришування взаємної допомоги львівських міських реміс-ників". Вацлава Дамбровського. Тому товариство провело позачергове переобрання голови, яким став Михайло Валіхевич, а його заступником – Станіслав Німчиновський (рис. 4.6.6)

У 1888 р. було внесено чергові зміни до статуту стоваришування. В звіті за вказаний рік зазначалося, що ці зміни потрібні не лише для розвитку товариства, але й для створення відповідних ресурсів, щоб забезпечити нагальні потреби та підтримку для інвалідів, вдов і сиріт по померлих членах стоваришування [13, s. 2].

Комітет, обраний загальними зборами, міркуючи над реальним станом та шукаючи раціональні способи діяльності товариства, дійшов висновку, що при теперішніх реально низьких річних внесках членів стоваришування неможливою є подальша ефективна діяльність установи. Тому однією з пропозицій було збільшення розміру членських внесків, що негативно сприймалося багатьома членами організації в умовах низької заробітної плати.

Члени комісії також зауважили тенденцію скорочення числа членів організації. Основною причиною був високий рівень смертності, каліцтво, побутування невиліковних хвороб тощо. Оскільки старші особи помирали, а нові не прибували, то в робітничій спілці формувалося вкрай негативне регресивне явище, яке, загалом, реально відображало критичне становище на багатьох міських ремісничих виробництвах, де ще панували цехові середньовічні традиції.

Крім того зауважено, що при погіршенні соціального становища населення рідко хто з числа ремісників був у змозі відкласти хоча б якісь мізерні кошти на непередбачувані витрати чи потреби для скромного забезпечення своєї сім'ї. Члени товариства обговоривши питання неочікуваних грошових витрат, в дискусії отримало відповідь: кожен, хто хоче мати для себе і своєї родини в майбутньому більші вигоди, повинен робити додаткові пожертвування. Крім цього, комітет запропонував внести зміни до статуту, розробити нову шкалу нарахування й сплати членських внесків з огляду на нагальні проблеми подальшого розвитку стоваришування львівських ремісників [14, s. 2–3].

З метою внесення змін та доповнень до статуту відбулося кілька засідань головного відділу і позачергових загальних зборів. І хоча принципових змін в цьому статуті не впровадили, однак вдалося ввести кілька нових пропозицій. Перш за все, знизили вік прийому в члени організації з 55 до 45 років. Практика показала, що прийняття у товариство осіб у 55 річному віці складало підвищене фінансове навантаження для фондів стоваришування, яке дуже часто не відповідало сумі внесків того чи іншого працівника. Тому внески до всіх фондів мали підвищити стосовно віку кандидата у члени товариства. Тепер право використання родинного та інвалідного фондів надали тільки членам, які не менше 15 років належали до товариства.

Дотації родинного та інвалідного фондів підняли з 2/3 на 9/10 частини вступного й річного внесків. Також зменшили кількість членів головного управління з дотеперішніх 30 на 15 осіб. На половину скоротили число членів відділової комісії.

Більш-менш узгоджений на зборах товариства статут подали для затвердження у намісництво. Однак, оскільки деякі члени стоваришування продовжували протестувати щодо підвищення суми внесків, намісництво знайшло в цьому певний привід, посилаючись на факти невдоволення та виявлені дрібні неточності та не затвердило документ. Загалом же зазначені зміни мали на меті надання членам організації певних вигод від перебування в її складі. Проте силою обставин деякі пропозиції ще довго залишалися декларативними. Лише 23 травня 1891 р. управління наміс-ництва під № L. 36.032 затвердило статут стоваришування [15, s.53].

У 1892 р. відбулися чергові вибори головної управи товариства. Секретарем обрали Фердинанда Огли.

Тоді ж скарбником став Болеслав Микулинський, головою продовжував залишатися Михайло Валіхевич, а його заступником замість Станіслава Німчиновського обрали Олександра Гетріца.

З цього часу простежується помітне зростанням фондів товариства. Це пов'язували із збільшенням розміру позики (до 1500 фл.), яку видавали на одного члена робітничого стоваришування та зниження її процентної ставки, що, перш за все, принесло полегшення і вигоду позичальникам. Однак збільшення обороту коштів та низькі відсотки не давали прогнозовано високого росту грошових надходжень, призначених для надання допомоги інвалідам, вдовам і сиротам, число яких постійно зростало.

Також дирекція вирішила скоротити адміністративні видатки, підвищити внески до родинного фонду на 40 % та від сплачених внесків збільшити виплати членам на 1%. Важливою подією стало залучення у товариство 24 нових членів. Однак сума прибутку виявилася мізерною. Тому щоб погасити значний дефіцит коштів, через рік довелося збільшити з 4 % до 7 % ставку на позику [16, s. 57].

В березні 1895 р. відбулися загальні збори, на яких обрали новий керівний склад управи і головного відділу стоваришування. Головою вибрали Станіслава Цюхцінського, його заступником – Михайла Михальського, а скарбником товариства залишився Болеслав Микулинський [17, s. 1].

Нова управа почала активну роботу щодо поліпшення фінансового становища товариства і пошук нових членів. Певним чином їй це вдалося. Станом на 1900 р. резервний фонд товариства становив 22 976 крон, фонд інвалідів – 46 702 К, родинний фонд – 60 190 К. Разом – 129 868 крон. Значна частина коштів зберігалася також в акціях та облігаціях. Так, акції 176 членів становили 19 352 К, резервний фонд – 6 444 К, фонд інвалідів – 390 К, родинний фонд – 2 772 К. Разом 28 968 крон.

Загалом, враховуючи кошти та цінні папери, сумарно на рахунках товариства станом на 1900 р. було 158 826 К, з яких в облігаціях було 151 015 К., а в готівці – 7 811 К. [18, s. 5].

1902 і 1903 роки характеризувалися значними фінансовими витратами. Основною причиною стало збільшення кількості інвалідів та вдов. Упродовж зазначеного часу товариство постійно надавало допомогу та утримувало 7 інвалідів і 51 вдову. В грошовому еквіваленті це становило 29 % видатків з каси зазначених фондів.

Практично у всіх звітах головної управи, які ми використали, простежується думка про необхідність пошуку та збільшення числа членів товариства. Це вважалося необхідною умовою для розвитку головного і загальних відділів організації, фінансового зростання фондів, призначених для забезпечення відповідних категорій осіб стова-ришування.

Від початку існування товариства постійно грошову допомогу видали в загальній сумі близько 130 000 крон. Короткотермінова грошова допомога членам становила 14 000 К.

Цифрові значення виданих коштів свідчать, що товариство ретельно виконувало свою соціальну місію, але разом з тим доводять й те, що воно мало право і могло вимагати підтримки з боку всього міщанства [19, s. 71].

На кінець 1906 р. неодноразово піднімалося питання щодо зниження процентної ставки наданої позики. Ця проблема стала предметом колективного обговорення на загальних зборах, які дійшли висновку, що зниження відсотків від векселів хоча би на 0,5% принесе значні вигоди членам, що їх оплачують, від отриманої позики, але натомість зменшить дотацію інвалідного і родинного фондів. Ця різниця становила б від 700 до 800 крон щороку в доходах товариства.

Але відповідне рішення прийняти тоді не вдалося. З метою надання членам стоваришування більших за розміром кредитів ухвалили на загальних зборах в 1907 р., що кожен член товариства має право на використання вексельного кредиту в розмірі до 5 000 К, але за відповідною порукою довірених осіб.

Щодо вигідного розміщення вільних коштів товариства прийняли ухвалу, що зайву готівку варто розміщувати під відсотки у Товаристві взаємного кредиту (Львівський банк), як спорідненій інституції, але не більше 10 000 К.

Покращення фінансового стану товариства сприяло тому, що число членів організації на початку XX ст. почало зростати. На кінець 1907 р. кількість дійсних членів збільшилося до 217 осіб. Під опікою перебувало 14 інвалідів, 53 вдови та понад 60 дітей-сиріт.

На початку 1908 р. за пропозицією члена стоваришування Христофора Яновича при товаристві заснували поховальний фонд. Тепер кожен член стоваришування мав зобов'язання складати додатковий внесок на випадок своєї смерті в розмірі 1 крони в місяць. У випадку його смерті певну суму допомоги виплачували вдові, дітям-сиротам або особі, яка буде організовувати поховання.

Після прийняття ухвали про заснування поховального фонду секретареві товариства доручили розробити правила його роботи та розпорядку, які мали бути складені за певними взаємоузгодженими принципами. Зокрема, метою функціонування фонду стало надання невідкладної грошової допомоги сім'ї члена товариства у випадку його смерті. Кошти скеровували на покриття витрат, пов'язаних з похованням.

За умовою до складу фонду мали належати всі члени стоваришування. Грошова допомога повинна становити суму рівну кількості членів товариства з розрахунку від кожного члена по 1 кроні. Нова інституція отримала назву: "Фонд невідкладної грошової поховальної допомоги".

Важливо, що грошовою підтримкою зазначеного фонду після смерті годувальника мали право користатися вдови, діти-сироти або особи, які опікувалися членами недієздатних родин померлих членів товариства [20, s. 73].

Як на загал, то фонд виявився надзвичайно корисним, адже порівняно незначний внесок давав змогу отримати значну фінансову допомогу.

Станом на кінець 1909 р. в касі товариства налічувалося 208 052 крон. Резервний фонд мав на своєму рахунку 7 029 К, фонд інвалідів – 67 339 К та 555 К резервних коштів, родинний фонд – 88 788 К і 2 385 К резервних коштів. Грошовий залишок від діяльності з попереднього року становив 24 780 К.

У 1909 р. сума виплат склала 11 316 К Так фонд інвалідів виплатив сімнадцятьом особам по 240 К (4 080 К).

Родинний фонд надав допомогу 52 вдовам померлих членів товариства та 69 дітям-сиротам в загальній сумі 11 316 К, тоді як річні внески склали всього 5 440 К.

Більша половина суми видатків покривалася завдяки продуманій стратегії з отриманням відсотків від депозитів, наданням членам товариства низькопроцентних кредитів та обігом цінних паперів. Зауважимо, що вексельний обіг в зазначеному звітному році склав суму в розмірі 761 134 К, що принесло наприкінці 1909 р. дохід на суму 168 178 К [21, s. 7–8].

П'ятдесятий рік існування товариства приніс нові зміни в склад керівництва. Замість голови Станіслава Цюхцінського, який став президентом Львова, новим керівником вибрали Станіслава Платовського, а заступником – Яна Лерського.

На зібранні з нагоди вибору нового складу правління відзначили особливі заслуги колишнього заступника директора Станіслава Німчинського у ефективному розвитку спілки, за що його номінували почесним членом товариства.

Новообрана дирекція, маючи багатолітній досвід у роботі організації, направила, передусім, свої зусилля, щоб під гаслом робітничої солідарності згуртувати найчисленніші маси ремісників і робітників промислових підприємств Львова та його околиць.

Видається, що не випадково директор товариства С. Платовський наприкінці 1913 р. висунув пропозицію на проведення корінної реорганізації стоваришування, розширення й розвиток різних видів банківських справ, ведення ефективного руху капіталів товариства. Метою таких заходів стала проблема наповнення фондів товариства. Для реалізації нових планів передбачалося залучення до роботи в товаристві економістів та різних фахівців банківської справи.

Поточний обіг векселів, відкриття нових банківських депозитних рахунків, надання різних позик, авансів на замовлення та інше за задумом голови мали сприяти росту фінансового стану товариства. Отримані кошти, при зміні відповідних положень статуту, планувалося використати на різні потреби членів товариства [22, s. 78].

Стратегічний задум очільника Станіслава Платовського про фінансовий розвиток інституції виявився надзвичайно привабливим. Його ідею одноголосно підтримали члени головної

управи, а саме: Ян Лерський – заступник директора, Болеслав Микулинський – скарбник, Фердинанд Огли – секретар товариства, а також члени головного відділу: Теофіл Банась, Мар'ян Бендль, Казимир Біланський, Юзеф Ченцінський, Генріх Богданович, Генріх Чауер, Олександр Гетріц, Олександр Янковський, Францішек Іхновський, Станіслав Конопацький, Казимир Легежинський, Ян Макан, Михайло Макович, Михайло Ольшевський, Юзеф-Казимир Смоленський.

Схвально висловилися й члени ревізійної комісії: Фердинанд Гутлер, Антоній Пришляк, Станіслав Гетріц [23, s. 88].

Однак для реалізації нової стратегії еволюції взаємодопомогової організації львівських ремісників потрібен був певний час, копітка й наполеглива робота, єдність та прагнення колективу, що найкраще виражалося рішеннями загальних зборів.

На жаль, Перша світова війна, яка вибухнула 1 серпня 1914 р., змінила багато мирних планів спілчан й внесла свої чорні корективи в діяльність робітничого стоваришування львівських ремісників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Statuta Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich pod wezwaniem błogosławionego Jana z Dukli opikuna miasta Lwowa. – Lwow: z prasy pospicznej Michała F. Poremby, 1861. – 15 s.
2. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
3. Ibided.
4. Statuta Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich pod wezwaniem błogosławionego Jana z Dukli opikuna miasta Lwowa. – Lwow: z prasy pospicznej Michała F. Poremby, 1861. – 15 s.
5. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
6. Sprawozdania z działalności Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich za 1861 r. – Lwow: Nakł. Stow., 1862. – 11 s.
7. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
8. Sprawozdania z działalności Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich za 1870 r. – Lwow: Nakł. Stow., 1871. – 9 s.
9. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
10. Sprawozdanie z chynności za r. 1876 Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1877. – 9 s.
11. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
12. Piątkowski F. Krótki pogląd na zawiązanie i dwudziestoletnią działalność stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich / F. Piątkowski. – Lwow: nakladem autora, 1881. – 19 s.
13. Sprawozdanie dyrekcyi Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich za r. 1888. – Lwow: Nakładem Stowarz., 1889. – 8 s.
14. Sprawozdanie dyrekcyi Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich za r. 1888. – Lwow: Nakładem Stowarz., 1889. – 8 s.
15. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodziel-ników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
16. Ibided.
17. Stanisław Ciuchciński // Rękodzielnik. – №23. – 1 grudnia 1912.
18. Sprawozdanie dyrekcyi Stowarzyszenia wzajemnej pomocy rękodzielników mieszczan lwowskich za r. 1900. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1901. – 13 s.
19. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
20. Ibided.
21. Sprawozdanie z chynności za r. 1909 Stowarzyszenia wzajemnej pomo-cy rękodzielników mieszczan lwowskich. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1910. – 21 s.
22. Półwiekowa działalność Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników i przemysłowców mieszczan lwowskich. 1860–1910. – Lwow: Nakładem Stowarzyszenia, 1911. – 109 s.
23. Ibided.

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Якубовський В.,
студент IV курсу Львівського національного університету ім. І. Франка
Львів, Україна

Конституція Пилипа Орлика (1710 р.) – визначний народно-політичний документ, у якому знайшли яскраве відображення тогочасні ідеали української нації. Як ми знаємо, основний закон накреслює напрямки розвитку, він встановлює фундаментальні положення життєдіяльності держави, встановлює правовий статус особи.

Сучасна наука конституційного права використовує термін «конституція» у кількох значеннях: конституція юридична, конституція фактична, конституція соціальна. Юридична конституція – це система правових норм, які закріплюють засади конституційного (державного) ладу, встановлюють найвищі правові гарантії прав і свобод людини і громадянина, визначають систему, принципи організації і функціонування органів публічної влади (органів державної влади і органів місцевого самоврядування), встановлюють територіальний устрій держави.

Дослідження культурологічних процесів останніх десятиліть показують перспективну динаміку формування культурологічного простору і багатовекторного проникнення системного дослідження ролі документа в усі площини інформаційного розвитку.

Конституція Пилипа Орлика є знаковим документом в історії українського суспільства, оскільки творила закони, за якими мала діяти держава у нових демократичних умовах і накреслювала траєкторію дій особистості в умовах визначеної території свободи.

В славетному ряду визначних українських діячів, поруч з Мазепою та Хмельницьким, стоїть гетьман Пилип Орлик, автор першого у світі конституційного твору. Це був один із найвидатніших діячів XVII-XVIII ст., самовідданий український патріот, який все життя присвятив боротьбі за незалежність України.

«Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького», або так звана «Конституція Пилипа Орлика», яку було проголошено у день його виборів гетьманом, є унікальним документом, який дослідники називають однією з перших у світі демократичних конституцій. Головна ідея її – повна незалежність України. Крім визначення території української держави, цей документ визначав права усіх верств населення України, незалежне становище Запорозької Січі від Польщі та Росії. Гетьман призначався главою держави, поряд з ним мала діяти Генеральна старшинська Рада, що певною мірою обмежувала владу гетьмана й регулювала його відносини з народом.

Наукова новизна Конституції Пилипа Орлика полягала у розширенні уявлень про взаємодію між формуванням світогляду людини та гармонійним розвитком соціому.

Дух діалогу людини і суспільства у концепції Конституції Пилипа Орлика обіймав тисячолітній простір через призму реалій та уроків Вітчизни від язичницької епохи до Київської Русі і сучасного Пилипу Орлику століття. У текстах Конституції прослідковується існування феноменального типу культури як певного структурованого цілого, що поєднує неповторність й універсальність, істинну сутність якого закріплюється законодавчими актами.

Законодавчі акти Конституції Пилипа Орлика володіють особливою здатністю акумулювати не лише духовні та вольово-емоційні сили людської індивідуальності, що стає основою для формування демократичної держави.

Крім старшини до Ради мали увійти представники від кожного полку. Державний скарб відділявся від гетьманського, на утримання гетьмана виділялися строго визначені окремі землі та кошти. Керівництво Держави (полковники та сотники) повинні були обиратися демократично - вільними голосами козаків. Визначальною рисою Орликової Конституції є пункти, котрі

обмежували гетьманську владу на користь старшинської ради – своєрідного козацького парламенту, до якого мали увійти не лише генеральна старшина й полковники, а й представники Запорожжя та полків.

Вчені й політики нині не без підстав вважають, що, втіливши ідеї її натхненника, гетьмана Івана Мазепи, вона як державний акт республіканського спрямування на 80 років випередила ідеї Французької революції. У ній відбилися протиріччя між європейською традицією і новітніми на той час ідеалами; протиріччя, які на початок XVIII ст. роздирали Європу на непримиренні ворожі табори, і якими жила на той час Україна. Бо саме через її територію проходила невидима межа між прагненням наших предків до свободи.

Автори Конституції, П. Орлик та козацька старшина, прагнули зв'язати у єдине ціле уривки своєї минувшини та окреслити модель такого суспільства, яке вмістило б головні здобутки нації. Висловлені ідеї є наслідком майже тисячоліття політичного розвитку України, свідченням високого рівня самосвідомості нації, рівня її політичної культури та творчого потенціалу.

Конституція 1710 р. була не лише емігрантським твором, а й загальноукраїнським політичним актом. Це підтверджують слова самого Пилипа Орлика: «Над цим ми працювали більше місяця. Мої висланці їздили і приїжджали два рази на Україну та з України. Мені це найбільше завдавало праці, бо я мусив зложити цифрами проект для знатної старшини України. П. Войнаровський допомагав мені у цьому».

Отже, Конституція Пилипа Орлика стала переломним моментом у творенні української державності, була важливим поштовхом до змін в українському суспільстві. Цей правовий документ вважається однією з найстаріших Конституцій у світі, яка не втрачає свого значення і сьогодні. Прийняття цього документу передувало Французькій революції, а також прийняттю інших європейських Конституцій, зібравши в собі демократичні ідеали, які не змінюються з плином часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баглай М. В. История конституционного права. – М.,1996. - С.62.
2. Грушевський М. С. Ілюстрована Історія України. – К., 2002.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України у 2-х т. - К.: Глобус, 1991 т.2
4. Історія держави і права. Курс лекцій / За ред. Скорика І.М. – Харків, 2000.
5. Конституции зарубежных государств.- М.: Изд-во БЕК, 1996 - С.137.
6. Кресіна І. Кресін О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція. - К.: ПБП ''Фотовідеосервіс'', 1993.
7. Основи держави і права України (ред. І. Б. Усенко). - К., 1993
8. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік. - К.: Веселка, 1994
9. Полонська-Василенко Н. Історія України, 1995. – С. 173.
10. Різниченко В. Пилип Орлик (Гетьман-емігрант).- К., 1998.
11. Словник-довідник з історії України. – К., 203.
12. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції, 1993. – С.9

ЩЕ РАЗ ПРО ПРИЧИНИ ПОЯВИ ДОКУМЕНТА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА

Бездрабко В. В., доктор історичних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ

Проблема «знання / наука – епоха» не нова. Утім, якщо взяти до уваги новітні документознавчі дослідження, то з-поміж них знайдеться обмаль таких, про котрі можна було б відгукнутись як про ґрунтовні ретроспективні спроби осмислення еволюційних змін науки про документ, репрезентацію різних моделей її розвитку, глибоке осягнення науково-пізнавального процесу – поступального руху до «істинних знань». В українській історіографії документознавства на особливу увагу заслуговує монографія С. Кулешова «Документознавство: Історія. Теоретичні основи» [1]. Це чи не єдиний випадок, коли було наголошено на теоретичному осмисленні історії накопичення емпіричних знань про документ та їх початковій диференціації. Дослідження побудоване на розумінні особливостей різних форм знань, умов і закономірностей їх розвитку, залежностей між практикою й наукою, важливості тривання розвідок, що спонукають студіювати, дбати про новітній досвід, а потім із нього творити здобутки інших форми і змісту.

Після виходу у світ згаданої праці багато питань, уперше актуалізованих С. Кулешовим, стали предметом резонансних наукових дискусій, наприклад, відома полеміка щодо документології [2]. Проте вагомі частини дослідження, не вельми запитані сучасною проблематикою документознавства – *історична* й *історіографічна*, залишились поза увагою. Виняток складають праці російського дослідника Є. Плешкевича, що так само оригінально представили науковій громаді цікаві думки про еволюція документа та його теорій [3].

Проте саме ретроспективні знання здатні відкрити шляхи розв'язання більшості основних питань науки, що продовжує рефлексувати, дисциплінарно стверджуватись і багатовекторно розвиватись у конструктивному напрямі – конкретизації документознавчих досліджень на тлі документологічних тенденцій. Апелюючи до класичних і модерних історіографічних прийомів та продовжуючи міркування вченого, означимо ключові моменти історії й теорії науки про документ у контексті загального світового досвіду.

Багаторічні студіювання С.Г. Кулешова, виважені раціональними міркуваннями, дозволили зробити висновок про те, що від початку документальна фіксація інформації «мала певні жанрові характеристики, а дискретний носій – конкретну орієнтацію на використання його як об'єкта, який призначений тільки для зберігання і передавання […] інформації» [4]. Таке спостереження дає підстави для твердження: усвідомлене ставлення до документів як *об'єктів*, спеціально призначених для фіксації інформації з метою її збереження та передачі у просторі й часі, могло сформуватися лише за умови наявності початкових емпіричних умовиводів про них [5]. Отже, витоки знань про документ слід синхронізувати з виникненням його самого.

Наразі не існує однозначного пояснення чинників становлення одного з феноменів людської цивілізації – *документа*, рівно як і версії тлумачення початкового його змісту. Про *первинний намір* тих, хто започаткував фіксування інформації на стабільному матеріальному носії, дискутується чимало. Диспути збіглись у часі зі зростанням наукового інтересу до документа у рубіжні роки XIX/XXI століть. Учені не продемонстрували одностайності стосовно першопричини його появи, поставивши під сумнів можливість виявити мету документування в тому випадку, якщо тодішні наміри роз'яснювати, керуючись сьогоденними практикою та досягненнями теоретичного пізнання.

Бажання з'ясувати чинники виникнення документів часто супроводжується порушенням ознак формальної логіки, коли умови їх появи підмінюються факторами. Так, формування *письма*, як альтернативи тривалому існуванню усної культурної традиції, із метою компенсації вад живого слова як засобу комунікації, стало *умовою* появи документа, а не причиною, про що

йдеться у працях фундатора документознавства К. Г. Мітяєва [6]. Слід погодитися з В. А. Якобсоном у тому, що письмо поклало початок експоненційному зростанню кількості інформації [7]. Це, своєю чергою, могло ускладнити користування нею, якщо б величезні документальні потоки не одержали бодай примітивного впорядкування, систематизації. Подібні практичні експерименти змінили характер мислення, започаткувавши логіку й науку.

Історики держави і права, наприклад, Б. М. Чичерін або Б. О. Кістяківський, вирішуючи проблему виникнення документів, висловилися на користь державного й суспільного розвитку, переходу звичаєвого права в іншу форму існування – письмового регламентованого регулювання соціальних відносин, визначених колективними практикою та мораллю. Історики-джерелознавці (Л. П. Карсавін, Ш. В. Ланґлуа, О. С. Лаппо-Данилевський, Б. Г. Литвак, Ш. Сеньобос, С. О. Шмідт), апелюючи до теоретико-методологічних засад позитивізму та неопозитивізму, наполягали на виокремленні серед причин появи документів історико-психологічних мотивацій фіксації інформації, як-от потреба констатувати *небуденне, незвичайне* у житті особи чи необхідність, продуковану психічною діяльністю людини, котра прагне до самоідентифікації, розгубившись за нових, протилежних колективним, атомарних умов побутування [8].

Отже, переслідування представниками різних наук відмінної мети вивчення документа на неоднакових методологічних засадах продукувало розмаїті пояснення чинників його виникнення. Ураховуючи багатофакторність появи документа, вважаємо, що головним мотивом започаткування цього феномена стала суспільна й приватна необхідність збереження інформації та передачі її у просторі й часі. Саме в цій усталеній і вже класичній фразі й віддзеркалюється головний чинник виникнення документа в ім'я слугування основоположній функції свого існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. Київ: ДАКККіМ, 2000. 167 с.
2. Кулешов С. Г. Документологія як навчальний курс та наукова дисципліна // Студії з архів. справи та документознавства. 2006. Т. 14. С. 58–61; Слободяник М.С. Документологія: зміст, перспективи // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2004. № 4. С. 4–9.
3. Плешкевич Е. Эволюция теоретических представлений о документе. Москва: Пашков дом, 2011. 96 с.
4. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. С. 7.
5. Там само. С. 5.
6. Митяев К. Г. О методологии классификации и экспертизы документов // Тр. Моск. гос. ист.-арх. ин-та. Москва, 1967. Т. 25: Вопросы методологии ист. науки. С. 118–138.
7. Якобсон В. А. Проблемы периодизации древней истории // Вестник древней истории. 2009. № 3. С. 154.
8. Бездрабко В. Історія науки про документ, або Відкриття відомого. Київ: Четверта хвиля, 2011. С. 19.

НАПРЯМОК 2

Книга і читач у книжковій комунікації

ПОПУЛЯРНІ ВИДАННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ»: ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН, ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Антоник О. В., доцент, кандидат філологічних наук
Українська академія друкарства, м. Львів

Важливою складовою частиною просвітницької роботи, яка безупинно супроводжує духовний та інтелектуальний розвиток суспільства, є популяризація знань. Тому основним кредом львівської «Просвіти» була «свідома праця над просвітньо-економічним піднесенням простого люду», в контексті якої знання трактувалися як найперший і найважливіший чинник народної культури. Серед засобів, спрямованих на пізнання та просвіту народу, основними були такі: «збирання й видання всіх плодів усної народної словесності», а також видання «популярних писань» в усіх галузях науки відповідно «до ступеню освіти народу та його потреб», як було зазначено у першому статуті «Просвіти».

Отже, «Просвіта» поширювала знання через видання україномовних підручників (на першому етапі своєї діяльності) та популярних книжечок для села і міста; їхня тематична спрямованість та особливості видавничого втілення і сьогодні мають вагоме суспільно-історичне значення та заслуговують історико-книгознавчого вивчення. Заклик відомого вченого і голови «Просвіти» (1923–1931 рр.) Михайла Галущинського «Сійте повною жменею, але сійте зерно здорове і правдиве» став для авторів і видавців критерієм якості видань відповідно до цільового призначення та читацької адреси.

Важливими джерелами в процесі роботи над темою були бібліографічні покажчики, видані у Львові та Києві [1, 2, 3]. Вони різняться особливостями подачі бібліографічної інформації, прийомами бібліографування джерел; якщо у львівському скрупульозно розкривається зміст видань, то в київському подається детальніша інформація щодо створення та поширення книжок. За основу пошуку та систематизації матеріалу було взято друге, виправлене і доповнене видання бібліографічного покажчика «Товариство «Просвіта» у Львові (1868–1939 рр.). Його завдання, як уточнюють у передмові автори, – охопити видання за весь період, щоб полегшити науковцям дослідження різних аспектів діяльності товариства, задовольнити «засадниче для книгознавства зацікавлення продукцією окремого видавництва – а надто такого, як «Просвіта» [3, с. 4].

Широкий спектр відомостей про видавничу діяльність «Просвіти» подається у колективній монографії «Нарис історії «Просвіти» [4], зокрема, у публікації А. Середяк, випускниці спеціальності «Книгознавство та організація книжкової торгівлі» Укрполіграфінституту ім. І. Федорова, яка вперше дослідила цю тему у рамках дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук [5] та в окремих статтях цієї авторки [6].

Вимоги до популярних книжок, короткий огляд їх у видавничому доробку просвітніх видавництв, переваги та недоліки достатньо професійно і конструктивно висвітлюються у протоколах і рефератах, опублікованих за матеріалами Першого українського просвітньо-економічного конгресу з нагоди 40-ліття заснування «Просвіти» [7]. Діяльність «Просвіти» через атмосферу часу та статистичні відомості репрезентують ювілейні публікації діячів та голів «Просвіти» [8–11]. Серед них за обсягом, інформативністю, рівнем узагальнення вирізняється «Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові» С. Перського (псевдонім Степана Шаха), що змальовує багату панораму культурного життя українців кінця XIX – початку XX ст. [11]. Популярні видання «Просвіти» першого періоду діяльності (1869–1874 рр.), у яких переважала соціально-економічна та господарська тематика, детально охарактеризовані у ґрунтовній публікації В. Пашука [12].

Принагідно назвемо публікації, що стосуються типологічних особливостей науково-популярної книги [13] і вкладу «Просвіти» у формування типу народної книжки як важливого

складника національної культурної спадщини [14]. Просвітяни наполегливо творили т. зв. «народну книжку» як окремий тип доступного та тематично різнорідного видання популярного характеру, що сукупно віддзеркалювали культурно-історичний та інтелектуально-духовний поступ українців.

Особливої уваги заслуговують методичні засади популяризації знань, сконцентровані у виступах діячів «Просвіти» на Першому українському просвітньо-економічному конгресі. Про шляхи і методи популяризації знань йшлося у виступах Є. Калитовського «Популярні видавництва, їх зміст і організація їх кольпортажі», І. Брика «Короткий огляд української популярної літератури в Галичині», І. Труша «Ілюстрація популярних видань» та ін. І сьогодні залишаються актуальними погляди І. Брика на функції популярних викладів, що мають значення «не тільки образуюче, але й утилітарне», і покликані «будити інстинкт досвіду, шукання правди, задовольняти потреби утіхи, відпочинку, науки, естетичного смаку». Основні вимоги до мови та стилю популярних видань — простота і доступність (чужі і технічні терміни мають бути пояснені); ясність та живість; відповідність науковому розвитку, відсутність фальші [7, с. 32].

При обговоренні проблем і особливостей популярного книговидання особлива увага зверталась на «відповідність» вимогам культурності, що стосувались добору предмету популяризації, змісту та форми. При доборі предмету популяризації необхідно було орієнтуватись на широкий спектр читацьких інтересів — від масових до тематично домінуючих «потреб суспільності», а при недостачі оригінальних праць «радше давати переклади з чужих популярних літератур, аніж речі оригінальні, але слабкі і невідповідні».

На якість і форму популярних книжечок впливали «свіжо виринаючи потреби народного життя». Для уточнення цих потреб, а відтак і читацьких інтересів, у 1906 р. було зреалізовано «Видавничо-просвітню анкету»; її результати вплинули на упорядкування видавничого репертуару. Одна категорія «книжечок» мала призначатись для усіх членів «Просвіти», у формі читанок і збірників, «щоби кожний читач найшов в них для себе щось цікавого»; друга – книжечки суцільні, на «розпродаж», для «більш розвинених кругів нашого народу», для популяризації науки та практичних порад; їх рекомендувалось поділити на серії. Та все ж форма збірника як універсального видання, що відповідає «усім виявам людської духовної творчості», користувалася більшим попитом, особливо на початках («Зоря», «Мотиль» «Ластівка», «Вінок», «Нива», «Веснянка»), що можна пояснити його жанровими особливостями, можливістю поєднувати різні за тематикою, цільовим і читацьким призначенням матеріали. Важливим засобом поширення знань були членські «Просвітні листки» (з 1907 р.), які кожний член товариства отримував щомісяця безкоштовно. Вони, як правило, вміщували популярні статті, а у 1927–1939 рр. — відбитки з журналів «Життя та знання» і «Просвіта»; як правило, це були книжки – метелики, розраховані на масового читача. Так, з 55 випусків «Просвітніх листків» 32 мали форму збірників [3 , с. 7].

Отже, опрацьовані результати анкети 1906 р. мали стати основним орієнтиром для формування плану видань «Просвіти», особливо щодо популяризації відомостей з поодиноких царин наукового знання. Пропонувалось більше уваги зосередити на різнорідності збірників, а при доборі белетристичного матеріалу керуватися смаками «артистичним», віддаючи перевагу історичній тематиці. Задля більшого задоволення попиту на історичну літературу згодом була створена «Історична бібліотека» (1923–1925 рр.); це були невеликі за розміром книжки відомих вчених – істориків І. Крип'якевича, В. Гнатюка, С. Рудницького, Д. Яворницького та ін., цікаві за змістом, доступні за ціною, відповідно ілюстровані.

Поширенню економічних знань слугувала серія «Господарська бібліотека» (з 1908 р.), розрахована переважно на селян. Книги серії стосувалися практичних і економічних аспектів сільського господарства; вони видавались в економному (обкладинка) і поліпшеному (оправа з тисненням) виконанні. Цікавим прикладом популярного викладу політекономії можна вважати видання – «Наука про народне господарство: доступний виклад» (вийшло три книги загальним обсягом 365 ст.).

В полі зору видавців «Просвіти» були і праці з географії та етнографії, які вкупі з історичною тематикою мали сприяти національному вихованню українського народу.

Після Першої світової війни видавнича комісія товариства змінює план випуску, намітивши чотири серії, три з них – популярного характеру: «Народна бібліотека» (1920–1927 рр.), «Загальна бібліотека» (1920–1925 рр.), «Листи з «Просвіти». Так, у «Загальній бібліотеці» вийшла «Історія української літератури» М. Возняка у трьох томах, його ж — про Григорія Скороводу. Окремі праці стосуються народної освіти, мови, музикознавства, як наприклад, книжка Ф. Колеси «Українські народні думи. Перше повне видання з розвідками, поясненнями, нотами і фотографіями кобзарів»; що є цінним джерелом для книгознавців, музикантів, композиторів мистецтвознавців. За добором і тематикою авторів, глибиною висвітлення, наявністю елементів апарату, якісним поліграфічним виконанням, серія тяжіє до наукових видань.

Цілком інший характер має серія «Народна бібліотека», що замість членських книжок і «Просвітніх листків» призначалась масовому читачеві. Користувались попитом книжки про догляд за дітьми, гігієну, домашні промисли, шкідливі звички тощо.

З 1920 р. до серії «Народна бібліотека» «Просвіти» входять і календарі, які були основою видавничого репертуару «Просвіти» упродовж усього періоду її існування і користувалися незмінним попитом як настільні книги кожної української родини. Вони не обмежувалися ні жанрами, ні тематикою — тут публікувалися повісті українських письменників, переклади зарубіжної класики, реферати-повідомлення на актуальні теми. Крім календарної частини, формувались різножанрові та різнотематичні блоки – інформаційний, хронікальний, науково-популярний, що інколи поширювалися як окремі відбитки. В одних календарях переважали літературно-художні матеріали, в інших – господарсько-практичні; це залежно від особи редактора – у різний час ними були такі відомі особистості як О. Партицький, Ю. Романчук, В. Левицький, І. Франко, Г. Хоткевич, С. Шах та ін. Однак з наближенням економічної кризи становище «Просвіти» погіршується, і в 1927 р. виходить остання популярна книга серії.

До скарбниці популярних видань «Просвіти» відносяться і книги, що вийшли коштом фонду «Учітеся, брати мої» (створений в 1921 р.); серед випущених книг – «Нарис історії українського мистецтва» М. Голубця, «Короткий курс бібліотекознавства» С. Сірополка, книги з географії, геології, медицини, сільського господарства.

З 1928 до 1929 рр. виходить серія «Бібліотека "Життя і знання"», що вміщувала, передусім, відбитки з журналу «Життя і знання». З 1934 року видання благочинного фонду «Учітеся, брати мої» вливаються у «Науково-популярну бібліотеку», більшість книг якої присвячувалися історичній тематиці. Популярний характер мали і навчальні видання 20–30-х років XX століття. На відміну від підручників і посібників початкового періоду видавничої діяльності «Просвіти», вони не призначались для систематичного навчання, а відсутність методичних підходів та полегшений виклад матеріалу наближали їх до популярних книжок.

Узагальнюючи матеріал щодо висвітлення господарської і соціально-економічної тематики на сторінках видавничої продукції «Просвіти» у перші роки діяльності, В. Пашук подає їх кількісну (12 публікацій) і якісну характеристику, підкреслює моральне, дидактично-прагматичне, пізнавальне значення, звертає увагу на доступність і легкість сприйняття текстів, оскільки «більша частина з опублікованих видань написана в стилі оповідань, одна в діалоговій формі» [12, с. 1185]. На підставі цього дослідження та власних спостережень можна зробити висновок, що книги господарської тематики, як і окремі розповіді у збірниках, були предметом посиленої уваги діячів «Просвіти».

Отже, важливими рисами популярних видань львівської «Просвіти», що виходили у межах серій та поза ними, був ретельний добір предмету популяризації (історичні події, явища природи, питання культури, освіти, мистецтва, теології, практичні та економічні аспекти сільського господарства, медичні поради); глибина, переконливість і доступність викладу; відповідні мовностилістичні засоби (загальноукраїнська літературна мова без «яких-небудь польських, російських чи церковнослов'янських домішок). Засадничою основою творення по-

пулярних текстів і видання книжок були «свіжовиринаючі потреби народного життя», тому форма збірника як універсального видання (членські «Просвітні листки», читанки, збірники, календарі, альманахи), органічно доповнювалися моновиданнями («суцільними книжечками») – для читачів вужчого кола, з певними тематичними зацікавленнями. Такі книжечки мали популярний характер і вписувалися в концепцію народної книжки.

Різноманітні за тематикою, обсягом, формою, цільовим призначенням і читацькою адресою, поліграфічним втіленням і художнім виконанням, популярні видання «Просвіти» свідчать про чіткі організаційні засади та методичні настанови цілісно викладені у матеріалах Першого українського просвітньо-економічного конгресу, присвяченого 40-літтю заснування «Просвіти». Тематика видань та їхні жанрові особливості формувалися не стихійно, а цілеспрямовано, за результатами вивчення попиту створеною у 1906 р. видавничою комісією. Основні жанри – нариси, оповідання, поради, розповіді, діалоги.

За цільовим призначенням та характером викладу масив популярних видань умовно можна конкретизувати на популярно-наукові, популярно-навчальні, популярно-практичні (утилітарні), – оскільки популярна книга мала підтримувати грамотність, будити інстинкт досвіду, задовольняти потреби «утіхи, відпочинку, естетичного смаку».

Популярні видання у творчому репертуарі львівської «Просвіти» були найчисельнішими і відображали загальні тенденції внутрішньотематичного розподілу, що за назвами виглядало так: історія – 112; природничі науки – 50; сільське господарство – 47; теологія – 30; економіка – 27; юриспруденція – 26; медицина та ветеринарія – 25; літературознавство – 23; педагогіка – 21; мовознавство – 12. Поодинокі приклади видань іншої тематики не були визначальними [3, с. 12–13].

Отже, популярні книжки «Просвіти» були невід'ємною частиною видавничого репертуару, його ядром, розрахованим на широку читацьку аудиторію. Зростала кількість видань, викристалізовувались серії, поліпшувалась видавнича культура, урізноманітнювалась тематика. У статті викладено загальний погляд на типологічні особливості популярних видань «Просвіти», але кожен з окреслених сегментів теми може перерости в окреме глибоке і самодостатнє дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Видання «Просвіта» Галичини : книга та аркушева продукція (1868–1939 рр.) : бібліогр. покажч. / уклад. С. Л. Зворський. Київ, 1995. 196 с. (Українські культурно-освітні товариства «Просвіта» ; Вип. 1)
2. Товариство «Просвіта» у Львові : покажчик видань : 1868–1939 / укладачі О.Г. Бербека, Л.В. Головата ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів, 1996. 580 с. : 9 с. іл
3. Головата Л., Сущ Л., Бербека О. Товариство «Просвіта» у Львові (1868-1939) : покажч. видань / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Відділення «Наукова бібліографія і книгознавство». 2-ге вид. випр. і допов. Львів, 2008. 520 с. : 24 с. іл.
4. Нарис історії «Просвіти» / А. Середяк та ін. Львів; Краків; Париж : Просвіта, 1993. 231 с.
5. Середяк А. В. Издательская деятельность западноукраинского товарищества «Просвита» (1868–1939 гг.) : автореф. дис. … канд. ист. наук : 05.25.04. Москва, 1991. 17 с.
6. Середяк А. В. «Просвіта»: Праця для народу, для здобуття державності // Поліграфія і видавнича справа. 1994. Вип. 29. С. 173–178.
7. Пропам'ятна книга : перший український просвітно-економічний конгрес, уладжений Товариством «Просвіта» в сорокаліття заснування у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року : протоколи і реферати. Львів, 1910. 16, 655 с.
8. Белей І. Двадцять і п'ять літ історії Товариства «Просвіта». Львів, 1894. 68 с.
9. Лозинський М. Сорок літ діяльності «Просвіти» : в 40-літній ювілей Товариства. Львів : Просвіта, 1908. 72 с.
10. Петрик П. З діяльності Товариства «Просвіта». Народний ілюстрований календар «Просвіти» на 1928 р. Львів, 1927. С. 82–105.
11. Перський С. Популярна історія Товариства «Просвіта» у Львові. Львів : Просвіта, 1932. 286 с.
12. Пашук В. Товариство «Просвіта»: перші видання на соціально-економічну та господарську тематику. 1869–1874 рр. Народознавчі зошити. 2012. № 6. С. 1171–1186.
13. Антоник О. В. Современные подходи к типологии научно-популярной книги. Современные проблемы книговедения, книжной торговли и пропаганды книги : сб. науч. тр. Москва, 1990. Вып. 7. С. 118–120.
14. Антоник О. В. Популярні видання «Просвіти»: типологічний аналіз. Наукові праці НБУВ. Київ, 2000. Вип. 3. С. 223–233.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ВИДАВНИЧОГО РЕПЕРТУАРУ «ПРОСВІТИ»

Стадник О. В.
Українська академія друкарства,
кафедра інформаційної, бібліотечної та книжкової справи, м. Львів

Товариство «Просвіта» внесло важливий вклад у розвиток української державності не лише як національно-культурна, а й видавнича організація. Навчальні видання «Просвіти» забезпечували потреби початкової освіти (букварі А. Домбровського, В. Полянського, О. Солтиса), гімназійної освіти (підручники Н. Вахнянина, І. Верхратського, О. Дейницького, В. Ільницького, К. Лучаківського, О. Огоновського, О. Партицького, М. Полянського, Ю. Романчука, А. Шанковського), сприяли самоосвіті («Театральний підручник» М. Вороного, «Наука гри в шахи» М. Присташа). В окрему групу можна виділити навчальну книгу (популярно-наукову, популярно-навчальну), що популяризувала знання з певних предметів («Географія Руси» Р. Заклинського, «Короткий курс бібліотекознавства» С. Сірополка, «Основи ботаніки» І. Раковського та ін.). Просвітницький характер мали збірники-читанки коротких літературно-художніх, популярних, практичних текстів, що адресувались селянству. У репертуарі «Просвіти» вагоме місце займали альманахи та збірники тематичного та універсального змісту («Богданова слава», «Квітка», «Левада», «Рідна стріха», «Жіноча доля» та ін.).

Інформація універсального змісту публікувалась і на сторінках календарів «Просвіти». Календарі подавали інформацію у табличній та текстовій формі. Основна частина містила календарні таблиці різних типів (астрономічні, господарські, історичні, літературні, церковні) з додатками (біографії визначних діячів, історичні факти, поезії, приказки, прикмети). Також у календарях були окремі розділи – господарський, інформаційний, літературний, науковий, хронікальний.

Особливе місце у репертуарі «Просвіти» займає популярна книга. Це найчисельніша група просвітніх видань товариства. В основному, вони видавались у формі брошури. Спочатку «Просвіта» видавала книги, які знайомили з біографіями письменників, вчених, релігійних чи політичних діячів, популярно розповідали про явища природи, історичні події. Пізніші видання вже допомагали значно підвищити самоосвіту. Серед них популярні праці з історії України О. Барвінського, І. Крип'якевича, І. Нечуя-Левицького та інших авторів, популярні монографії М. Возняка, М. Голубця, Є. Храпливого та ін.

Представлені у репертуарі «Просвіти» і літературно-художні видання. Вони виходили у вигляді серій, як окремі видання та збірники літературно-художніх творів. У 1904 році Товариство започаткувало літературно-художню серію «Руська письменність». У серії виходили і однотомні, і багатотомні видання. Це, зокрема, твори П. Куліша, П. Гулака-Артемовського, Т. Шевченка та ін. Книги серії, добротно поліграфічно виконані, з золотим тисненням, з кольоровим обрізом, з ґрунтовним довідково-бібліографічним апаратом, виходили під редакцією Юліана Романчука. Як окремі видання «Просвіта» видавала, в основному, твори малої прози та драматургії (оповідання, п'єси), а також великі прозові твори (повісті, романи).

Популярними у читачів були видання «Просвіти», що виходили в межах «Господарської бібліотеки». У них читачі знаходили відповіді на питання з якими вони могли стикатися кожного дня у своєму житті: як обробляти город, доглядати за садом, займатися тваринництвом і т. д. Доповнюють видавничий репертуар «Просвіти» періодичні видання – газети та журнали («Аматорський театр», «Бібліотечний порадник», «Життя і знання», «Письмо з просвіти» та ін.).

Отже, можемо зазначити, що видавничий репертуар «Просвіти» доволі різноманітний та представлений великою кількістю видань різних за цільовим та читацьким призначенням, тематичною різнобарвністю, поліграфічним виконанням, бібліографічним опрацюванням.

Досліджень, присвячених товариству «Просвіта», є доволі багато. Це наукові та науково-популярні праці, що висвітлюють історію товариства, характеризують його видавничий репертуар. Серед них можна назвати прізвища вчених минулих років та наших сучасників (Белей І., Бухало Г., Возняк М., Головата Л., Грицан А., Дорошенко В., Зуляк І., Ковба Ж., Лозинський М., Мудрий В., Олійник М., Пашук В., Петрик П., Савчук Б., Середяк А. Шах С. та ін.). Зведена інформація про видання товариства «Просвіта» міститься у різноманітних бібліографічних джерелах. Саме завдяки цим важливим працям ми можемо уявити цілісну картину видавничої діяльності «Просвіти», ознайомитись з репертуаром видань, усвідомити внесок видавництва у розвиток освіти, самоосвіти, культури нашого народу.

Серед бібліографічних джерел можемо виділити видання різного ступеня складності, з різною кількістю включених позицій видань, різної форми та призначення. Це і державно-реєстраційні довідники, і книготорговельні каталоги та списки конфіскованих та заборонених книг, ретроспективні та перспективні списки друкованої продукції «Просвіти», поточні анотовані каталоги та ін.

Інформують про репертуар «Просвіти» видавничі каталоги, що випускались систематично та виконували швидше рекламну функцію: повідомити про вихід книг та прискорити їх продаж або замовлення. Серед таких видань «Ілюстрований каталог видавництва товариства «Просвіта» у Львові», (Львів. 1913). Про книготорговельні та видавничі каталоги «Просвіти», видавничо-книготорговельну бібліографічну інформацію на сторінках періодичних видань різних років випуску (зокрема, і щодо випуску та придбання видань «Просвіти») розповідається у посібнику М. Бутрина «Українська книготорговельна бібліографія» [1]. Вчений зазначає, що у каталогах видань «Просвіти» «використовувалися дуже скорочені бібліографічні описи, що давали відомості про автора, назву книги і її ціну…каталог складався з таких розділів: повісті й оповідання, поезія, драматичні твори, історія, історія літератури, суспільні науки, політика, виховання і просвітня діяльність, періодичні видання, лікарські, сільськогосподарські, дитячі, ноти для фортепіано, музичні школи та ін…. До каталогу додаються списки книжок, укомплектованих у бібліотеки для читалень: «100 книжок за 228 зл.», «200 книжок за 530 зл.», «77 книжок за 100 зл.». У кінці каталогу є «Декларація-замовлення для читалень «Просвіти»». Особливістю каталогів «Просвіти» було те, що вони зорієнтовані на численні товариства, які були майже в усіх селах Галичини, Закарпаття, Волині, а також на індивідуальних покупців книгарень товариства у Львові та інших містах. Каталоги «Просвіти» мали обсяг від 10 до 92 сторінок і видавалися доволі оперативно, у чому їх перевага перед посібниками інших видів бібліографії» [1, с. 55].

М. Бутрин аналізує також інші види бібліографічної інформації про видання «Просвіти». Це, зокрема, внутрікнижкова бібліографічна інформація. «У книзі… «Спільними силами» (Львів: Просвіта, 1934) Івана Горишівського (псевдонім історика Івана Крип'якевича) оголошувалось про вихід календаря «Просвіти» на 1935 р., давався список видань «Просвіти» у 1934 р. в серії місячних книжечок, квартальних книг «Науково-популярної бібліотеки»… У книзі Ф. Колесси «Українські народні думи» (Львів: Просвіта, 1920) на останній сторінці обкладинки надруковано список просвітянської серії «Українське письменство», що видавала збірки творів класиків української літератури: Г. Квітки-Основ'яненка, (2 томи), М. Шашкевича, Я. Головацького, М. Устияновича, А. Могильницького, А. Метлинського, М. Костомарова, Т. Шевченка (2 томи), П. Куліша (6 томів), С. Воробкевича (2 томи), Л. Глібова, О. Стороженка, С. Руданського (3 томи), Ю. Федьковича, І. Нечуя-Левицького, які можна було замовити в канцелярії товариства «Просвіта» у Львові, Ринок 10. Тут же публікувалося рекламне оголошення про вихід у світ першого числа «Загальної бібліотеки «Просвіти», «Історії української літератури Т.1 до кінця ХУ віку» М. Возняка.» [1, с. 64].

Важливе місце у переліку бібліографічних джерел про видання «Просвіти» займають видання І. Калиновича – «Спис видань Товариства «Просвіти» у Львові. 1868–1924» та «Спис видань Товариства «Просвіти» у Львові. 1868–1929» [2]. Це невеликі за обсягом видання в

яких, окрім скороченої бібліографічної інформації про книги (автор, назва, рік видання, обсяг), подаються відомості про псевдоніми та криптоніми авторів, відомості про редакторів, вказується тираж видань.

Звичайно, найґрунтовніше репертуар «Просвіти» відображено у бібліографічних покажчиках видань. Над їхнім створенням паралельно почали працювати у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника та Національній парламентській бібліотеці України. У 1995 році С. Зворський випустив бібліографічний покажчик «Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939 рр.) [3]. У передмові вказано, що завдання у цього покажчика є «максимально повна реєстрація друкованих видань львівського товариства «Просвіта» за весь час діяльності (1868–1939 рр.) та його філій у повітах Східної та Західної Галичини, у тому числі й тих, які складаються з одного аркуша» [3, с.5]. Загалом у покажчику охоплено 1031 видання. Матеріал у покажчику розташовано за хронологічним принципом – за роками виходу у світ друкованих видань товариства, а в межах року – в алфавітному порядку. Покажчик частково анотований. «Анотації подаються у тих випадках, коли заголовок не розкриває змісту видання, або потрібно дати відомості про авторів, видавничу історію твору, його конфіскацію тощо. В окремих випадках подаються також відомості про відгуки, рецензії на те чи інше видання» [3, с.6]. Непростим для упорядника виявилося питання орфографії при описі видань. Тому «укладач намагався повністю зберегти особливості лексики, стилю і правопису описуваних видань. Навіть у тих випадках, коли, здавалося б, внесення коректив є цілком очевидним» [3, с.7]. Науково-довідковий апарат видання складається з кількох покажчиків: іменного, систематичного, географічного, видавничих серій, друкарень, в яких друкувалися видання галицьких «Просвіт» та невеликого списку скорочень.

У 1996 році випущена книга «Товариство «Просвіта» у Львові: покажчик видань» [4]. Укладачами даного покажчика були О. Бербека та Л. Головата. Друге видання, виправлене і доповнене, видане у співавторстві (Л. Головата, Л. Сущ, О. Бербека) у 2008 році [5]. У Вступі до першого видання покажчика Л. Головата зазначила, що «високий ступінь розпорошеності бібліографічної інформації, її неповнота незручні для дослідника, тому доцільною буде ще одна спроба інвентаризувати видання товариства. Існують і суто книгознавчі мотиви укладення повного покажчика: інтерес до репертуару кожного видавництва, а в даному разі такого масштабного, чи до кожного книжного типу, а в даному разі – до «народної книжки», цей інтерес завжди непорушний для бібліологічного мислення і великою мірою задовольняється засобами бібліографії. Новий покажчик повинен наблизити бібліографічний аспект теми до стану вичерпаності і створити цілісне уявлення про репертуар «Просвіти», про одну із складових частин української книги» [4, с.5]. У першому виданні покажчика друковану продукцію «Просвіти було описано de visu. Готуючи перевидання, укладачі здійснили вибіркову перевірку описів, внесли виправлення до анотацій, розширили науково-довідковий апарат. Покажчик містить відомості про 1017 видань. Бібліографічний опис зберігає повноту даних та орфографію титульного аркуша. «У розділі «Книжкові видання» бібліографічні записи розташовані за хронологією, а в межах року – за алфавітом. Хронологічний принцип збережено й у систематизації періодичних видань. У розділах «Нотні видання», «Образотворчі та картографічні видання» й «Аркушеві видання» послідовність записів – алфавітна» [5, с.14]. Серед допоміжних покажчиків у виданні є іменний, географічний, покажчик багатотомних видань, покажчик альманахів і збірників, покажчик серійних видань, покажчик назв товариств, установ і закладів. Покажчик ілюстровано репродукціями обкладинок, титульних аркушів та елементів художнього оформлення друкованої продукції «Просвіти».

Як зазначає Л. Головата, «Львівські бібліографи прагнули якнайточніше розкрити зміст видань (зокрема періодики), описавши кожну самостійну текстову одиницю. Натомість київський посібник містить ширші відомості з історії створення й поширення книжок, враховує рецензії на видання «Просвіти», споряджений систематичним покажчиком» [5, с.5].

Отже, можемо зазначити, що видавничий репертуар «Просвіти» ретельно зібраний та представлений у грунтовних бібліографічних покажчиках, які є потужною джерельною базою для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Бутрин М. Л. Українська книготорговельна бібліографія : посібник. Київ: Академія, 2003. 80 с.
2. Калинович І. Спис видань Товариства «Просвіта» у Львові : 1868-1924. Львів, 1926. 48 с.; Спис видань Товариства «Просвіта» у Львові : 1868-1929. Львів, 1929. 52 с
3.Видання «Просвіт» Галичини : книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.) : бібліографічний покажчик / укладач С. Л. Зворський. Київ, 1995. 196 с. Українські культурно-освітні товариства «Просвіта»: Вип. 1
4.Товариство «Просвіта» у Львові : покажчик видань : 1868-1939 / укладачі О. Г. Бербека, Л. В. Головата ; НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Львів, 1996. 580 с.: 9 с. іл
5. Головата Л., Сущ Л., Бербека О. Товариство «Просвіта» у Львові (1868-1939) : покажчик видань / НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділення «Наукова бібліографія і книгознавство». 2-ге вид. випр. і допов. Львів, 2008. 520 с.: 24 с. іл.

РЕКЛАМА КНИГИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «РАДЯНСЬКИЙ КНИГАР» (1929–1932)

Зубко Н. Н., канд. іст. наук
Українська академія друкарства, м. Львів

«Радянський книгар» як друкований орган Всеукраїнської ради з'їздів видавництв та книготорговельних організацій є важливим джерелом з історії книжкової справи в Україні. Журнал прийшов на зміну відомчим «Кооперативному книгареві» і «Бюлетеню ДВУ» й виходив друком упродовж 1929–1932 рр. у Харкові. Загалом опубліковано сто номерів (з них — 20 спарених і один строєний). Найбільша частка матеріалів «Радянського книгаря» присвячена книжковій торгівлі й просуванню видавничої продукції до споживача. Водночас на сторінках часопису порушувались проблеми поліграфічного виробництва, книговидання, якості книги, бібліографічної діяльності, бібліотечної справи.

У цій публікації зосередимо увагу на матеріалах, присвячених рекламі й пропаганді книг. Як наголошував Б. Боровіч, один з дописувачів «Радянського книгаря», книжка — це «крам особливого ґатунку», що «вимагає продуманої, обережної та вмілої реклами», щоб «збудити цікавість не тільки конкретно до якоїсь книжки, а й до книжки взагалі» [1]. І сьогодні є напрочуд актуальними слова про те, що «цінність цього краму визначається не лише безпосереднім споживчим ефектом, а цілим комплексом культурних заходів», його «треба довести до споживача, його вживання треба пропагувати, попит на нього ще треба стимулювати» [2, с. 17].

У понад двадцяти публікаціях журналу порушено проблему про книготорговельну бібліографічну інформацію. До найґрунтовніших можна зарахувати статті О. Махоніної «До питання бібліографічної інформації» (1931, № 12/13), М. Годкевича «Єдиний колектор і рекомендаційно-бібліографічний центр» (1929, № 3) і «Система бібліографічної інформації» (1931, № 2) О. Киянина «До питання про систему бібліографічної інформації» (1931, № 12/13) та ін.

М. Нечаєв виокремлював з-поміж інших такий вид бібліографії як комерційна, що «звертається до покупця та книгаря, тоді як інші бібліографічні покажчики мають на меті читача», дає інформацію «лише про ті книжки, що є на ринкові або видаватимуться ближчим часом», вказує «точні відомості про ціну» і «про місце находження» цього видання, використовує «всі методи бібліографічного оброблення книжок», має в змісті «елементи реклами», видається у формі періодичних (зокрема, бюлетенів) і неперіодичних видань (каталогів, проспектів, макетів, листівок тощо). На думку М. Нечаєва, кожна книгарня має мати відповідний книгарсько-бібліографічний куток, до складу якого входили б журнали і книжки про книгарську роботу та бібліографічні видання [3, с. 9]..

«Цілком приступними» для використання у книгарнях зараховували «Книжкові новини» і рекомендаційні списки, що додавалися до «Радянського книгаря». Дописувачі часопису рекомендували вивішувати їх на вітринах чи стінах крамниць, хат-читалень, бібліотек, сільрад — «скрізь, де є багато люду». Наголошувалось, що за такого використання витрати на зайвий комплект журналу окупиться «як культурно-політичними, так і комерційними наслідками широкого рекламування нової книжки» [4].

Книготорговельний каталог розглядався як один із способів «пожвавити книгообіг», просунути книжку, сприяти «активізації й політизації книготоргівлі», «дати комерційний ефект». Так, О. Махоніна хоч і критикувала наявні каталоги за «запізненість, несвоєчасність, відставання від наявного книжкового асортименту на ринкові», проте виступала за єдиний книготорговельний каталог ДВОУ. Він мав би бути актуальним, цілеспрямованим, таким, що просуває лише якісну книжку, не засмічується «ідеологічно невитриманою» літературою, мати чітку і яскраву рубрикацію і подавати «поширений» опис книжок (вміщуючи «зміст», подаючи анотацію чи навіть витяг з авторитетної рецензії), передмову і покажчики (авторські й предметні), видаватись на якісному папері в художньо привабливій і витриманій обкладинці [5].

«Більше уваги книжковій вітрині!», — так можна узагальнити зміст публікацій журналу про один із найважливіших способів «притягнути» до книжки випадкового перехожого» й інформувати «постійного покупця про новинки книжкового ринку» [6, с. 7]. В. Бородкин у статті «Проблеми вітрини» радить розміщувати книжки у вітринах співвідносно до росту пересічної людини, перманентно їх оновлювати, тримати у чистоті тощо [Там само, с. 8]. На думку Б. Боровіча, вітрину слід будувати так, щоб вона «відповідала інтересам і турботам покупця в кожний певний час», охоплювала «максимум два питання», змінювалась через два-три тижні [7]. Рекомендували «завести» у книгарнях не тільки вітрини, а і виставки щойно одержаних книжок, що практикують і нині [8].

Цікавою є публікація про конкурс на кращу вітрину, який організував Союз німецьких книготорговців. Визначаючи переможця, експерти враховували привабливість вітрини «зблизька і віддаля», її «переконливість», «художнє аранжування», читабельність «повідомлень про внутрішній зміст книжки та зовнішній її опис», легкість у запам'ятовуванні для покупця. Оцінювали те, чи може покупець за короткий час «охопити та проробити виставлений матеріал», чи сприяють цьому плакати і написи, чи достатньо виразно видно ціну, чи пристосовано «фарби і оформлення до смаку глядача, вербуючи в ньому покупця», чи достатньо яскравий напис фірми тощо [9, с. 14].

У публікаціях час від часу порушували питання про викладку книжок у крамницях, про т. зв. внутрішні вітрини. За порадами Б. Боровіча, книжки, розкладені за темами, з чіткими і коротким плакатом, повинні лежати на прилавках, до яких покупець вільно може доступитись. На його думку, «краще класти по 3–4 примірники», пришпиливши до верхнього «коротеньку анотацію», «повісити ілюстрований плакат або гасло» [7]. Для оптимізації демонстраційної площі книгарень пропонувалось раціоналізувати обладнання. До прикладу, щоб заощадити місце і поліпшити викладку, рекомендовано встановити на прилавку «круглі циліндричні щити-турнікети» [10, с. 14].

На межі 1920–1930-х років одним із найбільш поширених методів популяризації книжки були виставки-базари у межах різних кампаній [11]. Їх організовували з метою «наближення її (книжки – Н. З.) до маси», «вербування нових покупців» [12]. У публікаціях йшлося про облаштування кіосків і книжкових «розвалів», формування асортименту (з погляду кількості і якості), кадрового забезпечення («треба, щоб основні кадри книгарів були на базарі»), довідково-бібліографічного і консультаційного супроводу [Там само]. Часопис рапортував про проведення різних виставок-ярмарків. Так, Херсонська філія ДВУ влаштувала такий захід до 10-ліття ЛКСМУ, де «найбільш хідкими та покупними» були книжки соціально-економічного змісту та популярного викладу». Констатовано, що 85 % реалізованих видань були україномовними, брак популярної технічної книжки і надто високі ціни на красне письменство [11].

Автори журналу закликали широко популяризувати і рекламувати в крамниці й поза нею здешевлену книгу з усіх галузей знання. Було запропоновано відокремити книжки зі знижками і організовувати для них окремий відділ або полицю [13], вивісити плакат біля книгарні «Тут продається здешевлена книжка», розсилати списки здешевлених видань по школах і бібліотеках [14].

Одним із методів наближення видань до споживача розглядали облаштування книжкових шаф і кіосків на заводах, фабриках у житлокоопах [15, с. 36]. Власне з рекламною метою біля Соцеківської книгарні в Києві було облаштовано на час місячника книги кіоск без продавця. Покупці могли самостійно вибрати книжку і кинути гроші в скриньку [16, с. 25]. У межах місячників організовувались різноманітні рекламно-пропагандистські заходи, щоб активізувати продаж друкованої продукції. До прикладу, виставки, літературні вечірки, конференції читачів, рецензентські гуртки, книжкові карнавали тощо.

На думку І. Ляпіна, найпростіший спосіб популяризації видань – подати оголошення у газеті [17]. Рекламу книг у пресі актуалізувала Постанова ЦК ВКП(б) «Про видавничу роботу», що вимагала від бібліографічних відділів у газетах і в журналах давати тематичні огляди

з окремих галузей літератури [18]. Анонси і списки книжок в основному центральні газети, а «систематичної поглибленої пропаганди технічної, політичної та сільськогосподарської книжки» у районній пресі не було зовсім [19].

Автори публікацій «Радянського книгаря» рекомендували газетам складати анотований рекомендаційний список із 5–6-ти назв найкращих видань з певної спеціальності, систематизувавши їх за «приступністю» для масового читача, доповнивши вступом, що відповідав би на запитання «яку користь дасть пророоблення цих книг» або подавав методичні поради щодо їх прочитання, і «вказівками, де можна набути ці книжки» [Там само]. Місцеву пресу рекомендовано використовувати «і для висвітлення досвіду масового книгопоширення окремих книгарень, організацій й активістів» [20].

Пропагувати книгу та читання намагалися і за допомогою лотереї. У вересні 1929 р. товариства «Друзі дітей» і «Геть неписьменність» розпочали поширення квитків І Всеукраїнської книжкової лотереї, щоб допомогти товариствам і сприяти поширенню українських книг [21]. Тоді ж було випущено квитків на 600 тис. крб, а вартість виграшу книжками становила 300 тис. крб. Третя книжкова лотерея у 1932 р. була розрахована вже на 1,5 млн. крб, тобто у 2,5 раза більше ніж попередня. Було заплановано «просунути в маси» понад 20 тис. книжок на суму 750 тис. крб [22]. Дописувачі журналу наголошували на потребі «розгорнути в пресі широку пояснювальну кампанію» про завдання лотереї [23].

Окрім лотерейних квитків серед населення поширювали книжкові талони. До прикладу, працівники книгарні на Лубенщині і книгоноші реалізували талонів на суму 9 125 крб, що дало Л. Косому підстави висновувати, що така «активна метода просунення книжки в маси» виправдала себе і була позитивно сприйнята споживачами [24].

Як «могутнє знаряддя» пропаганди книжки дописувачі «Радянського книгаря» розглядали радіо. До прикладу, Укркнигоцентр уклав угоду з радіочастиною Інституту соцвиху в Чернігові, щоб щоденно інформувати про видавничі новинки. Відтоді, за словами М. Нодельмана, «раз-у-раз споживач приходить до книгарні і просить книжку, що про неї оголошувалось» [25]. Закликали використати для популяризації книжок радіогазети, у межах яких «поруч з рекомендацією хороших, корисних книжок» подавати «коротенькі методичні поради, як треба селянинові читати книжку, щоб мати від неї якнайбільше користі» [26].

Значну частину різних за обсягом публікацій присвячено книгоношам, завдяки яким «книжка не чекала, поки прийде за нею її споживач, а сама йшла до нього» [27]. Вони продавали видання вдома у покупців чи на роботі. Найчастіше книгоношами ставали комсомольці під час різних культурно-політичних кампаній, учні і шкільні кооперативи, агрономи і вчителі, листоноші, землеміри, збирачі яєць для птахоспілки та інші громадські робітники і службовці, що «мають пересувний характер роботи і завжди мають стосунки з масою», «кооперативні незаможники, профспілковий актив та селькори» [28]. Алгоритм організації гуртка сільських книгонош розписано у статті Ф. Вітіхнівської [29]. В 11-му номері «Радянського книгаря» за 1930 р. опубліковано «Інструкцію про роботу книгонош в піонерзагонах та школах» [30].

Книгоношам, які розносять книжки «по хатах», рекомендовано, після пояснення мети свого приходу, «розікласти книжки, починаючи з найбільш рідких, дати на перегляд й самому почитати найбільш цікаві місця». На базарах книгоноші мали «вести яскраву шумну рекламу книжки». На лекціях і зборах за найдоцільніше вважалося забезпечити пропаганду книжки з боку доповідачів і лектора і «відповідним чином (показово) влаштувати вітрину. Відповідно до постанови Наркомторгу книгоноша отримував не більше 15 % із суми проданих ним книжок. 1932 р. було оголошено обласні, районні і всеукраїнський конкурси на краще книгопоширення з преміюванням радгоспів, колгоспів та «окремих ударників соціалістичного книгорозповсюдження» [31].

Головним «просувачем книги в маси» вважали все-таки книгаря, підготовці якого присвячено чимало публікацій на сторінках журналу. Щоб підвищити кваліфікацію кадрів по великих містах пропонувалося відкрити вечірні книготорговельні технікуми і запровадити заочні

дворічні курси. Їхні навчальні плани передбачали такі дисципліни: вивчення читача-споживача, облік попиту; методи просування книжки, вітрина, реклама тощо [32].

«Радянський книгар» інформував і про підготовку книгарів за кордоном, зокрема у Німеччині. Йшлося про літні однотижневі курси, що передбачали засвоєння і таких питань, як-от: «що повинен знати кваліфікований робітник прилавку і в чім саме його уміння рекомендувати книжку», «сучасна книжкова вітрина», організовані навесні лекції з рекламної справи за циклами: «Реклама, що себе опановує» і «Вмілий продавець» [33].

За словами М. Нечаєва, в Україні ніхто не вивчав ані «ефективності реклами і пропаганди книжки», ані «методи книгорозповсюдження». Особлива надія на дослідження цих питань покладалася на кафедру книгорозповсюдження Харківського інституту політосвіти, що мала охопити такі питання: виставка книжок, книжкові базари, вивчення книги та її споживача, громадськість у книгопоширенні, бібліографія тощо [34, с. 5]. Автор вважав, що «лише відбиваючи усю практику книгарської роботи, зосереджуючи увесь досвід останньої, стежачи за розвитком останньої, кабінет зможе бути в пригоді для всіх практичних і наукових робітників в галузі книжкової роботи» [Там само, с. 6].

Пропаганда й рекламування книжки стали одним із критеріїв соцзмагань між кооперативними книготорговельними організаціями. При цьому враховували організацію книжкових виставок у будинках колективіста, сельбудах, хатах-читальнях, клубах, червоних кутках, під час з'їздів, конференцій, різних зльотів тощо; проведення конференцій, масових зборів, присвячених книжці й роботі з нею; організацію вечорів книги; влаштування виставок книжок у книгарні та віконних вітрин, відповідне їхнє оздоблення [35].

У журналі йдеться про рекламу й пропаганду книги за межами СРСР, яку часто критикується, зокрема за «перехвалювання, нахабне й нечесне просування халтури», що призвело до того, що ані споживач, ані посередник-комерсант уже не ймуть віри рекламі [36, с. 31]. «Радянський книгар» інформує про вихід друком в м. Чикаго дебютного твору «Перемога кохання», для активізації продажу якого автор вмістив у найпопулярніших журналах таке оголошення: «молодий з вищого суспільства мільйонер, білявий, музика, хоче одружитися з дівчиною, що відповідала б своїми моральними та фізичними рисами героїні роману «Перемога кохання». За кілька днів книжку «розхватали» претендентки на посаду дружини «мільйонера» [37]. З «Хроніки» журналу дізнаємося, що у Франції для реклами щойно виданої книжки вигадано таке: автор прочитав перед фонографом найкращі місця із книжки, а видавець розіслав ці платівки критикам [38].

Отже, в «Радянському книгареві» було надруковано близько ста статей, заміток, репортажів, листів, звернень про різні форми і методи реклами і пропаганди книжки загалом і окремих її видів зокрема (передусім масово-політичної, сільськогосподарської, технічної, «нацменівської», серійної тощо). Більша частина публікацій стосувалася демонстрування книг всередині магазину і на вітринах, улаштування книжкових виставок і базарів, вечорів книги і голосних читань, проведення місячників книг, рекламування книг у пресі, на радіо і в кіно, видання, поширення і використання бібліографічних матеріалів, використання плакатів, проспектів, макетів, листівок й інших друкованих видань тощо. Згадані засоби не втратили свій рекламний потенціал і сьогодні. Досвід українських книгарів, зафіксований на сторінках часопису, важливий не лише для відтворення цілісної картини розвитку книжкової реклами у 1920–1930 рр., а й цікавий для працівників сучасних видавничих і книготорговельних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровіч Б. О. Реклама книжки у вітринах. Радянський книгар (далі – РК). 1929. № 2. С. 15–16.
2. Хайтович. Більше уваги до кооперативної книготоргівлі. РК. 1931. № 13. С. 16–18.
3. Нечаєв М. Книгарсько-бібліографічний куток в книгарні. РК. 1930. № 4. С. 8–9.
4. Ширшу рекламу книжці. РК. 1930. № 23/24. С. 39
5. Махоніна О. Про книготорговельний каталог: до питань книготорговельної інформації. РК. 1931. № 35. С. 14–17.

6. Бородкин В. Проблема вітрини. РК. 1930. № 3. С. 7–9.
7. Боровіч Б. О. Реклама книжки у вітринах. РК. 1929. № 2. С. 15–16.
8. Ясиновський Я. Про рекляму нової книжки. РК. 1930. № 1. С. 17.
9. Т. Г. Книжкові вітрини за кордоном. РК. 1929. № 3. С. 14–15.
10. Голуб І. За нову рекламу. РК. 1930. № 9. С. 14–15.
11. Фінкельштейн М. Книжки на виставках-базарах. РК. 1929. № 1. С. 13.
12. Кушнаренко В. Організація книжкових базарів та їх асортимент. РК. 1930. № 8. С. 3–4.
13. Філенко І. За нову методу розповсюдження здешевленої книги. РК. 1930. № 12. С. 20.
14. Перестятько Ф. На «смітнику» є цінність. РК. 1929. № 2.
15. Книжка в житлокоопах. 1930. РК. № 23/24. С. 35–36.
16. Рубанович Д. Кіоск «на совість». РК. 1931. № 30. С. 25–26.
17. Ляпін І. Райгазети як засіб популяризації книжок. РК. 1931. №28/29. С. 24–25.
18. З постанови ЦК ВКП (б) про видавничу роботу. РК. 1931. №25/27. С. 21.
19. С. В. Організуймо пропаганду книги через пресу. РК. 1932. № 9. С. 12–13.
20. Міхнін І. Деять років кооперативної книготоргівлі на Україні і завдання IV штурмового кварталу. РК. 1932. № 28/29. С. 8–10.
21. Всеукраїнська книжкова лотерея. РК. 1929. № 2. С. 21.
22. Ходченко П. По-ударном провести 3-ю всеукраїнську книжкову льотерію. РК. 1932. №14–15. С. 31.
23. 3-тя всеукраїнська книжкова лотерея. РК. 1931. № 30. С. 28.
24. Косий Л. Книжковий похід на Лубенщині. РК. 1932. № 1. С. 17.
25. Нодельман М. Про Чернігівську філію УКЦ. РК. 1932. № 25/26. С. 33–34.
26. Ляпін І. Радіо – могутнє знаряддя пропаганди. РК. 1931. № 23. С. 15.
27. К-М. За розгорнуте книго ношення : за «культурну позику піонера» (на обговорення). РК. 1931. № 30. С. 24–25.
28. Нечаєв М. Книгоносійство в місті та на селі. РК. 1929. № 3. С. 4–5.
29. Вітіхнівська Ф. Організація гуртка сільських книгоношь. РК. 1931. № 30. С. 6–7.
30. НКО УСРР про роботу книгоношь. РК. 1930. № 11. С. 28–29.
31. М. До 15-ої річниця Жовтня прийти з перемогою (до конкурсу на поширення книги на селі). РК. 1932. № 25/26. С. 29–30.
32. Бібліофіл. За організацію вечірніх книготорговельних технікумів та поширення заочного навчання. РК. 1930. № 20. С. 17–18.
33. Навчання книжкової і рекламної справи влітку. РК. 1929. № 3. С. 26–27.
34. Нечаєв М. Науково-дослідча робота на книжковому фронті та книгарський актив. РК. 1930. № 2. С. 4–6.
35. Книгоспілка. РК. 1931. № 4. С. 21.
36. Старинкевич Л. Криза видавничої та книготорговельної справи в буржуазних країнах. РК. 1932. № 13. С. 30–32.
37. Зразок «отепної» книжкової реклами. РК. 1932. № 3. С.27.
38. Французький видавець. РК. 1929. № 2. С. 25.

НАПРЯМОК 3

Лінгвістичні основи документознавства

АРХЕТИП ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ВАСИЛЯ КЛІЧАКА ЯК СПОСІБ ДІАЛОГУ ЗІ СВІТОМ: ЗА МОТИВАМИ ПОЕЗІЙ ЗБІРОК «ВЗДОВЖ ДАРОВАНИХ БОЖИХ ДНІВ» (2015), «КОПАНА ГОРА» (2017)

Якубовська М. С., доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства, кандидат філологічних наук Львів, Україна

Складовою професійної компетентності майбутніх фахівців технічного профілю є комунікативна компетенція, що базується на здатності спілкування, комунікабельності, знанні методів взаємодії та їхнього ефективного використання у процесі роботи за фахом.

Як показує аналіз найяскравіших текстів сучасної літератури, у даному випадку творчості Василя Клічака, світ талановитого слова володіє прокладає шлях від гармонії творення світу людини у системній фундаменталізації мислення як засадничої основи формування комунікативної компетентності.

Василь Клічак належить до покоління поетів, у яких «відповідальність перед словом… велика і віра в силу слова безмежна». В його поезію треба «вчитатися і вчутися» (вислів Ю. Шереха), і тоді стануть зрозумілі і його асоціації, і логіка мислення.

У творчому доробку письменника – книги поезій «Дощовий годиник» (1989), «Пелена» (2003), «Вздовж дарованих Божих днів» (2015), «Копана гора» (2017). Василь Клічак – лауреат літературних премій ім. Дмит ра Нитченка, ім. Олекси Гірника, «Князь роси» ім. тараса Мельничука, ім. Марка Черемшини, ім. Івана Огієнка, ім. Володимира Сосюри, ім. Павла Тичини, літературного конкурсу «Глиняний кіт».

Поезія Василя Клічака – як найточніший образ власної душі, випромінює ту високу життєствердну енергію, якою наділяє її віра в Христа, у всеперемагаючу силу любові. Поетичне світотворення Василя Клічака виявляється настільки всеохопно-глибинним, що в якомусь, здавалось би, суто одиничному факті вона завжди відкриває істотні закономірності буття. Його поезії викликають асоціацію із проминальною плинністю людської долі. Й тоді миттєвості часу, за насиченістю їх значущими спогадами, перетворюються в роки, роки – у століття.

Університетами Василя Клічака, на наш погляд, стали не лише твори світової поетичної класики, а саме життя. «Копана гора» – це книга про мужність людського серця, про здатність перемагати у найлютіших обставинах, про довгу дорогу людини до самої себе через випробовування, муки, сумніви. Неначе Мойсеїв хід – дорога життя ліричних героїв Василя Клічака.

Кожна оповідь – це модель великого архетипу народного буття. Події військового протистоянння книги, обрамлені у візію ліричних відкриттів народної душі, нагадують фрески на древній іконі.

Місто зруйноване вщент.
Зносять уламки й цеглини.
Смерить відступила на мент.
Трохи вже легше людині [7,14].

«Копана гора» Василя Клічака – це розповідь про випробуання сьогоднішнього дня, про будні воєнних лихоліть. Про життя, яке господь Бог записує ранами свого Серця у притчевій книзі поступу народного. Ізх книг Василя Клічака приходять втомлені сучасники, освячені Словом Господнім, як проскурою для всіх.

Слово тяжке підійми,
Ніби пташину, що впала,
Їй не змахнути крильми,
Куля у неї попала.

Римарукові мелодії зі збірки «Діва Овида» знаходять логічне продовження у мелодії слова Василя Клічака. «Та слово ще підгледиш випадково у зірці, як у дірці з-під сучка» (Ігор Римарук – М.Я.). У гніздечку міфотворення Слово знаходить своє нове життя. Неначе освячене правдою життя, воно «вічне в безоднях сфер» (Василь Клічак – М.Я.)

Архетип слова у трансформації асоціативного мислення Василя Клічака формує знаковий код, без якого усвідомлення дороги, через яку має пройти людство, було б неповним.

Кола. Кола.
Надовкола кола
Кожного, що ніби Брут, Хома.
Говори, кричи до них із болем,
А того, що прагнеться, нема [7,24].

Часто поетичні малюнки Василя Клічака набувають драматичного забарвлення. Так переливається час у човникові долонь епохи. Так під зовнішнім спокоєм поверхні нуртує пристрасть думки. І найбільші драматичні конфлікти відбуваються у сфері духовної площини. І минуле приходить у сьогодення і майбутнє архетипом постійної присутності. Бо пережиті страждання і катаклізми накреслюють шлях, котрим ще пройти. І від характеру ходи людства залежить майбутнє світу.

Картини воєнної доби, зображені у художніх текстах Василя Клічака вражають глибиною трагічного одкровення.

Розмова двох молодих людей під уламками донецького аеропорту – неначе Господні сльози на кам'яному порталі століть. «Присутність Божої руки» (назва поезії – М.Я.) – це архетипний зсув багатовектрного відображення світів, у яких минуле, сучасне і майбутнє вистапає одним сконцетрованим згустком непроминального болю.

Голгофа людства – це неначе покута за скоєні кривди. «Бо хто кривдить свого найменшого брата – той кривдить мене»,– пророцтва часу іноді нагадують Біблійні притчі.

Як передати ту розмову
між Ним і Нею
в ніч зимову?
Донецьк.
Горить аеропорт.
І Він –
мов кинутий за борт,
враз опинився під бетоном.
То жах,
страшніший від полону [7,19].

Кам'яний мішок, у якому опинився невинно обієнний воїн-захисник, стає символом людства, яке опинилося у чорному горнилі своїх гріхів. Традиції модерного письма Марка Черемшини вчуваються у нотках поетичних симфоній Василя Клічака. Гріхи людства іноді зринають у пам'яті роєм кусючих бджіл,котрі жалять жалом отрути людство.

Проблеми гріха і покути у творчості василя Клічака виокремлюється у проблему виживання людства. Кожен вірш Василя Клічака – це окрема філософська сентенція, яка споріднює його творчість із спадщиною Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка.

Опустіле село і пес на коні – неначе міфологізація давнього міту зі Старого Завіту, коли людство ще має тільки почати свій земний хід.

У селі ні душі. У руїнах хати.
І немає ніде людини.
Тільки можна зустріти,
Можна знайти
Одного коня-шкапину.
Біля нього ще пес [7,27].

У поезії Василя Клічака знаходить відображення філософія буття, у якій мотиви страху зазнають поразки у контактах із найсвітлішими променями людської душі. Щоб стати переможцем у двобої зі злом – потрібна лише віра, на якій базується вміння бути переможцем. Мотиви необхідності поступу і чину як неодмінної умови перемоги трансформуються у поезіях Василя Клічака в образі філософських узагальнень, наповнених всепереможною силою Христової Любові.

Початок XXI століття ознаменований в українській поезії трансформацією модернізму. Український модернізм є явищем переходовим: між неоромантизмом і символізмом, відображеним у міфологемно-екзистенційних кодах. Творчість Василя Клічака – абсолютно нове мистецьке явище, яке відображає перехід від доби «розчахнутої свідомості» до доби «трансформації інноваційного начала.

Творча практика Василя Клічака розширює сферу естетично-філософської поезії. Його поетичні цикли вирізняються емоційністю й драматизмом розвитку художньої дії, яка прориває конкретику буденного життя філософськими тонами, сентиментальною романсовістю, грайливістю імпровізацій. Художній діалог у текстах Василя Клічака проходить еволюційний рух від бажання діалогізм як ірраціональної дії до ідеалізації діалогу й усвідомлення розуміння художнього тексту як тривання культури у її «безвимірному часі».

Важко розділити вірші Василя Клічака на громадські та ліричні, настільки тісно переплетені різні мотиви, настільки органічним є філософське осмислення життя у всій його складності. І ось на дотику його пера з'являється цілий світ. Краса у концепції Василя Клічака стає символом пріоритету естетики над усім іншим. Його поезія — строга, сказати б, аскетична, так і безмежно-розмаїта поетикою, що поет бере як від пластики сучасного раціонального філософа, так і від буйноти засобів романтика й реаліста; вражає багатозначністю образу, властивою символічній поезії.

Письменник Василь Клічак має не тільки свій стиль, а і свій світ. Дух діалогу зі світом у творчості Василя Клічака обіймає тисячолітній простір і час. Діалог зі світом триває через сюжет-символ. Лірика й епос, буйне торжество переможців – і печаль принижених, безхмарність надій та іронія часу знаходить у своє органічно-мистецьке втілення.

Як бачимо на прикладі дослідження творчості письменника Василя Клічака, формування нового понятійно-термінологічного апарату комунікабельної компетентності свідчить про перехід системи освіти на компетентнісно-орієнтовану парадигму, що фіксує нову модель освіти, яка забезпечить досягнення визначеної якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994.– 172 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа комптентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.– 142 с.
3. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті // Вища школа: реалії, тенденції, перспективи розвитку. Ч.ІІ: Нова парадигма вищої освіти. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 17-18 квітня 1996 р. – К., 1996. – С. 18–20.
4. Моторнюк Ігор. Українська література XX століття: зміст, обсяг, періодизація// Дзвін. – 2001. – № 7. – С. 147.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 2-14.
6. Ортега-і-Гассет Хосе. Вибрані твори. – Київ: Основи, 1994, – 420 с.
7. Клічак Василь. – Вздовж дарованих Божих днів. – К., Просвіта, 2015.– 162 с.
8. Клічак Василь. Копана Гора. – К., Просвіта, 2017.– 196 с.

НАПРЯМОК 4

Документ в інформаційному просторі XXI ст.

УДК 316.61:37.041; 378.14

ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ, ЇЇ СУТНІСТЬ. ПОБУДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Пасічник М. С., професор, доктор історичних наук,
завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи
Українська академія друкарства, м. Львів

Анотація. В тезах дається аналіз еволюції поняття «інформації» з точки зору підвищення ролі технологічного фактору; відмічається, що в основі розвитку будь-якого суспільства лежать поняття інформація, інформаційна форма руху матерії, інформаційного глобалізму, що приводить до появи еколого-інформаційного глобального суспільства; виясняються умови появи еколого-інформаційної цивілізації, в основі якої інформаційна революція та стійкий розвиток суспільства.

Ключові слова: інформація, інформація форма руху матерії, глобальне інформаційне суспільство, інформаційний глобалізм, стійкий розвиток суспільства, еколого-інформаційна цивілізація, інформаційна революція.

The paper analyzes the evolution of the concept of “information” in terms of enhancing the role of technological factors, observed that the basis for the development of any society are concepts information, information form of motion, information globalization, leading to the emergence of global environmental information society refers conditions for the emergence of environmental information civilization, based on the information revolution and the sustainable development of society.

Key words: information, information form of motion, the global information society, information globalism, sustainable community development, environmental information civilization, the information revolution C.

Для початку з’ясуємо поняття інформаційного суспільства. Інформаційне суспільство (англ. Information society) — це концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі і є головними продуктами виробництва.

Науковці та дослідники «інформаційного суспільства» зробили висновок, що концептуальне визначення інформаційного суспільства залишається неясним. Існує багато варіантів визначення поняття «інформаційного суспільства», наприклад:

• суспільство, яке орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя;

• суспільство, економіка якого базується на інформаційних технологіях і яке соціально трансформується з метою допомогти індивідам та спільнотам використовувати знання та ідеї, що допомагає людям втілити їх потенціал та реалізувати їх прагнення;

• суспільство, яке створюється внаслідок нової інформаційної революції на базі інформаційних і телекомунікаційних технологій та на базі інформації, яка є виразником знання людей [15; 14; 16; 17].

Вважається, що в «інформаційному суспільстві» Економіка знань стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів. Люди, які мають засоби і можливості для участі в такому суспільстві отримують певні додаткові вигоди, порівняно з тими, хто таких можливостей або

засобів не має. «Інформаційне суспільство» вважається наступником «індустріального суспільства» [15,67].

Оскільки сучасні інформаційно-комунікаційні технології працюють з інформацією в цифровій формі, то часто для позначення «інформаційного суспільства» використовується синонімічний термін «цифрове суспільство», а різницю між членами в можливостях і засобах участі в такому суспільстві позначають як «цифровий розрив». Інформаційна революція (англ. Information Revolution) — це поняття, яке відображає революційний вплив інформаційних технологій на всі сфери життя суспільства в останній чверті XX сторіччя. Це явище інтегрує ефекти попередніх революційних винаходів в інформаційній сфері (книгодрукування, телефонія, радіозв'язок, персональний комп'ютер), оскільки створює технологічну основу для подолання будь-яких відстаней при передачі інформації, що сприяє об'єднанню інтелектуальних здібностей і духовних сил людства.

Цей термін також застосовується для позначення чотирьох інформаційних революцій в історії людства, в результаті яких не лише кардинально змінювались способи обробки інформації, але й спосіб виробництва, стиль життя, системи цінностей:

• перша інформаційна революція пов'язана з появою писемності, уможливила передачу інформації, знань від покоління до покоління через її фіксацію в знаках та зруйнувала монополію вузького кола людей на знання;

• друга інформаційна революція була викликана винаходом та поширенням книгодрукування в XV ст. і розширила доступ до інформації широким верствам населення завдяки тиражуванню знань;

• третя інформаційна революція (кінець XIX — початок XX ст.) пов'язана з винаходом телеграфу, телефону, радіо, телебачення, що дозволяло оперативно, у великих обсягах передавати і накопичувати інформацію, передавати звукові та візуальні образи на великі віддалі. Останнє створило передумови ефекту «стискання простору»;

• четверта інформаційна революція (70-ті роки XX ст.) зумовлена винаходом мікропроцесорної технології і персонального комп'ютера. Вона характеризується переходом від механічних, електричних засобів перетворення інформації до електронних та створення програмного забезпечення цього процесу. «Вінцем» цієї революції є поява всесвітньої мережі Інтернет, що уможливило інформаційний обмін в глобальних масштабах[16,19].

У сучасному суспільствознавстві поширена думка, що суспільство у своєму розвитку проходить три ступені, або три хвилі:

• перша — аграрне суспільство;

• друга — індустріальне;

• третя хвиля — постіндустріальне. Третій ступінь суспільство переживає в наш час. Інша його назва — «інформаційне суспільство». Ця назва з'явилася на початку 60-х рр. XX ст., коли в розвинутих країнах спостерігався перехід економіки до виробництва інформації і послуг. Характерними рисами інформаційного суспільства, є:

1. Збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства.

2. Зростання числа людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті.

3. Зростання інформатизації та ролі інформаційних технології в суспільних та господарських відносинах.

4. Створення глобального інформаційного простору, який забезпечує:

• ефективну інформаційну взаємодію людей;

• їх доступ до світових інформаційних ресурсів;

• задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг. Завдяки виникненню нових технічних засобів та нових технологій інформаційна революція характеризується низкою ознак:

1. Повсюдне впровадження науко- та інформаційномістких технологій.

2. Бурхливе зростання індустрії знань, у яку переміщується все більше і більше людей та ресурсів.

3. У сфері освіти, науки, комп'ютерної діяльності, ЗМІ тощо продукується більше половини національного продукту.

4. Радикальні зміни у співвідношенні робочого і вільного часу та особистих настановах людини.

5. Зміна мотивацій людини від суто матеріальних цінностей [16,94].

Новітні інформаційні технології Інформаційні технології, ІТ, інформаційно-комунікаційні технології (Information and Communication Technologies, ICT) — сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів. Це технології, що забезпечують та підтримують інформаційні процеси, тобто процеси пошуку, збору, передачі, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї.

Види сучасних інформаційних технологій:

• інформаційна технологія опрацювання даних;

• інформаційна технологія керування;

• інформаційна технологія підтримки прийняття рішень;

• інформаційна технологія експертних систем.

Інформаційна технологія опрацювання даних призначена для вирішення добре структурованих завдань, з яких є необхідні вхідні дані і відомі алгоритми і інші стандартні процедури їх обробки. Ця технологія застосовується на рівні операційної (виконавської) діяльності персоналу невисокої кваліфікації з метою автоматизації деяких рутинних операцій управлінської діяльності, що постійно повторюються. Інколи вона навіть призводить до необхідності скорочення чисельності працівників.

На рівні операційної діяльності вирішуються наступні завдання:

• обробляються дані про операції, що їх виконує фірма;

• створюються періодичні контрольні звіти про стан справ в організації;

• отримуються відповіді на різні можливі поточні запити і їхнє оформлення у вигляді паперових документів і звітів.

Інформаційна технологія керування має на меті задоволення інформаційних потреб всіх без винятку співробітників фірми (установи, організації), які мають справу з прийняттям рішень. Вона може бути корисною на будь-якому рівні керування. Ця технологія орієнтована на роботу в середовищі інформаційної системи керування і використовується при гіршій структурованості завдань, що вирішуються, в порівнянні із завданнями, що вирішуються з допомогою інформаційної технології опрацювання даних.

Для прийняття рішень на рівні управлінського контролю інформація повинна бути представлена в агрегованому вигляді так, щоб проглядалися тенденції змін даних, причини відхилень, що виникають і можливі вирішення.

Технологія вирішує наступні проблеми:

• оцінку запланованого стану об'єкта керування;

• оцінка відхилень від запланованого стану;

• виявлення причин відхилень;

• аналіз можливих рішень і дій[14,8].

Така технологія спрямована на створення різноманітних видів звітів. Регулярні звіти створюються у відповідності із установленим графіком, що визначає час їх створення. Спеціальні звіти створюються за запитами управлінців або коли в компанії виникло щось незаплановане. Інформаційна технологія підтримки прийняття рішень з'явилась зусиллями американських учених в кінці 70-х на початку 80-х рр., чому сприяли розповсюдження персональних

комп'ютерів, стандартних пакетів прикладних програм, а також успіхи в створенні систем штучного інтелекту.

Головна особливість інформаційної технології системи підтримки прийняття рішень — якісно новий метод організації взаємодії людини і комп'ютера. Вироблення рішення, що є основною метою цієї технології, проходить в результаті інтегрованого процесу в якому беруть участь:

• система підтримки прийняття рішень в ролі обчислювальної ланки і об'єкта керування;

• людина, як ланка, яка керує, задає вхідні дані і оцінює отриманий результат обчислень на комп'ютері. Закінчення процесу проходить під керівництвом людини.

В цьому випадку можна говорити про здатність інформаційної системи спільно з користувачем створювати нову інформацію для прийняття рішень. Додатково до цієї особливості інформаційної технології підтримки прийняття рішень можна вказати ще ряд її характерних особливостей:

• орієнтація на вирішення погано структурованих (формалізованих) завдань;

• поєднання традиційних методів доступу і обробки комп'ютерних даних з можливостями математичних моделей і методами вирішення завдань на їх основі;

• спрямованість на непрофесійного користувача комп'ютера;

• висока адаптивність, що забезпечує можливість пристосовуватись до особливостей технічного і програмного забезпечення, а також вимог користувача[12,45].

Інформаційна технологія підтримки прийняття рішень може використовуватись на будь-якому рівні керування. Крім того, рішення, прийняті на різних рівнях керування, часто повинні бути скоординовані. Тому важливою функцією і систем і технологій є координація осіб, що приймають рішення як на різних рівнях керування, так і на одному рівні. Інформаційна технологія експертних систем — побудована на використанні штучного інтелекту. Вона дає можливість споживачу отримати консультації експертів-аналітиків з будь-яких питань, з яких у цих системах накопичені знання. Під штучним інтелектом тут розуміється здатність комп'ютерних систем до таких дій, які називались би інтелектуальними, якби йшли від людини. Найчастіше маються на увазі здібності, пов'язані з людським мисленням.

Основними компонентами інформаційної технології, що використовується в експертній системі, є: інтерфейс користувача, база знань, інтерпретатор, модуль створення системи. Головна ідея використання технології експертних систем в тому, щоб отримати від експерта його знання і, завантаживши їх в пам'ять комп'ютера, використовувати кожного разу, коли в цьому буде необхідність. Будучи одним із основних придатків штучного інтелекту, експертні системи являють собою комп'ютерні програми, що трансформують досвід експертів в якій-небудь галузі знань в форму евристичних правил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — с. 650

2. Закони України: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації»: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 липн. 2011 р.: (офіц. текст). — К., 2011. — 32 с.

3. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» // Голос України. — 1998. — 7 квітня.

4. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon. rada. gov. ua.

5. Указ президента україни № 47/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// www. president.gov.ua.

6. ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни на визначення». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// www.chytomo.com/.

7. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. / В. М. Варенко. — К.: Університет «Україна», 2014. — 417 с.

8. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті./ О. П. Дубас — К.: Генеза, 2004. — 276 с.

9. Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді. Брюссель, 26 травня 1994 р. (Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994). В зб. «Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської Комісії 1994–1995 рр. Київ, Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Вид. «Зв'язок», 2000.
10. Європейський шлях до інформаційного суспільства. План дій. Брюссель, 19 липня 1994 р. (Europe's way to the Information Society. An action plan. Brussels, 19 July 1994).
11. Кобєлев О. М. Еволюція інформаційно-аналітичних технологій / О. М. Кобєлев // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. Вип. 26. — Х.: ХДАК, 2009. — С. 108–117
12. Кушнаренко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів. Навчальний посібник. — Харків, 2006. — 334 с.
13. Медведєва В. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ): монографія / Валентина Медведєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2013. — 180 с.
14. Палеха Ю. І. Іміджологія: Навч. посібник / За заг. ред. З. І. Тимошенко. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2005.— 324 с. 96.
15.Палеха Ю. І. Організація загального діловодства: Навч. посібник (зі зразками сучасних ділових паперів). — 2-ге вид. перероб. і доп. — К.: Ліра-К. — 2009. — 458 с. 289
16. Пархоменко О. В. Інформаційна аналітика як складова управління сферою НТД / О. В. Пархоменко // НТІ. — 2004. — № 2. — С. 27–30.
17.Савченко І. М . Інформаційно-аналітична діяльність педагогічних працівників ПТНЗ: словник / І. М. Савченко, В. В. Ягупов. — К.: ІПТО НАПН України, 2015. — 127 с.
18. Сурмін Ю. П. Аналітична діяльність: Посібник для аналітика неприбуткової організації./ Ю. П. Сурмін — К.: Центр інновацій та розвитку, 2002. — 96 с.
19. Урядова інформаційно-аналітична система з питань надзвичайних ситуацій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sim.nuou.org.ua 290.
20. Філіпова Л. Я. Інформаційна діяльність як фахова навчальна дисципліна: змістовний аналіз / Л.Я. Філіпова // Вісник Книжк. палати. — 2005. — № 2. — С. 29–30

УДК 811.111:378.147

ВИКОРИСТАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Пасічник С. М.

Анотація. В даних тезах проаналізовано доцільність використання суспільно-політичних інформаційних ресурсів при вивченні іноземних мов військовими слухачами, котрі безпосередньо залучені у розвиток міжнародних зв'язків Збройних сил України. Стрімкий розвиток суспільно-політичного життя породив виникнення низки мовленнєвих одиниць, що не зовсім зрозумілі без певної підготовки, а саме інформаційні англомовні ресурси містять типові лексичні та граматичні конструкції, що широко використовуються в суспільно-політичному середовищі.

Ключові слова: інформаційні ресурси, суспільно-політичне середовище, військові слухачі, міжнародні відносини, дискурс, метафоризація, неологізм.

Abstract. In these theses, the expediency of using socio-political information resources in the study of foreign languages by military students who are directly involved in the development of international relations of the Armed Forces of Ukraine is analyzed. The rapid development of socio-political life has generated the emergence of a number of speech units, which are not entirely clear without specific training, namely, informational English-language resources contain typical lexical and grammatical constructs that are widely used in the socio-political environment.

Key words: information resources, socio-political environment, military students, international relations, discourse, metaphor, neologism.

В сучасних умовах суспільно-політичні інформаційні ресурси набувають особливого значення у вивченні англійської мови, оскільки вони виступають автентичним мовленнєвим джерелом для слухачів англійської мови, а саме військовослужбовців. Обсяг видаваних щорічно суспільно-політичних текстів достатньо великий і, у міру зростання міжнародних зв'язків у Збройних Силах України, продовжує збільшуватися потреба на фахівців, котрі володіють саме англійською мовою згаданої специфіки.

Щорічно також зростає кількість та якість виступів державних, партійних і громадських діячів; публікацій міжнародних, урядових та громадських організацій. Даного виду інформаційні англомовні ресурси містять систему лексичних та граматичних канонів, що є встановленими загальноприйнятими мовними кліше, котрі широко використовуються в суспільно-політичному середовищі, тому кожному військовому слухачеві, котрий прагне опанувати англійську мову слід бути обізнаним у тематиці суспільно-політичного матеріалі, так як це не просто ресурс для удосконалення мовної підготовки, а і занурення у міжнародний дискурс.

Для професійного оволодіння мовної майстерності в суспільно-політичному ракурсі потрібно чітко розуміти, які особливості накладає жанрова приналежність тексту на характер розуміння матеріалу. Тексти суспільно-політичного характеру тяжіють до двох протилежних дискурсійних векторів: з одного боку, використовуються стандартизовані мовні кліше (як, наприклад, «America the Beautiful»), з іншого боку, матеріал виражає експресивний характер, що відрізняє його від суто формального стилю, оскільки метою суспільно-політичного дискурсу є переконання або заклик читача до дій. Звідси проміжний статус суспільно-політичного дискурсу щодо офіційного та неофіційного характеру сприйняття інформації. Наприклад, в англомовній пресі суспільно-політичного спрямування виокремлюють такі експресивні прийоми: рекламна лексика, сленг, прислів'я, метафора, метонімія, епітет, парафраз, порушення фразеологічного поєднання, синонімічні пари, порівняння, гіперболи, евфемізми, анонімна

побудова тексту, слова і фрази, особливо популярні в наш час, порушення фразеологічного поєднання [5, 21-25].

Рекламна лексика все частіше проникає в суспільно-політичну сферу. Так, В. Н. Крупнов наводить приклад, коли популярний вираз «to sell an idea», який буквально означає «продати ідею», насправді має перекладатися «переконати у привабливості чого-небудь», звідси «selling a candidate» − це рекламування кандидата, а не «продаж кандидата» [3, 21-22]. Широкого використання набуває метонімія як прийом вираження об'єкта через його частину. Г. Мірам і О. Гон наводять наступні приклади: «The Crown» означає «король, королева, королівський двір», а «Downing street» означає «уряд Великобританії» [2, 46]. Так само як і Buckingham Palace уособлює короля або королеву Великобританії, а Wall Street символізує весь американський фінансовий світ, банкову систему, що треба брати до уваги під час перекладу.

Серед політичних метафор можна виділити наступні варіанти їх перекладу: currency famine (валютний голод), king's ransom (велика сума грошей, великий куш), stool pigeon (підсадна качка (про людину); інформатор), empty suit (неважлива людина, на яку не слід витрачати час), black book (чорний список), red carpet (прийом на високому рівні), rotten apple (погана, ненадійна людина), fat cat (грошовий мішок), social butterfly (світська людина), blind alley (глухий кут у справі), raw deal (нечесні переговори), loan shark (лихвар), monkey business (дурниці), bare necessities (елементарна потреба), glass ceiling («скляна стеля» – перешкода для просування по службі у вищих ешелонах управління), money scarcity (грошовий голод), fast track (швидке просування по службі, швидкий кар'єрний успіх). З розглянутих прикладів видно, що більшість метафор вимагають для розуміння ґрунтовного опрацювання автентичних інформаційних ресурсів [3; 21].

Стрімкий розвиток політичного життя породив виникнення низки політичних неологізмів, що не зовсім зрозумілі без певної підготовки, наприклад: deather – «людина, яка вважає, що американська реформа охорони здоров'я призведе до зростання смертності, особливо серед людей похилого віку», corpocracy – «суспільство, в якому корпорації мають значну економічну і політичну владу», favorite son – «кандидат, що висувається в президенти делегацією свого штату (на передвиборному з'їзді партії)» [3; 22].

В суспільно-політичній пресі також широкого розповсюдження набув сленг. Так, наприклад, загальноприйнятий вираз «pork barrel», який прийшов з американського сленгу, дослівно означає «бочка з салом», насправді означає заходи політичних діячів, що проводяться для завоювання прихильності електорату [4; 123].

Значне місце в суспільно-політичному дискурсі відведено анонімній побудові тексту, щоб приховати джерела інформації, узагальнити суспільну думку: «some people believe that...», «critics feel that ..», «it's widely recognized that...» , «the experts say that...», «the prevailing opinion is that...», «it has been reported...», «the word was that ...», «somebody's reporting today...». Спрямованість на широку аудиторію зумовлює евфемістичний характер висловлювань виступаючих як от Дональд Рамсфільд на запитання Ларі Кінга про його наміри щодо політики оборони держави дипломатично відповідає: «I'm not going to discuss it. It's a subject that's being internally discussed inside the United States government, and people who are saying that are talking about private meetings with the president, and I don't think it's of particular service. I'll give my advice to the president» − «Я не хочу це обговорювати. Ця тема обговорювалася в уряді США і ті, хто говорять про це, говорять про приватну бесіду з президентом, я не думаю, що цим вони роблять йому добре. Я висловлю свою думку президенту» [3; 24].

Таким чином, цілий комплекс художньо-стилістичних засобів в суспільно політичній тематиці вимагає цілісного підходу вивчення слухачами англійської мови. Такі художні прийоми як рекламна лексика, сленг, прислів'я, метафора, метонімія, епітет, парафраз, порушення фразеологічного поєднання, синонімічні пари, порівняння, гіперболи, евфемізми, анонімна побудова тексту, слова і фрази, особливо популярні в даний момент, порушення фразеологічного поєднання потребують відповідного розуміння при комунікації та загальному усвідомленні інформації суспільно-політичного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. На матеріалі англомовних перекладів української прози – Львів: Видавництво при Львівському державному університеті. 1989. – 216 с.
2. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу // Мовні концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – 485 с.
3. Гнатюк Н.Г. Ономастичні реалії в міжкультурному аспекті перекладу англомовних текстів // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових праць / Відп. ред. Н.М. Корбозерова. – 2003 – Вип. 9.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово- стилістичні труднощі. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 304 с.
5. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: Проблеми теорії та історії. – Ужгород,2002. – 175 с.
6. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства, підруч. – 2.вид. – К. Академія, 2005. – 368 с.
7. Mayer R. Multimedia learning – Cambridge University Press, 2006. – 179 p.УДК 651.011.42

МЕХАНІЗМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВТОРИННУ (АНАЛІТИЧНУ)

Кудряшова А. В., кандидат технічних наук, викладач
Української академії друкарства
м. Львів

Розглянемо такі джерела отримання первинної інформації, як інтерв'ювання та анкетування.

Перетворення первинної інформації у вторинну, подану у вигляді аналітичного продукту, може здійснюватися із використанням інструментів аналізу.

Результати таких досліджень є дуже складними для опрацювання, адже містять великий масив даних. Таким чином, для перетворення первинної інформації у вторинну доцільно використовувати ЕОМ та спеціалізоване програмне забезпечення. Для досягнення поставленої мети можна використовувати такі програмні пакети, як Vortex, Statistica, SPSS.

Детальніше розглянемо алгоритм роботи із опрацювання анкет у програмі SPSS для Windows.

Можна виділити три ключові етапи опрацювання первинної інформації у програмі SPSS для Windows:

1. Кодування запитань анкети.
2. Внесення відповідей респондентів.
3. Опрацювання отриманої інформації.

Для здійснення аналізу інформації, отриманої з інтерв'ювання чи анкетування, у програмі SPSS для Windows перш за все потрібно задати змінні та ввести дані.

При завантаженні програми з'являється вікно редактора даних, яке містить дві вкладки: Представлені Дані і Представлені Змінні (Рис. 1). У вкладці Представлені Змінні здійснюється кодування анкети, за якою було проведено дослідження, а у вкладці Представлені Дані заносяться відповіді респондентів з усього масиву анкет.

Опрацювання даних відбувається за допомогою меню, яке знаходиться у верхній частині вікна. Усі операції, які здійснює користувач фіксуються у вікні виведення (Рис. 2).

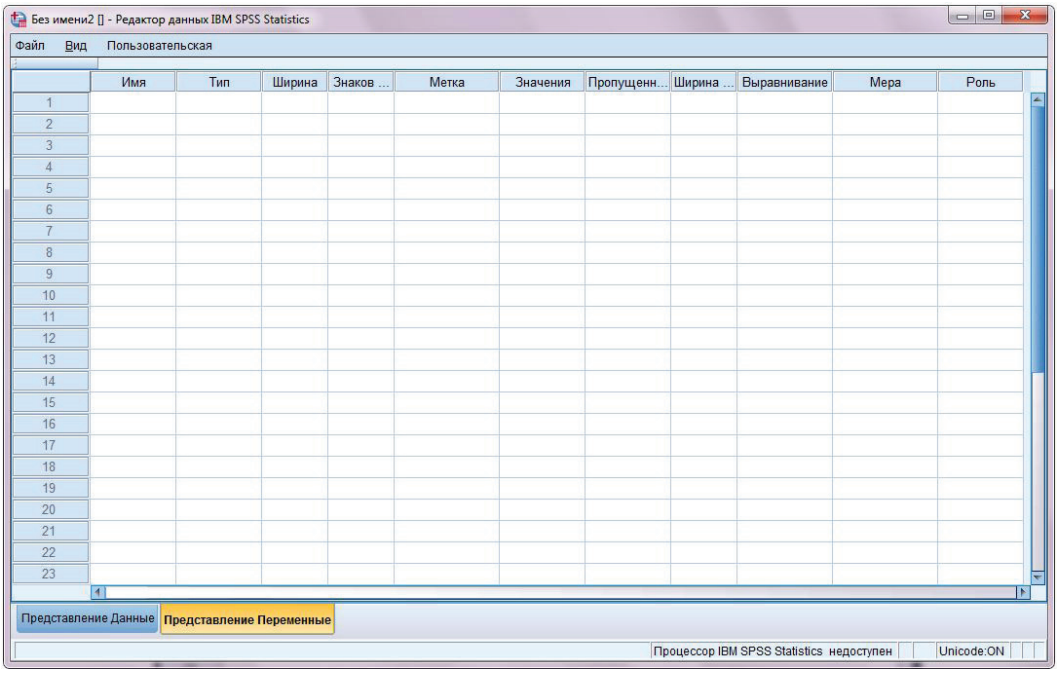

Рис. 1. Вікно редактора даних програми IBM SPSS Statistics

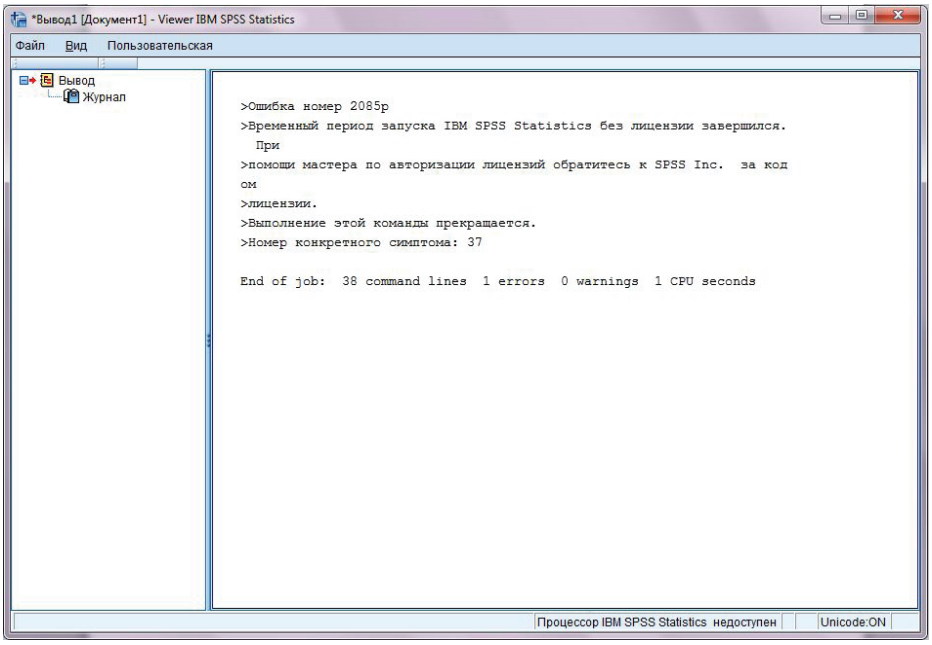

Рис. 2. Вікно виведення програми IBM SPSS Statistics

Кодування запитань проводиться за одинадцятьма параметрами:

• ім’я змінної;

• тип змінної;

Доступні вісім типів даних: числові, кома, крапка, науковий запис, дата, долар, вибрана валюта, текстова.

• ширина;

• знаків після коми;

• мітка;

• Значення;

• пропущені;

• ширина стовпця;

• вирівнювання змінної;

• шкала;

Шкала буває: кількісною, порядковою, номінальною.

• роль.

Розглянемо програмування двох найпростіших питань анкети:

1. Ваша стать:

1) чоловіча

2) жіноча

2. Ваш вік (вкажіть кількість повних років) _____

Перше запитання закритого типу, тобто респонденту запропонований повний перелік відповідей і він не може додати свій варіант.

Кодування цього питання здійснюється у вікні Редактора змінних наступним чином:

1. Присвоюємо ім’я змінної, наприклад, «gender».

2. Задаємо тип змінної — «числовий».

3. Кількість знаків після коми — «0», адже будуть використовуватися лише цілі числа «1» та «2», що відповідатимуть варіантам відповідей, відповідно «чоловіча» та «жіноча».

4. Для ширини стовпця вказуємо значення «1», адже числа 1 і 2 є однорозрядними.

5. У полі «мітки» вказуємо суть заданого питання, наприклад «Стать респондента».

6. У «значеннях» задаємо варіанти відповідей, запропоновані респондентам, тобто «чоловіча» і «жіноча», а також додатковий варіант «99» — «Немає відповіді».

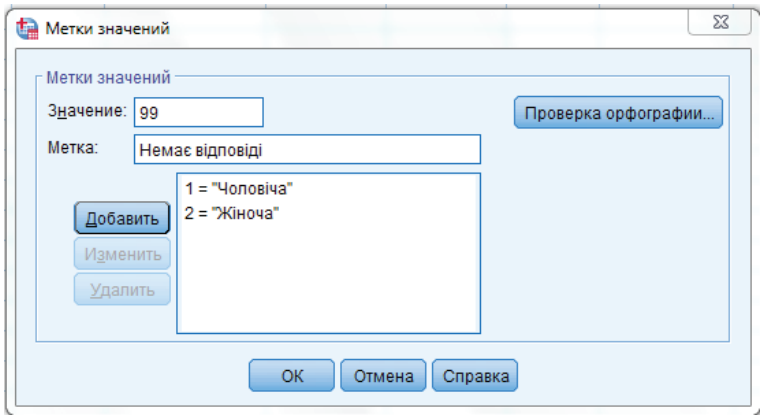

Рис. 3. Діалогове вікно «Мітки значень»

7. У діалоговому вікні «Пропущені значення», обираємо пункт «Окремі пропущені значення» та вказуємо число «99».

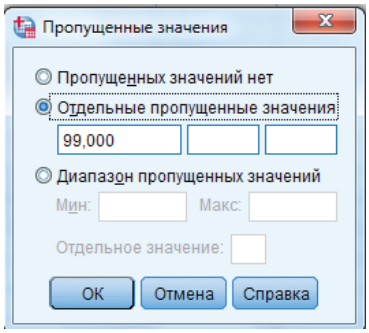

Рис. 4. Діалогове вікно «Пропущені значення»

8. У розділах «Стовпці» і «Вирівнювання» обираємо довільні зручні параметри.

9. Обираємо номінальну шкалу.

10. За потреби обираємо «Роль».

У результаті проведених дій була отримана змінна, що дозволяє занести в програму стать респондентів з усього масиву анкет.

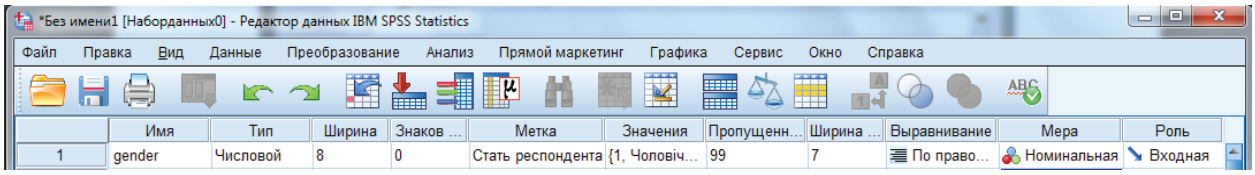

Рис. 5. Вкладка «Представлені змінні» із одним закодованим запитанням анкети

Після створення змінної, у вікні редактора даних з'являється нова колонка, яка заповнюється на основі відповідей респондентів (рис. 6).

У відповідну комірку не будуть заноситися слова «чоловіча», «жіноча» чи «немає відповіді». Натомість заноситимуться лише числові значення — «1», «2» або «99» (рис. 7).

Друге питання анкети відкритого типу, тобто респонденту не пропонується перелік варіантів відповідей. Він самостійно вносить відповідь у довільній формі. Для кодування цього питання задається інша назва змінної, інша мітка, відсутні значення, виставляється кількісна шкала (рис. 8).

Після кодування другого запитання на вкладці «Представлені дані» з'являється ще один стовпець (рис. 9).

Після внесення відповідей респондентів вкладка Представлені дані зміниться (рис. 10).

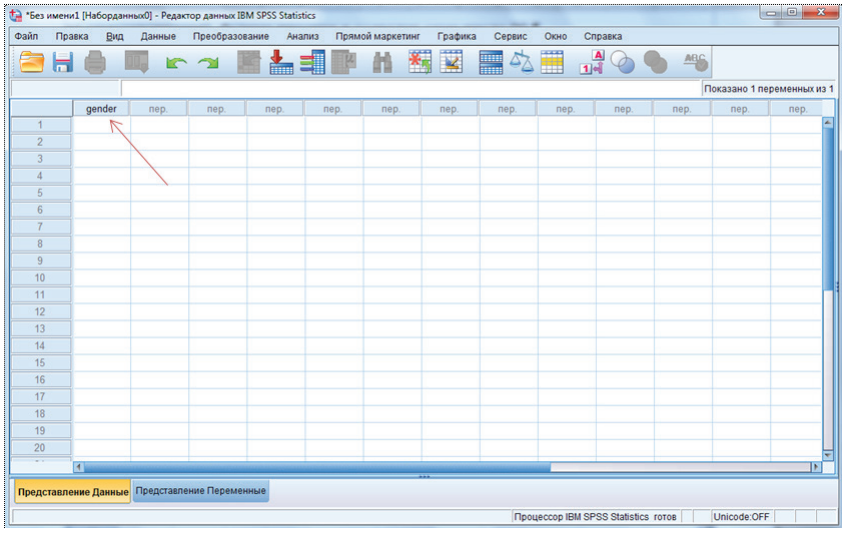

Рис. 6. Вкладка «Представлені дані» із одним закодованим запитанням анкети

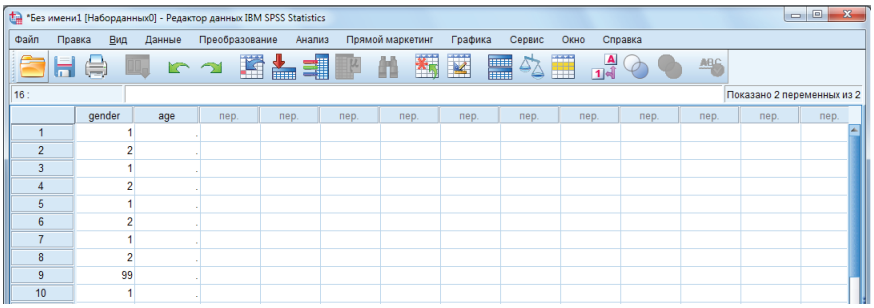

Рис. 7. Вкладка «Представлені дані» із внесеними відповідями респондентів на одне запитання анкети

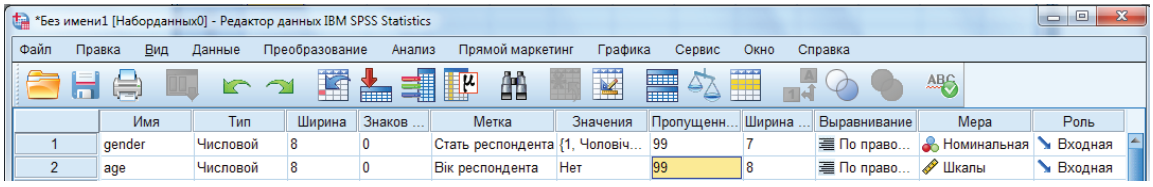

Рис. 8. Вкладка «Представлені змінні» із двома закодованими запитаннями анкети

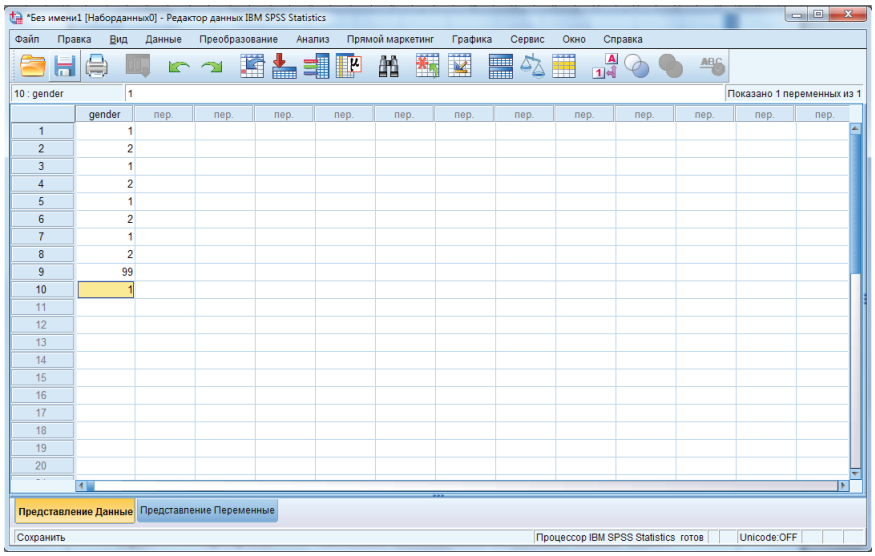

Рис. 9. Вкладка «Представлені дані» із внесеними відповідями респондентів на два запитання анкети

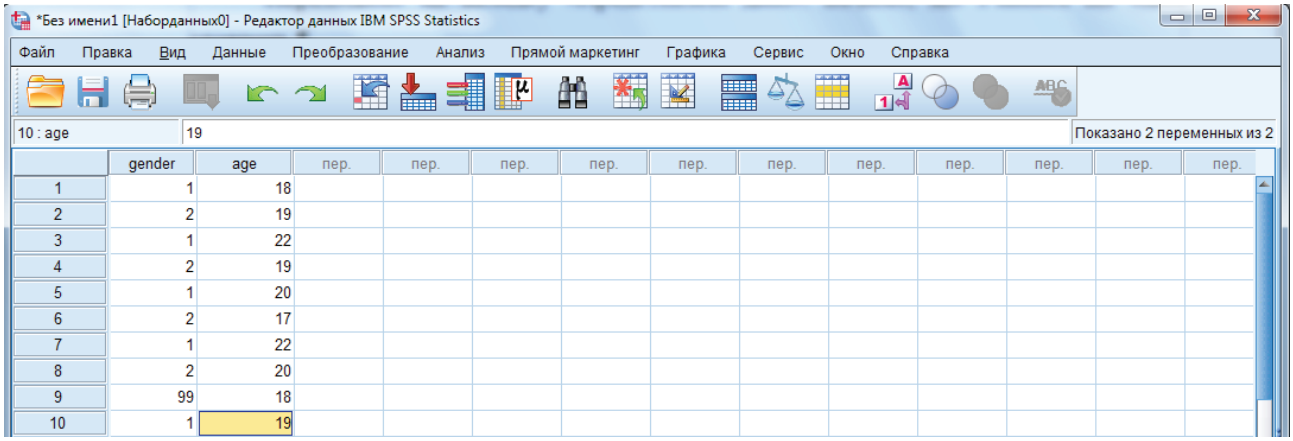

Рис. 10. Вкладка «Представлені дані» із внесеними відповідями респондентів на два запитання анкети

Аналогічним чином здійснюється кодування усього масиву запитань.

Програма SPSS дозволяє здійснювати опрацювання отриманих даних, а саме: обчислення змінних, підрахунок значень в спостереженнях, перекодування і категоризація змінних, ранжування спостережень, а також заміна пропущених значень. Також можна здійснювати частотний аналіз, регресивний аналіз, порівняння середніх, кластерний аналіз, факторний аналіз, створювати таблиці пов'язаності та ін.

Отримані результати доцільно використовувати при створенні різноманітних аналітичних документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голод І. В., Пасічник М. С., Кудряшова А. В. Інформаційно-аналітична діяльність. Навч. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: УАД, 2017. 296 с.

2. Фарахутдинов Ш. Ф. Бушуев А. С. Обработка и анализ данных социологических исследований в пакете SPSS 17.0. Курс лекций : учебное пособие . Тюмень : ТюмГНГУ, 2011. 220 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРАВО- ТА НОРМОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ АРХІВІСТИЦІ

Прідьма Т. В., магістрант
кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,
Київський національний університет культури та мистецтв, м. Київ

Право- та нормотворчість включає в себе великі за обсягом блоки наукових знань. Нормотворча діяльність – це форма діяльності компетентних суб'єктів нормотворчості у підготовці, розробці, прийнятті та оприлюдненні офіційної норми права, яка заснована на пізнанні об'єктивних соціальних потреб та інтересів суспільства [1, с. 9].

Сучасна цивілізована держава потребує нормотворчості, яка б засновувалася на принципах, що передбачають найбільш характерні риси та ознаки певної діяльності. У наукових публікаціях найчастіше виокремлюють такі загальнодемократичні принципи: законності, гласності, колегіальності, професійності, науковості тощо.

Особливість архівно-правових норм: вони є засобами регулювання відокремлених груп суспільних відносин, які стосуються архівної справи. Їм притаманні всі основні риси норм, що складають правову систему. Такі норми, як і у інших галузях права, містять описи правил поведінки, що встановлюються державою в певній формі, порядку і починають діяти у встановлений законодавцем термін. Архівно-правові норми задають зміст прав і обов'язків суб'єктів для учасників правовідносин, виконання яких забезпечується державним примусом. Відмінність архівно-правових норм від норм інших галузей права в тому, що вони регулюють відносини, що виникають в архівній справі, тобто розмежування і класифікацію можна проводити за галузями нормотворення. Залежно від виду і форм документів, суб'єктів архівної справи, особливостей їх поведінки, архівно-правові норми можуть вирізняти матеріальні та процесуальні [2, с. 19]

Матеріальні архівно-правові норми визначають зміст державної політики в архівній справі, закріплюють комплекс обов'язків, прав, а також відповідальність учасників архівної справи, у тому числі матеріальне утримання юридичних прав і обов'язків. Ці норми встановлюють правовий статус суб'єктів в архівній справі стосовно їх обов'язків і відповідальності в сфері організації зберігання, комплектування, обліку та використання документів.

Процесуальні архівно-правові норми можуть регламентувати процедуру (правила, порядок) дотримання прав та обов'язків, встановлених матеріальними архівними нормами в рамках регульованих відносин в архівній справі. Цими нормами встановлюються порядок зберігання, обліку, комплектування, використання архівних документів та інші процедури правового регулювання суспільних відносин в архівній галузі [2, с. 20-21].

Нормотворчість також можна розглядати як урегульований законодавством вид юридичної діяльності, під час якої спеціально уповноважений суб'єкт приймає, змінює чи скасовує нормативно-правові акти, що здійснюється в межах компетенції в установлених процедурно-процесуальних формах [3, с. 375]. Головним її призначенням є скасування або ж заміна застарілих норм і сприяння створенню та затвердженню нових.

Неодноразово працівники архівних установ указують на необхідність залучення до роботи юристів, оскільки «великою проблемою залишається відсутність юридичного супроводу роботи архівів». Введення штатної посади юриста в архівній установі допоможе уникати ряд проблем у взаємовідносинах із користувачами та фондоутворювачами [4, с. 29].

У сучасному світі важливого значення набуває міжнародне право з питань формування, обміну й використання інформаційних ресурсів, гармонізації нормативних засад архівної справи, зокрема і в нормотворчій діяльності. Єдність професійних основ архівістики, спільні завдання і методика архівної діяльності, проблематика забезпечення інтелектуального доступу користувачів до НАФ потребують розроблення національного архівного права (удосконалення

понятійного апарату, дослідження історичного розвитку архівного права, сучасного стану правової бази архівної справи, визначення шляхів її удосконалення, законодавче забезпечення роботи з електронними і аудіовізуальними документами тощо) з урахуванням прогресивного досвіду зарубіжжя.

Лише спеціаліст архівної галузі зможе помітити можливість майбутньої роботи для працівників архівних установ у тій чи іншій нормі, то, на рівні органу управління архівною справою необхідно проводити аналіз законодавчих проектів, та передбачати наслідки їх затвердження для архівної справи. Сьогодні, як ніколи, є важливою реалізація прогностичної функції в архівній справі.

Нормотворча робота в архівних установах полягає в узагальненні та аналізі практичної діяльності об'єктів управління, моделюванні правовідносини, що регулюються. В результаті чого відповідно до вимог нормотворчої техніки подається зміст такого регулювання, а також лексики та стилістики. В Україні, як і в інших країнах світу, попит на архівний документ породжує нормотворчий процес. Як слушно зазначає фахівець у архівній справі Польщі А. Лашук, саме із законів і розпоряджень часто випливає суспільна потреба в інформації і документах відповідного виду (наприклад, документах, що підтверджують репресії, або документах на право володіння у випадку передбачуваного повернення права власності) [5, с. 166].

Г. В. Боряк та К. Є. Новохатський, як і більшість дослідників наголошують, що для розвитку архівного законодавства принципового значення набуває зміцнення її позицій у міжнародному правовому просторі, а також для захисту суверенності та національних інтересів України в архівній сфері [6, с. 6].

Забезпечити збереження Національного архівного фонду, як вагомого інформаційного ресурсу є надважливим в умовах широкомасштабних політичних та економічних реформ, що відбуваються в Україні. Адже всі надбання українського народу є важливою частиною культурної спадщини, а вдосконалення державної політики у сфері архівної справи, яка певною мірою впливає на загальний розвиток науки, культури, освіти, буде сприяти зміцненню та безпеці держави, забезпеченню соціальних прав громадян [7].

Розгалужена, на перший погляд, нормативно-правова база сфери архівної справи і діловодства не здатна забезпечити достатньою мірою сучасних вимог правового регулювання. Українське законодавство в сфері архівної справи і діловодства, як і вся правова система загалом, досі далека від досконалості й ще не представляє собою збалансованої системи.

Перш за все слід сказати про гармонізацію міжнародних стандартів як основний напрям нормотворчої діяльності. Наприклад, гармонізація в Україні міжнародних стандартів описування у подальшому гарантувала б ліквідацію бар'єрів під час обміну інформації. Об'єктивно оцінюючи практику сучасного описування в українських архівах, слід констатувати: те, що ми вважаємо сьогодні передовими технологіями, насправді є продовженням процесів, які розпочаті ще у 1920 рр..

Останнім часом спостерігається накопичений власний досвід за своєю методикою у державних архівах досвід в описуванні документної інформації. Але в умовах інтенсивного використання автоматизованих архівних технологій постала необхідність створення уніфікованих методик описування, архівних стандартів на описання та облік фондів електронних документів. Національні та міжнародні організації впродовж останніх років працюють над стандартами в галузі архівної справи – це комітети ЮНЕСКО, МРА, ІФЛА та ін.

Кожна країна обрала свій шлях, але мета – стандартизація різних рівнів архівного описання – залишилася спільною. Архівісти майже всіх країн прагнуть до того, щоб система упорядкування архівних фондів, методичного наукового описання та відображення в системі архівних довідників були взаємопов'язаними.

Головне питання, яке постало перед архівістами в Україні – це розроблення і впровадження новітнього програмного забезпечення задля формалізації та стандартизації архівного описування, що зумовлює нові завдання. Зокрема йдеться про розроблення Концепції розвит-

ку архівної справи задля покращення умов зберігання документів, оснащення сучасною матеріальною базою.

Також слід удосконалити нормотворчі засади експертизи цінності документів. Сучасний стан розвитку архівної справи дає підстави стверджувати, що основні базові положення експертизи цінності зберігаються, однак потребують певного корегування, зокрема, розвиток теоретичних основ можуть здійснюватися шляхом: удосконалення архівного законодавства в частині розширення повноважень архівних установ щодо контролю за станом діловодства та архівної справи в установах усіх форм власності; удосконалення системи професійних критеріїв експертизи цінності з врахуванням сучасних умов документотворення; визначення спеціальних критеріїв оцінки електронних документів; визначення нових підходів щодо методики експертизи цінності документів сучасних установ; вивчення документів із повторюваною інформацією, зокрема статистичних документації, а також документації масового характеру з метою відбору її до складу НАФ; застосування вибіркового приймання документів від сучасних установ, зокрема приватної форми власності; творчого застосування основних положень експертизи цінності документів із врахуванням місцевої специфіки.

Серед першочергових проблем є урегулювання норм майнових відносин та прав на документи Національного архівного фонду. У зв'язку з цим є потреба в удосконаленні критеріїв і методики грошової оцінки архівних документів.

Важливим є вирішення питання щодо унікального сеґменту поточного документування сучасних процесів – велика кількість аудіо-, відео- і кінодокументації. Ці види документів можуть бути утворені державними і недержавними, регіональними і центральними теле-, кіно- радіокампаніями що фіксують політичне, економічне, культурне життя суспільства і залишаються поза впливом архівних установ держави залишається. Адже відомо, що значні документальні масиви, які безсумнівно є складовими НАФ знаходяться у зібраннях історичних, краєзнавчих, меморіальних музеїв.

Залучення до нормотворчої роботи в органах виконавчої влади і, зокрема, у Міністерстві юстиції України та Державній архівній службі України висококваліфікованих фахівців, здатних узагальнювати й аналізувати практику діяльності об'єктів управління у сфері архівної справи і діловодства. Важливим сегментом є вміння у моделюванні правовідносин, які мають бути врегульованими, та подачі змісту такого регулювання відповідно до вимог нормотворчої техніки, стилістики, лексики.

На перший план виходить проблема переведення архівних документів, які містять цінну для суспільства інформацію, із архівних підрозділів до державних архівних установ. Однак, перешкодою виступає брак вільних площ породжений швидкими та масовими документоутворюючими роботами підприємств, установ та організацій.

Важливим фактором у нормотворенні є участь архівістів у підготовці й удосконаленні законопроектів, що підготовлені іншими центральними органами виконавчої влади, або авторських проектів народних депутатів у частинах, що стосуються функціонування архівних установ, служб діловодства, документів НАФ, електронного діловодства.

Отже, норми права, правовідносини, акти реалізації їх складають механізми адміністративно-правового регулювання.

Досягнення ефективної нормотворчої роботи можлива за умов єдності теоретичних знань архівної справи і діловодства у взаємозв'язку із юридичною практикою. Постійний рух до глобалізації зумовлює оновлення нормативно-правової бази, зокрема і в галузі архівної справи. Задля уникнення бар'єрів обміну інформації й оновлення нормативних документів слід розвивати діяльність, пов'язану із гармонізацією міжнародних стандартів у галузі архівної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курусь Т.В. Співвідношення нормотворчої діяльності з суміжними правовими поняттями // Наук. вісн. Між нар. гум. Ун-ту. Сер.: Юриспруденція. 2013 №6, 3. т. 1. С. 9-11.
2. Кузина И. Л. Архивное право : учеб. пособ. Комсомольск : ГОУВПО «КнАГТУ», 2011. 136 с.
3. Нечипоренко А. Нормотворча діяльність у правовій державі // Публічне право. 2012. № 4 (8). С. 375–381. URL: http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/8/Nechypurenko.pdf
4. Доповідь Г. П. Білоус, директора Державного архіву Полтавської області Про підсумки діяльності державних архівних установ України у 2010 році та завдання архівної служби на 2011 рік // Арх. України. 2010. № 1 (267). С. 27-29.
5. Лашук А. Стан інформатизації державних архівів Польщі // Арх. України. 2008. № 5–6 (262). С. 160-190.
6. Боряк Г. В., Новохатський К. Є. Модерне архівне законодавство України // Арх. України. 2004. № 3. С. 4-11.
7. Кисельова Л.А. Формування та реалізація державної політики у сфері архівної справи і діловодства : дис. … канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державого управління»; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2013. 253 с.

АКТУАЛЬНІСТЬ КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТООБІГОМ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ

Захарова І. В., к. і. н., доцент
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси

Сьогодні на більшості вітчизняних підприємств при здійсненні управління діяльністю домінує використання структурного (функціонального) підходу, основою якого є різноманітні типи організаційної структури підприємств, як правило ієрархічні. Альтернативою управлінню на основі структур є управління на основі процесів. Процесний підхід орієнтується в першу чергу не на структуру підприємства, а на бізнес-процеси, кінцевими цілями виконання яких є створення продуктів або послуг, які представляють цінність для зовнішніх або внутрішніх споживачів (клієнтів) [1]. Інтенсифікація діяльності установ у сучасному економічному просторі вимагає формалізації більшості бізнес-процесів, що в ній відбуваються. В першу чергу існує необхідність створення ефективної системи управління документообігом в установі.

Документообіг як невід'ємна частина діяльності будь-якої організації, потребує такої системи, яка забезпечує безперервну роботу всіх процесів прийняття та реалізації управлінських рішень.

Проблемі підвищення ефективності документообігу останнім часом приділяється значна увага. На державному рівні приймаються нормативні акти, що регулюють електронний документообіг, а на рівні підприємств та організацій відбувається перехід на нові стандарти та технології [2].

Оптимізація системи документообігу шляхом розробки системи регламентуючої документації здійснюється відповідно до вимог міжнародних стандартів менеджменту якості ISO 9000 [3]. Реалізація поставленої мети досягається шляхом впровадження процесного підходу, який передбачає побудову моделі бізнес-процесів установи. Це дозволяє розглянути документообіг як ланцюжок послідовних робіт у системі бізнес-процесів, та комплексно побачити всю схему потоку інформації. Відповідно до процесного підходу до управління, документообіг установи також можна розглядати як бізнес-процес, тому до нього застосуємо запропонований механізм управління. Виходами і входами документообігу як бізнес-процесу є документи.

Для керування документообігом необхідно розробити спеціальний набір показників, який повинен задовольняти загальним вимогам. Можна запропонувати наступні основні показники, що характеризують документообіг як бізнес-процес:

- час виконання підпроцесів;
- надійність виконання підпроцесів;
- витрати ресурсів на виконання підпроцесів;
- обсяг виконаних операцій, пов'язаних з реалізацією підпроцесів;
- кількісні характеристики ефективності документообігу;
- показники задоволеності одержувача інформації [4].

У таблиці наведена група основних показників, що характеризують документообіг, яка може бути використана для керування документообігом на основі процесного підходу.

Таблиця – Показники, що характеризують документообіг

Показник	Опис	Що оцінюється
1	**2**	**3**
Дата документа	Дата здавання першого варіанту документа користувачу	Час виконання
Кінцева дата документа	Дата здавання кінцевого варіанту документа користувачу	Час виконання
Час дороблляння	Показник являє собою різницю у датах кінцевого здавання і першого варіанту документа	Час виконання

Продовження табл.

1	2	3
Кількість помилок	Кількість виявлених помилок при перевірянні документа	Надійність документа
Оперативність вводу	Середня різниця між датою надходження документа і датою фактичного вводу документа в систему	Час виконання
Час вводу	Витрачений час на введення документа в систему	Витрати ресурсів на виконання
Кількість документів	Кількість введених в систему документів	Обсяг виконаних операцій
Ефективність вводу	Кількість документів, введених за одиницю часу	Поточна ефективність процесу
Обсяг позаурочного часу	Кількість годин позаурочного часу, витраченого на введення документів	Майбутня ефективність процесу
Кількість виявлених помилок	Виявлені некоректні операції функціонування документообігу	Надійність виконання
Кількість виправлених помилок	Виправлені некоректні операції функціонування документообігу	Надійність виконання

В якості показників задоволеності одержувача інформації пропонується використовувати такі кількісні та якісні критерії оцінки наданих документів: час надання документа; правильність заповнення документа; інформаційний зміст документа.

Серед усього різноманіття процесів документообігу існує їх стандартний обмежений набір, який може бути представлений в організації. Залежно від типу організації, складу і кількості основних бізнес-процесів організація може використовувати тільки частину процесів з їх сукупності.

Умовно процеси документообігу організації можна розділити на кілька основних груп. Як правило, відповідальними за кожен тип процесів є різні служби.

Кожен процес має досить стабільний маршрут руху, який визначений прийнятим управлінським процесом в організації і залежить від типу, складу та змісту документів, ступеня регламентації функцій і розподілу обов'язків між керівниками та структурними підрозділами, а також від прийнятої в організації технології роботи з документами.

Основними процесами, які можуть бути включені в систему керування документообігом в організації є наступні: робота з вхідними документами; робота з вихідними документами; робота з внутрішніми документами; створення маршруту документа; створення шаблону документа; класифікація документів; контроль роботи з документами.

Кожен з цих процесів складається з безлічі підпроцесів, наприклад, процес роботи з вхідними документами складається з процесу реєстрації, процесу пошуку, процесу управління доступом і т. д.

Так, в процесах, пов'язаних із зовнішніми комунікаціями (надходження в організацію документів і відправка в інші організації), можна виділити: обробку вхідної інформації; обробку вихідної інформації.

Процеси, пов'язані із забезпеченням діяльності та організаційно-розпорядчою діяльністю організації, припускають обробку внутрішнього документопотоку організації.

При традиційному паперовому документообігу виконання документа, включаючи винесення по ньому резолюції, пов'язане з передачею оригіналу документа або його копії однією посадовою особою іншій. При цьому будь-яке переміщення документа, дія над документом фіксується відповідними службами (наприклад, канцелярією) і співробітниками (діловодами) шляхом внесення відповідних записів до реєстраційної картки документа або реєстраційного

журналу. З моменту реєстрації реєстраційна картка документа потрапляє в картотеку і залишається там до списання документа в архів.

Для повноти картини документообігу на підприємстві система документообігу не повинна закінчуватися на відповідальних виконавцях, тобто вона не повинна замикатися лише на канцелярії, а повинна мати продовження в системах керування документообігом підрозділів організації.

Модель бізнес-процесів, яка відповідає вимогам стандарту ISO та враховує пропозиції щодо покращення бізнес-процесу забезпечує наступні переваги:

- документ надходитиме користувачу вчасно та за призначенням;
- надходження документу призводитиме до ініціалізації виконання процесу;
- існуватиме можливість проконтролювати рух документу від моменту створення/надходження до моменту його утилізації;
- існуватиме єдина база даних документів в установі;
- обов'язки співробітників з обробки документів будуть чітко розподілені;
- «розвантажить» керівників установи від виконання рутинної роботи з обробки документів [5, с. 156].

Виходячи з усього описаного вище, ми можемо резюмувати, що основною метою системи керування документообігом є розподілити загальні інформаційні ресурси організації таким чином, щоб вони залишалися під надійним захистом, і щоб їх можна було знайти, отримати або переслати, а також надати можливість щодо маршрутизації документів. Таким чином, документообіг розглядається не як набір функціональних обов'язків працівника, а як порядок послідовних робіт з обробки документації в системі бізнес-процесів всієї установи.

Як результат грамотно і якісно побудованої системи документообігу в організації можна розглядати, наприклад, скорочення часу на обробку документів, посилення контролю за усіма робочими процесами і строками їх виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисенко Л. О., Шацька С. Є. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес-системи організації // Ефективна економіка. 2012. № 11. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558.

2. Шліхта В. М., Караваєв С. В. Процесний підхід, як механізм підвищення ефективності документообігу наукової установи // Ефективна економіка. 2011. № 5. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=554.

3. Комова М. В. Керування документацією як компонент системи управління якістю // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-27 трав. 2010 р.) / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец. К., 2010. С. 88-89.

4. Меркурьева Н. Регламентация документооборота // Управляем предприятием. 2012. № 1 (12). [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.consulting1c.ru.

5. Репин В. В., Елиферов В. Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 544 с.

ДОКУМЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ: ВИТОКИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

Філіпова Л. Я., доктор педагогічних наук, професор
Харківська державна академія культури,
професор кафедри інформаційних технологій

Тлумачення терміна «документ» є досить багатозначним і пояснюється це тим, що кожна наукова дисципліна виділяє свій аспект вивчення та визначення терміну. Відомо, що словом документ позначають об'єкти, що містять інформацію на будь-якому матеріальному носії за допомогою будь-якої знакової системи, яка призначена для передачі в часі і просторі. У такому тлумаченні документ розуміється не тільки як письмове підтвердження, а й як усі публікації, закріплені на будь-яких носіях інформації, що використовуються у будь-яких областях діяльності людини. У сучасному інформаційному суспільстві документи функціонують переважно на електронних носіях: локальних або мережевих.

В інформатиці застосовується інформаційний підхід до документу, який полягає в розгляді його в якості різновиду інформаційного повідомлення. Завдяки цьому розкриваються функціональні та структурні властивості документа поряд з іншими носіями інформації, створюється можливість для змістовного і формального аналізу документів з використанням семіотики, лінгвістики, теорії інформації.

Документ в контексті інформаційних дисциплін був названий інформаційним повідомленням. Найбільш визнаною є класифікація інформаційних повідомлень А. В. Соколова [1], в якій отримали розвиток і більш ранні класифікації, зокрема класифікація Б. С. Боднарського [2]. Відповідно до їх класифікацій, документ трактувався досить широко, включаючи інформаційні повідомлення: документальні (кодовані і некодовані) і недокументальні (міжособистісне неформальне і формалізоване спілкування).

Серед джерел інформації поряд з документами визначено фактографічні джерела інформації, які містять інформацію у вигляді конкретних фактів, фактичних відомостей або їх сукупності, зафіксованих на будь-якому матеріальному носії. Між фактографічними і документальними джерелами інформації (або інформаційними повідомленнями) є багато спільного. І ті, і інші зафіксовані на матеріальному носії, переміщуються в часі і просторі, бувають простими і складними тощо. Однак між ними є і певні відмінності, наприклад, один документ може містити один або кілька фактів. Тобто ці поняття можна вважати спорідненими, зважаючи на те, що більшість фактографічних інформаційних повідомлень створюються переважно шляхом вилучення фактів із документів у результаті їх аналітико-синтетичної переробки.

Інформаційні потоки характеризуються закономірностями, які були виявлені та досліджуються в галузі наукознавства та інформатики. Їх вивчення здійснювалося на основі потоків наукових документів. Найбільш визнаними закономірностями, що характеризують розвиток наукових публікацій є наступні: закономірність зростання; закономірність старіння; закономірність розсіювання. Такі ж закономірності розглядаються в якості динамічних властивостей інформації, що характеризують зміни інформації в часі.

Визнано, що інформаційний підхід до вивчення документа було розпочато в межах окремих концепцій інформатики, серед яких перш за все є документалістика. Концепція інформатики під назвою «Документалістика» була запропонована Науковою Радою з кібернетики при Президії АН СРСР. Трактувалася вона як одна з прикладних галузей кібернетики, що займається оптимізацією управління документальними системами всіх типів – від образотворчого мистецтва до діловодства. Об'єктом вивчення була документальна комунікація, предметом – закономірності функціонування документальних систем. При цьому під документом розумівся будь-який матеріальний носій семантичної інформації, який може бути виражений будь-якою знаковою формою і зафіксована будь-яким чином. Тобто документалістика вивчала усі

взаємозв'язки і явища, що мали відношення до документів і документальних систем усіх типів. Особлива увага приділялася автоматизації процесів накопичення, пошуку, розповсюдження усіх типів документів на різних носіях [1, 3]

Підкреслюється, що документалістика сформувалася наприкінці XIX століття у зв'язку з бурхливим розвитком виробничих відносин; її розквіт припав на 20-30-ті роки XX ст. Основним предметом стало вивчення раціональних засобів і методів підвищення ефективності документообігу [4].

Відомо, що засновником української кібернетичної школи був В. М. Глушков, який очолив цей напрям наукових досліджень, який являв собою своєрідний сплав математики, обчислювальної техніки, управління, економіки, біології та інших наукових дисциплін, причетних до феномена — кібернетика. Починаючи з другої половини XX століття в наукознавстві велике значення відігравали науково-комунікаційні процеси, на розвиток яких значний вплив мала концепція кібернетики та інформатики В. М. Глушкова [5]

Розглядаючи концепції інформатики, слід згадати і більш ранні наукові розробки і теорії інформації, матеріальним носієм якої є документ. Так, наукове тлумачення терміна «інформація» пов'язане з виникненням двох наукових дисциплін: математична теорія інформації та кібернетика. У теорії інформації американського вченого Клода Шеннона під інформацією розумілися не будь-які відомості, а лише ті, які знімають повністю або зменшують існуючу до їх отримання невизначеність. Кібернетико-семантична концепція Норберта Вінера зв'язала воєдино інформацію та відображення з поняттям управління; надала поштовх розвиткові інформаційної теорії управління, кібернетичної теорії інформації. В контексті цієї концепції інформацію становить та частина знання, яка використовується для орієнтування, активної дії, управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи. Теоретичні обґрунтування кількісних та змістових якостей інформації в наукових концепціях К. Шеннона та Н. Вінера вплинули безпосередньо на розвиток подальших досліджень інформаційних аспектів функціонування документа в інформаційному суспільстві.

Окремо слід відзначити розвиток гуманітарного напряму інформатики, що відрізнявся від сталого розуміння інформатики як технічної інформатики та обчислювальної техніки. У колишньому СРСР у 60-70-ті рр. минулого століття групою вчених галузевого інституту ВІНІТІ, на основі дослідження зарубіжних наукових публікацій, була розроблена та обґрунтована концепція під назвою «Наукова інформатика» [6]. Трактування визначення предмета дослідження включила наступне: інформатика займається вивченням усіх процесів наукової комунікації, що здійснюються як за формальними каналами (тобто через літературу), так і неформальними каналами» [6]. А об'єктом наукової інформатики є наукова інформація і закономірності науково-інформаційної діяльності, яка полягає у процесах збирання, обробки, зберігання, пошуку та розповсюдженні науково-технічної інформації, яка функціонує у вигляді документів переважно.

Так звані «гуманітарні» концепції інформатики об'єднує те, що своїм основним завданням їх автори бачили в дослідженні шляхів оптимізації інформаційного обслуговування суспільства; сама інформатика була представлена гуманітарною (суспільною) дисципліною, що вивчає закономірності соціальної комунікації в цілому та окремих її видів, в тому числі і документальної. Проблематика досліджень такого напряму інформатики спрямована переважно на вивчення власне феномену інформації та її інформаційних носіїв, зокрема на документальні інформаційні потоки, процеси та системи.

Пізніше ці концепції були адаптовані до навчального процесу на бібліотечних факультетах у вищих школах колишнього СРСР, насамперед Москви та Ленінграда, а також і в Україні; було опубліковано низка навчальних посібників та підручників з інформатики (Михайлова А. И. та ін..; Хохлова Н. В. та ін.; Тараканова К. В.). До початку нинішнього сторіччя ідеї цих концепцій, зокрема документалістики, нашли своє відображення і в інших навчальних дисциплінах: документознавство, документологія тощо.

Тож теоретичне обґрунтування документа як джерела інформації розпочали досліджувати вчені – представники інформаційних наук, зокрема таких як документалістика, кібернетика, наукова інформатика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хохлова Н. В. и др. Информатика: Учеб. пособие для вузов. — Минск: Выш. шк., 1990.—С.9-22.
2. Боднарский Б. С. Сущность и значение документации // Сов. библиогр.— 1937.— №1.—С. 41-50 (ХГНБК № 671275).
3. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : Навч. посібник. Рекомендовано МОН України (Гриф МОН) / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. – Київ: ЦУЛ, 2013. – 336 с.
3. Савчук Т. О. Ваховська Л. М. Основи інформатики та обчислювальної техніки . - [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://posibnyky.vntu.edu.ua/vah/Topic1.html
4. Блажевич Н. О. Г. М. Добров і В. М. Глушков: наукознавство, кібернетика, інформатика // Наук. праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2017. - вип. 49. – С.260-263.
5. Михайлов А. И., Черный А. И., Гиляревский Р. С. Научные комуникации и информатика / ВИНИТИ.— М.:Наука, 1976.— С.71-117; 392-416.

РЕФЕРУВАННЯ НАУКОВИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ОПЕРАТИВНИЙ ВІДБІР РЕВАЛЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Мина М.
Студент
Факультету медіакомунікацій та підприємництва
Української Академії Друкарства

Стрипа М.
Начальник відділу бухгалтерського обліку та звітності
Львівської Обласної Ради, студентка магістратури
Львівського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

Формування культури інформаційного способу життя людини насьогодні є як ніколи актуальним. Сучасна людина перебуває в великому потоці інформації (Інтернет, телебачення, книги тощо), що зумовлює необхідність оперативного відбору ревалентної інформації. Залишається проблема правильного розміщення інформації, забезпечення пошукової доступності. Інформаційний фонд як головна складова інформаційного середовища, розрізняється як за змістовними і видовим ознаками, так і за видами носіїв інформації. Якщо говорити про інформаційне середовище за ієрархічними рівнями (глобальний, міжнародний, загальнодержавний, регіональний, локальний), то їх масштаб впливає на концентрацію інформації та відображення інтересів споживачів інформації.

В даному випадку, в змісті розгляду проблеми, нас цікавить саме документно-інформаційний потік інформації, який постійно зростає. Ми повинні враховувати, що багато інформації «старіє» (при тому, деяка надзвичайно швидко, інша – порівняно швидко, але зростає тенденція пришвидшеного «старіння»). Багато потрібної інформації розпорошується по різних виданнях, є небезпека «осідання» інформації і її невчасної доставки до споживача. Крім того, однією з властивостей інформаційного середовища є розсіювання інформації. Це призводить до того, що відомості з одного питання, по одній проблемі, по одному об'єкту дослідження, можуть знаходитись в різних джерелах. Ускладнює пошук і те, що ці відомості «осідають» іноді в тематично не пов'язаних джерелах. Ми можемо говорити і про так звану децентралізацією інформаційних ресурсів, що пов'язана з використанням нових інформаційних технологій. З цим пов'язана і реалізація ідеї розподіленого інформаційного фонду.

В інформаційних масивах інформаційно-пошукових систем (ІПС) представлені не самі документи, а їх пошукові образи (ПОД), бібліографічні описи, анотації, реферати, тобто вторинна інформація, тому основним призначенням аналітико-синтетичного опрацювання інформації є створення вторинної інформації.

Інтеграційною основою наукової інфосфери України та одним з ключових елементів національних інформаційних ресурсів є загальнодержавна реферативна база даних (далі – РБД) «Україніка наукова».

Багатоплановий характер використання загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка нова» сприяє рейтенгуванню періодичних видань і українського індексу цитування та активізацію входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Саме реферування (при великому потоці інформації) дозволяє відібрати потрібну інформацію у короткий термін.

Якісне реферування української наукової літератури має важливе значення і дозволяє досягнути якісно нового рівня повноти та оперативності інформування суспільства про наукові напрацювання вчених і фахівців. Констатуємо, що основними учасниками корпоративного проекту залишаються:

- Інститут проблем реєстрації інформації НАН України − науково-дослідний інститут Відділення інформатики НАН України;

- Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського − найбільша за обсягом фонду та площею приміщень бібліотека України, головний науково-інформаційний центр держави, науково-дослідний інститут Відділення історії, філософії та права НАН України. Насьогодні обсяг фондів бібліотеки становить близько 15 млн.одиниць зберігання. Щорічно до фондів надходять 160—180 тис. документів;

- Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) − заклад загальнодержавного значення, головний спеціалізований бібліотечно-інформаційний, культурно-просвітницький центр, що здійснює бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування фахівців медичної галузі України. Це найбільше у країні книгосховище документів медико-біологічного профілю. ННМБУ – організаційний та науково-методичний центр мережі медичних бібліотек України, який здійснює наукове прогнозування, планування та координацію діяльності мережі, що складається з 567 медичних бібліотек різних рівнів (станом на 01.01.2018 р.).; Національна наукова медична література [1].

- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського − науково-бібліотечна установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства, національне галузеве книгосховище, всеукраїнський центр з питань бібліотечно-бібліографічного і науково-інформаційного забезпечення спеціалістів у галузі психологічної й педагогічної наук, освіти і практики, депозитарій психологічної, педагогічної та навчально-методичної літератури, галузевий центр міжбібліотечного абонемента (МБА), координаційний, науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Система реферування української наукової літератури дає можливість перш за все вичерпно ознайомитись з результатами діяльності українських вчених і фахівців. (Так, у базі даних «Україніка наукова» відображаються 0,5 тис. серіальних видань, а їх загальна кількість складає 1,5 тис.). Також рейтингувати серіальні видання за критерієм інтегрованості в систему наукової комунікації на основі проведення бібліометричних та інформетричних досліджень. Також дає можливість виділити галузеві фрагменти бази даних «Україніка наукова» та їх наступну передачу до відповідних міжнародних реферативних баз даних для включення вітчизняної наукової інформації до світової системи документальних комунікацій [4].

Реферативні бази даних і реферативні журнали здійснюють:

1. Оперативне інформування різних категорій споживачів інформації про літературу, яка видається;

2. Сприяють ретроспективному пошуку публікацій;

3. Інформують про досягнення в суміжних галузях наук тощо.

Національна система реферування української наукової літератури, намагається створити можливості формування галузевих масивів реферативної інформації за міжнародними стандартами для їх наступної передачі до відповідних міжнародних реферативних БД. Основна мета − включення вітчизняної наукової інформації до світової системи документальних комунікацій, оскільки науковий добуток української науки заслуговує на широку присутність наукових видань НАН України в міжнародному інформаційному просторі [2].

Основне призначення реферативної бази даних «Україніка наукова»: формування національних реферативних ресурсів; підготовка до друку галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело»; забезпечення вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців; активізація входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Таким чином, система реферування української наукової літератури дає можливість перш за все ознайомитись з результатами діяльності українських вчених і фахівців та вибрати користувачам необхідну ревалентну інформацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна наукова медична література [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ube.nplu.org/article/
2. Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» в контексті світової наукометричної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу http: // nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article &id=3476:perspektivi-rozv).
3. Реферування [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http: // uk.wikipedia. org/wiki/. – 2012.
4. Система управління української наукової літератури [Електронний ресурс] . − Режим доступу : http: // www. nbuv.gov.ua. – 2007.
5. Сорока М.Б. Національна система реферування української наукової літератури [Текст] / М. Б. Сорока НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2002. – 212 с.

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ У ТРАДИЦІЙНІЙ ЛЕКЦІЇ

Свердлик З. М., кандидат історичних наук
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

Для сучасної студентської аудиторії відсоток сприйняття навчального матеріалу без будь-якої його візуалізації дуже часто зводиться нанівець. Практикоорієнтоване навчання, про яке заявляють сьогочасні заклади вищої освіти, вимагає від усіх учасників навчального процесу обізнаності в інноваційних способах представлення, новітніх засобах трансляції знань. У цьому аспекті інформаційні технології стають невід'ємною частиною надання освітніх послуг.

Ринок інформаційних продуктів і послуг пропонує широкий спектр різноманітних інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), які полегшують обробку, передавання, візуалізацію, зберігання інформації. Заклад вищої освіти має бути забезпечений відповідними ІКТ для надання якісних освітніх послуг. Комп'ютери, проектори, проекторні екрани, інтерактивні дошки, інтерактивні монітори, документ-камери – далеко не весь перелік того, що значно полегшує візуалізацію лекційного матеріалу. Оскільки у закладах вищої освіти лекція є основною формою представлення нового навчального матеріалу, то впровадження ІКТ на лекційних заняттях є надзвичайно важливим.

Однак в цьому контексті необхідно звернути увагу, що всі перелічені інноваційні засоби самостійно не забезпечать того ефекту, на який, можливо, сподівається викладач. Зокрема, проектор, проекторний екран, інтерактивна дошка, інтерактивний монітор, документ-камера – лише транслюють те, що зображено на моніторі комп'ютера. Для реалізації функціоналу ІКТ викладач закладу вищої освіти повинен володіти мистецтвом підготовки навчальних мультимедійних презентацій, які і стануть джерелом демонстрації.

Теорія мультимедійного навчання була розроблена педагогом-психологом Річардом Е. Мейєром, який довів, що оптимальне навчання відбувається тільки в тому випадку, коли вербальний і візуальний матеріал представлені синхронно [1]. На необхідності застосування різних способів подання навчального матеріалу актуалізував увагу К. Д. Ушинський, який вважав, що педагог має подбати про те, щоб якомога більше органів чуття – око, вухо, голос, чуття мускульних рухів і навіть, якщо можливо, нюх і смак – узяли участь в акті запам'ятовування. «За такого дружнього сприяння всіх органів в акті засвоєння ви переможете найлінивішу пам'ять» [2, с. 174]. Таким чином, використання мультимедійних технологій на лекційних заняттях забезпечує гармонійне поєднання можливостей новітніх ІКТ у поданні навчального матеріалу з безпосереднім спілкуванням лектора зі студентською аудиторією.

Досвід викладання у вищій школі показує, що перед початком роботи над презентацією необхідно досягти повного розуміння того, про що йтиметься. Презентація повинна бути короткою, доступною і композиційно завершеною. Важливо звернути увагу, щоб на слайді було відображено графічне подання словесної інформації у формі схеми, зразка документа, графіка, діаграми, таблиці тощо. Не варто дублювати текстову інформацію, яку говорить викладач, на слайд, просто змінивши фон зі звичного білого на інший. Для прикладу, на рис. 1 представлено типову помилку в оформленні слайда.

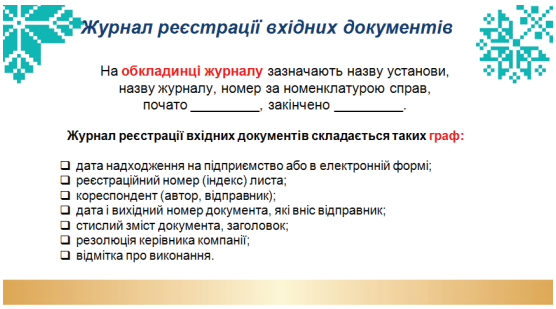

Рис. 1. Зразок слайда із текстовою, не візуалізованою, інформацією

А ось так можна візуалізувати текстову інформацію (рис. 2). У цьому випадку викладач одночасно пояснюватиме студентам відомості, які вносять до журналу реєстрації, а студенти наочно бачитимуть, що, куди записувати.

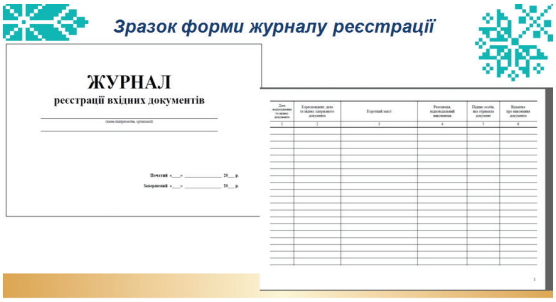

Рис. 2. Зразок слайда із візуалізованою інформацією

Під час викладання дисциплін, приміром, документознавчого циклу, у презентації можна послідовно відобразити етапи оформлення документа, продемонструвати відмінності між документами, зауважити на особливостях оформлення тощо. Для цього варто застосовувати не просто мультимедійну презентацію, а інтерактивну – це своєрідний діалог викладача з комп'ютером, коли викладач за допомогою миші чи натисненням на клавіші послідовно розкриває весь зміст повідомлення. На рис. 3 і 4 представлено початковий і завершений слайди з відмінностями між зведеною номенклатурою справ установи і номенклатурою справ структурного підрозділу.

Рис. 3. Початкова форма слайда

Рис 4. Завершений слайд

Презентації можна доповнити 3D-графікою, відео- і аудіофрагментами, гіпертекстовими посиланнями (особливо, якщо необхідно звернути увагу студентів на актуальні джерела для самостійного опрацювання певного питання). Це ще більше підсилить ефекти сприйняття матеріалу лекції.

Зауважимо, що попри свої можливості, презентація має бути лише фоном для усного повідомлення матеріалу, вона не повинна відволікати увагу від лектора, аудиторія має слухати й сприймати матеріал, а не лише переглядати картинки на екрані. Під час оформлення презентації не доцільно використовувати:

– надто яскравих кольорів (рекомендують застосовувати для тла холодні тони зелено-синьої гами та невиразні текстури);

– більше трьох кольорів на одному слайді;

– значну кількість анімаційних ефектів (їх застосування має бути обґрунтованим);

– довгих речень та формулювань, значної кількості прийменників;

– невиразних та непомітних заголовків;

– завеликої чи замалої кількості слайдів [3, с. 70].

Таким чином, використання мультимедійних презентацій під час викладання лекцій у закладах вищої освіти активізує навчальну та виховну діяльність студента, при цьому вдосконалюється сприйняття матеріалу, забезпечується зворотній зв'язок між викладачем та аудиторією. Особливо актуальне застосування мультимедійних технологій при викладанні дисциплін практичного характеру, де під час лекції необхідно сформувати у студентів первинні професійні вміння і навички для їх подальшого удосконалення на практичних заняттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глущак М. О. Використання мультимедійних презентацій на лекційних заняттях з дисциплін у ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nung.edu.ua/files/attachments/metodychni_rekomendaciyi_shchodo_vykorystannya_multymediynyh_prezentaciy_u_navchalnomu_procesi.pdf.

2. Ушинський К. Д. 36 творів у 6-ти томах. – К. : Рад. школа, 1952. – Т. 4. – 490 с.

3. Гаврилова Л. Г. Використання навчальних мультимедійних презентацій на лекціях з мистецьких дисциплін у педагогічному ВНЗ / Л.Гаврилова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 7 (194). – Ч. 1. – С. 66–72.

ПРОБЛЕМА УНІФІКАЦІЇ АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Варенко В. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

В сучасних умовах функціонування інформаційного суспільства потреба в написанні тих чи інших інформаційно-аналітичних документів об'єктивно зростає, так як на підставі них формуються ефективні, чи не надто (що безпосередньо залежить від якості документів!) управлінські рішення. Коло учасників процесу значно розширилось – це не тільки, так би мовити, «чисті» аналітики, але й менеджери різних гатунків і рангів, офісні працівники, економісти, працівники органів управління, бібліотечні фахівці, бізнесмени, юристи, журналісти… Повсякчас зростає і кількість та різноманіття таких документів. Ось неповний перелік, який наводить Г. Ф. Гордукалова: аналітичний огляд, аналітичний звіт, аналітична доповідь, аналітична довідка (ситуативна довідка, експрес-довідка, моніторингова довідка, ретроспективна оглядова довідка, оглядова довідка нормативно-правової інформації, статистична довідка, оглядова довідка про зовнішньоекономічну діяльність підприємства, бізнес-довідка, оглядова довідка про товар), дайджест, аналітичний прогноз[1]. Перед багатьма із згаданих фахівців виникає непроста проблема – як правильно написати і оформити той чи інший аналітичний документ? Питання не надумане, оскільки на відміну від службових (організаційно-розпорядчих, документів щодо особового складу, обліково-фінансових документів), щодо яких написано масу довідників та посібників, методику та форму написання аналітичних документів відшукати складно. Отже, спробуємо проаналізувати дану проблему.

Методиці підготовки інформаційно-аналітичних документів присвячено не так і багато праць. Спеціальний розділ у своєму посібнику [2] присвятили вітчизняні дослідники І. В. Захарова та Л. Я. Філіпова. На їх думку, досвід зарубіжної практичної інформаційно-аналітичної діяльності свідчить про умовну, вироблену схему роботи над інформаційно-аналітичними документами [2, с. 242]. Спрощено процес роботи над аналітичним документом включає кілька стадій:

– постановка дослідницького завдання;
– загальне знайомство з проблемою;
– визначення використовуваних термінів і понять;
– накопичення знань і відомостей;
– пошук, відбір, перевірка необхідної для аналізу інформації;
– аналіз зібраної інформації (побудова гіпотези, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення тенденцій, прогнози);
– формулювання підсумкових висновків;
– оформлення документа і передача його адресату.

Автори особливо наголошують, що саме наявність висновків відрізняє просто інформаційну довідку від аналітичного матеріалу. Змістом висновків визначається цінність і корисність аналітичного документа. Отже, саме тут аналітик повинен оцінити ступінь достовірності використаної інформації і, відповідно, встановлених ним на основі її аналізу причинно-наслідкових зв'язків, визначити можливі варіанти розвитку подій і з'ясувати ймовірність вирішення проблеми [2, с. 243]. Найбільшу увагу дослідники приділяють аналітичній довідці, як одному з найпоширеніших аналітичних документів.

Так, під аналітичною довідкою вони розуміють систематизовані, узагальнені і критично оцінені відомості з проблеми із зазначення тенденцій і усіх важливих характеристик [2, с. 247]. Щодо методики написання, то автори обмежуються загальними рекомендаціями: аналітична довідка містить інформацію з питання чи проблеми, яка потребує вирішення; текст документу, як правило, поділяється на три частини; у першій частині викладається підстава для складання, у другій – аналіз ситуації чи питання, у третій – висновки і пропозиції. Як зазначають

автори, зазвичай аналітичні довідки мають значний обсяг інформації [2, с. 248]. Зрозуміло, що таких методичних рекомендацій явно недостатньо для написання якісної аналітичної довідки.

На думку інших дослідників, І. Т. Муковського, А. Г. Міщенка, М. М. Шевченка [3], аналітичний документ містить два основних функціональних підрозділи: інформаційний та безпосередньо аналітичний. Залежно від характеру дослідження інформаційний та аналітичний розділи можуть бути рівнозначними або асиметричними за обсягом, проте жоден з них не повинен складати виключний зміст проекту. Автори вважають, що разом з тим інформаційний та аналітичний розділи, безперечно, мають власну специфіку. Вона визначає їх змістовий склад, а також форму подання матеріалу та особливості відповідних лінгвістичних конструкцій. Зокрема, інформаційний розділ переважно орієнтований на відображення релевантних для дослідження відомостей. Ці дані можуть мати різноманітну природу та бути представлені по-різному (наприклад, як опис основних характеристик ситуації, хронологія подій, статистика, результати застосування аналітичних методик тощо), їх можна представити у вигляді текстової інформації або у вигляді таблиць, графіків, схем. Проте головною умовою оформлення інформаційного розділу є акцент на фактологію та мінімізацію інтерпретації фактів.

У свою чергу, аналітичний розділ проекту переважно містить логічні міркування при зіставленні різних фактів, пояснення явищ і їхніх взаємозв'язків, а також у ньому формулюються загальні висновки та прогнози розвитку ситуації. Змістові розходження між інформаційним та аналітичним розділом проявляються в стилістичних особливостях викладу матеріалу, а також можуть визначати послідовність включення цих розділів у структуру єдиного підсумкового аналітичного документа. Роль інформаційного розділу визначається залежно від цілей і завдань дослідження. Разом з тим загальноприйнятим у підготовці підсумкових документів є певне звуження рамок інформаційного розділу проекту порівняно з аналітичним розділом [3, с. 56].

Автори більш докладно характеризують такі види аналітичних документів:

Аналітична записка. Це детальний аналіз проблеми, висновки та, у разі потреби, практичні рекомендації. Визначальним при підготовці аналітичної записки є термін її підготовки – важливо, щоб після її закінчення інформація не втратила своєї актуальності. Під час підготовки аналітичної записки доцільно залучати максимальну кількість матеріалів, навіть тих, які раніше вже використовувалися. Обсяг аналітичної записки в основному дорівнює 5-10 сторінкам. Іноді аналітична записка може бути підготовлена у формі ризиків – специфічного аналізу (в основному, короткострокового) основних загроз розвитку геополітичної та геоекономічної ситуації.

Аналітичний звіт. Відрізняється від аналітичної записки більшим обсягом, який становить 20-30 сторінок. Крім того, до звіту часто додаються різноманітні таблиці, діаграми, схеми тощо. Значна увага при складанні аналітичного звіту приділяється висновкам та рекомендаціям, які займають до 1/4 частини тексту. Поширеною практикою у багатьох країнах є публічна презентація звіту – наприклад перед командою замовника і т.ін. У такому випадку окремо готується резюме звіту обсягом 1-2 сторінки.

Оглядова записка. Під час складання оглядової записки інформація з документів, що використовуються, подається, як правило, у вигляді прямих цитат (допускається їх скорочення з відповідними застереженнями). На відміну від аналітичної записки, висновки та рекомендації не робляться. Крім того, інформація з оглядової записки може потребувати додаткової, більш глибокої перевірки. Враховуючи все вищесказане, оглядова записка в основному використовується для аналізу публікацій у ЗМІ з того чи іншого питання. Обсяг оглядової записки може коливатися від 5 до 20 сторінок.

Довідка. Найбільш поширений вид аналітичної документації, являє собою короткий огляд окремого аспекта конкретної події (в основному це інформація статистичного та іншого характеру), а також може стосуватися політичних, державних та громадських діячів, питань функціонування політичних структур тощо. Обсяг довідки зазвичай невеликий – не більше 2-3 сторінок.

На нашу думку, кількість сторінок, зазначена при написанні того чи іншого документа, досить умовна, бо всі ми розуміємо, що це залежить від побажань та потреб замовника, наявності часу та, головне, специфіки документа.

Як зазначають автори, у випадку, якщо аналітичний документ за розмірами суттєво переважає описані вище види, доцільно розділити його на дві окремі частини. В основній аналітичній записці на 4-5 сторінках подати основні оцінки, висновки та прогнози розвитку проблемної ситуації. Основну ж інформацію, статистичні дані тощо викласти в розгорнутому документі, який може бути використаний замовником у разі потреби для більш детального заглиблення у проблему.

Як підсумок, автори наголошують, що складання будь-якого аналітичного документа повинно відповідати принципам, головними серед яких є наступні:

– орієнтація на потреби замовника;

– формулювання загальної картини проблеми, що розглядається;

– розташування на першому місці основних висновків з проблеми;

– матеріал має бути структурованим та логічно викладеним, при цьому рекомендовано використовувати чіткі, зрозумілі фрази, намагатися уникати бюрократичного жаргону [3, с. 57].

Рейтерович І. В. в роботі «Аналітичний документ як інструмент підготовки управлінських рішень» [4] зазначає, що «Жорстких вимог до структури або об'єму аналітичного документу не існує – все залежить від завдання, яке стоїть перед аналітиком, часу, який відводиться на підготовку документу тощо.» [4, с. 17]. Разом з тим, потрібно враховувати, що аналітичний документ щонайменше містить два основних функціональних розділи: інформаційний та безпосередньо аналітичний. На думку більшості дослідників, оптимальне співвідношення об'ємів інформаційної та аналітичної частини – 1:2 або1:3.

На думку Рейтерович І. В., здебільшого кожен аналітик у процесі роботи виробляє власну схему підготовки аналітичного документу з огляду на отриманий практичний досвід. Разом з тим, можна виділити ряд послідовних складових, які доцільно використовувати при складанні будь-якого аналітичного документа (див. рис. 1):

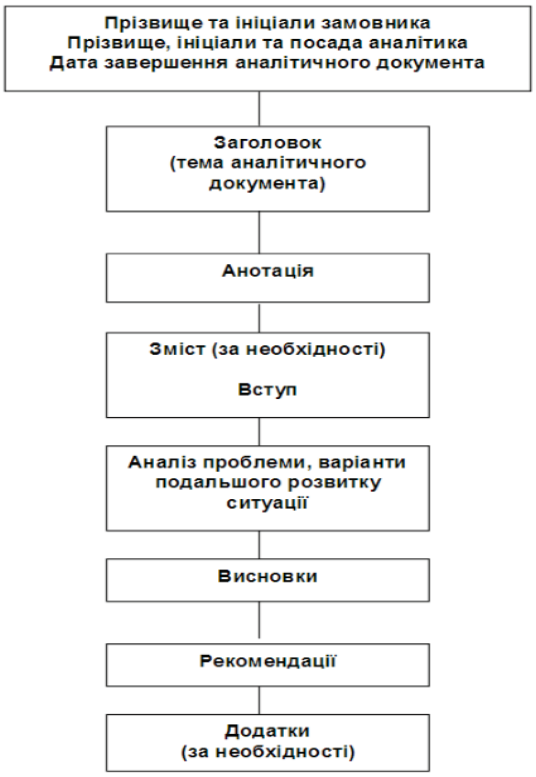

Рис. 1. ***Структура аналітичного документа***

Складання будь-якого аналітичного документа повинно відповідати наступним принципам, головними серед яких є наступні:

− орієнтація на потреби замовника;

− формулювання загальної картини проблеми, що розглядається;

− розташування на першому місці основних висновків з проблеми;

− матеріал повинен бути структурованим та логічно викладеним, при цьому рекомендовано використовувати чіткі, зрозумілі фрази, намагатися уникати бюрократичного жаргону [4, с. 22].

На часі зробити певні висновки:

1) Як бачимо, єдиних вимог до методики написання аналітичних документів на сьогодні не існує, оскільки форма, зміст, кількість сторінок, та навіть назва документа залежить від таких факторів, як уподобання замовника, специфіка документа (проблеми, яку необхідно вирішити), вимог самої організації, наявності часу, достатньої первинної інформації та інших факторів;

2) Весь текст аналітичного документу повинен бути спрямований на досягнення головної мети.

3) Очевидно, що при написанні аналітичного документа дослідник (аналітик) повинен дотримуватись загальних принципів: точність формулювань, стислість, ясність і зрозумілість викладу матеріалу, знання запитів замовників інформації, а також розумна доцільність та здоровий глузд;

4) В сучасних умовах швидкоплинності всіх процесів і явищ та постійного браку часу в особи, що приймає рішення, існує постійна тенденція «мінімізації» об’єму та кількості сторінок аналітичного документа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордукалова Г. Ф. Анализ информации: методы, технологии, организация [Текст]: учеб.-практ. пособие / Г. Ф. Гордукалова. – СПб.: Профессия, 2009. – 512 с.

2. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності [Текст] : навч. посіб. / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 336 с.

3. Муковський І. Т., Міщенко А. Г., Шевченко М. М. Інформаційно-аналітична діяльність в міжнародних відносинах [Текст]: навч. посіб. / І. Т. Муковський, А.Г. Міщенко, М. М. Шевченко. – К.: Кондор, 2012. – 224 с.

4. Рейтерович І. В. Аналітичний документ як інструмент підготовки управлінських рішень: навч.-метод. матеріали / І. В. Рейтерович, С. В. Ситник. – К.: НАДУ, 2013. – 56 с.

РЕФЕРУВАННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: АКТУАЛІЗАЦІЯ І ПЕРЕГЛЯД ВИМОГ

Пізнюк Л. В., канд. філол. наук, доцент,
кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,
Київський національний університет культури і мистецтв

У документних і наукових комунікаціях поняття реферат останніми часами трактується неоднозначно, а відтак спричинює низку непорозумінь. Це можна було би пояснити тим, що реферат загалом виконує чимало функцій і має багато цілей у відображенні соціальної інформації, тому звузимо коло, зосередившись на так званому пристатейному рефераті (рефераті, який супроводжує науковий документ).

Реферат, за базовим ГОСТ 7.9-95, – «короткий точний виклад змісту документа, включно з основними фактичними відомостями і висновками без інтерпретацій чи критичних зауважень автора» [1]. Текст реферату має насамперед передати нове, важливе і корисне, а не просто змістове наповнення тексту документа загалом. За згаданим стандартом, реферат – це елемент бібліографічного запису і вихідних даних. Проте історичні закономірності феномену інформативного реферату збережено лише узагальнено, а деякі його функції частково вичерпано чи знівельовано. Очевидно, що бібліографічна функція реферату дещо занепала, однак суть основної інформаційної функції так само, як і релевантної, пошукової функцій, подосі актуальні. Реферат, який супроводжує статтю чи інший науковий документ, передусім виконує інформаційну функцію і цікавить нас саме в цьому аспекті.

Із розвитком вимог до наукових публікацій (спочатку ВАК, потім ДАК МОН України) поступово змінилося трактування функцій реферату, який супроводжує науковий документ, а відтак і розуміння обсягів та наповнення: «…кожна публікація… супроводжується анотацією …обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова» [2]. Так, за «Порядком формування Переліку фахових видань України» (від 2018 р. і від 2012 р.), а перед тим вимог до наукових статей ВАК (до речі, там вживали як синоніми до реферату анотацію й резюме), побутує вимога про супровід статті «анотацією». Однак, треба зауважити, що анотація, за ГОСТ 7.9-9.5 (ИСО 214-76), – це коротка характеристика документа з позицій призначення, змісту, виду, форми та інших особливостей видання, обсягом до 500 знаків [1]. Як бачимо, виникає термінологічна плутанина, а відтак і неясність вимог: що готує автор-науковець для статті – анотацію чи реферат? Запитання нериторичне, а дилемне. На щастя, багаторічна практика засвідчує, що наукові статті таки супроводжуються рефератами (проте у нормативних документах МОН називають їх чомусь анотаціями), натомість анотації, як і належить, розміщуються як елемент бібліографічного опису в книжкових здебільшого виданнях у належному місці. Однак досвід і реальність вимог нормативних документів, які мали би бути точними, поглиблює проблему.

Треба додати, що не можна забувати і про ДСТУ 3008-95, де також регламентовано питання реферату і сформульовано вимоги до нього, зокрема за цим стандартом реферат не може бути більше 500 слів, це приблизно до 4000 знаків, і «бажано, щоб він уміщувався на сторінці формату А4» [3, с. 10]. Очевидно, цей стандарт, який вже морально застарів і не корелює з іншими стандартами (наприклад, ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ 8302:2015) і теперішніми нормативними документами (наприклад, Вимогами до тексту дисертацій, затвердженими МОН України 2017 р., див: [4], де обсяг, знову ж, «анотації» має становити 0,2-0,3 авторського аркуша, а це від 8000 до 12000 знаків), спричинив плутанину в обсягах і вимогах до тексту реферату.

Поряд з цими трактуваннями феномену реферату побутує поняття «розширений» реферат, яке сформувалося в освітянських та наукових колах і використовується у навчальній літературі (див., наприклад: [5, с. 106]). Частково це поняття закріпилося і через вимогу МОН

України про «анотацію» не менше 1800 знаків (див. пункт 6.4) Порядку формування…: [2]). Однак, повертаючись до вихідного, базового міждержавного, стандарту, зауважимо, що ГОСТ 7.9-9.5 (ИСО 214-76) не містить вказівки саме про такий обсяг, натомість лише зазначає, що «рекомендований середній обсяг» реферату становить 850 знаків і не регламентований для суспільних наук.

Як бачимо, перед авторами наукових творів постають взаємозумовлені питання: яким чином корелюють формулювання згаданого міждержавного стандарту ГОСТ 7.9-95 зі стандартами і нормативними документами України, чи не варто Україні переглянути вимоги до «пристатейного» реферату, зокрема кількість знаків, відповідно до чинного міждержавного стандарту або ж за роки незалежності створити свій стандарт, який би відповідав вимогам часу. Адже потреба в інформативному й сигнальному (іншою мовою) рефераті, який супроводжує наукову публікацію досить актуальна з огляду наукової активності української спільноти та посилення намагань МОН ввести українську науку в міжнародний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ГОСТ 7.9–95. Реферат и аннотация. Общие требования. – М. : Госстандарт, 1995. – 20 с.
2. Порядок формування Переліку фахових видань України // http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18
3. ДСТУ 3008-95. Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. – К. : Держспоживстандарт України, 1995. – 86 с.
4. Вимоги до тексту дисертацій // http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17
5. Варенко В. М. Референтна справа: навчальний посібник / В. М. Варенко, О. В. Горбунова. – К. : В-во «Центр учбової літератури», 2016. – 196 с.

ДОКУМЕНТ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

(до 150-річчя заснування Просвіти)

Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

Комп'ютерне верстання: Кудряшова Альона
Матеріали подані в авторській редакції

Здано до складання 10.12.2018